This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

https://books.google.com

J 905

J 905

Slovanská knihovna

SLOVANSKÁ KNIHOVNA
3186311452

3186311452

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

ZABAVNA KNJIŽNICA

MATICE HRVATSKE.

SVEZAK CVII—CIX.

NOVAK.

PAVAO ŠEGOTA.

U ZAGREBU.
Tisak Dioničke tiskare.
1888.

Digitized by Google

PAVAO ŠEGOTA.

PRIPOVIJEDA

120871

VJENCESLAV NOVAK.

U ZAGREBU.
Naklada „Matice Hrvatske".
1888.

Digitized by Google

7.965

MINISTERSTVA ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ
SLOVANSKÁ
KNIHOVNA
V PRAZE

Digitized by Google

I.

Bilo je poslije podne lijepoga jesenskoga dana. Nad Velebitom se raskrililo jasno nebo, a dolje pod kamenim brdom puklo široko more. Daleko iza otoka dira se sunce kao plamena kruglja sivkaste površine mora i gasi se, reć bi, tonući sve dublje u dalekoj pučini. Širom lebdi mir, na debelu moru bijele se jedra nepomična broda. — Kad se s te široke pučine zagledaš u sivo i rumenkasto brdo i u crne zarupke Velebitske šume, poletjela bi ti duša onamo, gdje misliš da se i sada roče vile, pa te pjevajući u svom kolu brate, kako ti je to majka dugih zimskih večeri pripovijedala. A kad s visine brda gledaš, kako ti se pod nogama razlila veličanstvena pučina, pohitio bi dolje, da joj se užiješ dražesti njišući se na punim joj grudima; gledajući to more, čini ti se, da mu osjećaš onaj svježi, okrepljujući miris i kao da mu čuješ u prvom sumračku pjesmu meka zvuka i punu nježne poezije, kojom se taj blagi gorostas, cjelujući obalu, u san uljuljava.

Morem se već stao protezati prvi mračak, al' s visoka Velebita još se vidjelo zažareno sunce okruženo rumenim oblacima, kojim su se rubovi zlatom i grimizom zalili. Po sivom kamenu pao odsjev s rumena zapada, pa lagano iščezava iznoseći na vidik sve tamnije krpe dubokih uvala, divljih prodola i jazova, nad kojima strši kržljavi jasen. Dalje u Velebit ne doseže ti oko, al' iza toga kamena, iza tih sasječenih brdina i izdrtih dolina prosula je providnost šaku mršave zemlje, okitila vrhove šumom, te tako jadovit kraj zaodjela nje-

Digitized by Google

kakim životom. Tuda su se prosule male, niske kućarice, a u njima živu ljudi kršni i jaki, ali gladni kruha. —

Medju tim kućicama bila je jedna ubilježena u knjigu općine sv. Jurja pod br. 12., a živjela je u njoj obitelj Šegotâ. Šegota je bio kršan starčina i sva bliža sela znala su ga po „uniformi“, koju bi svetkom obukao i dvije medalje nakitio. Bila mu je već sedamdeset peta godina, al' visoko tijelo nosio starac ispravito i samo sjedine po glavi, pa krupne mrske po licu i rukama odavale su, da je preko čovjeka već mnogo dobrih i zlih vremena prohujalo. Sva starija djeca pomriješe mu, a ostaše malići: najmladje dijete Dorica i sin Pavao, dječačić od kakovih šest godina — a bilo je u staroga Šegote još brige, još jedno dijete, dvanaestgodišnja Jelica, ali slijepa, bez očinjega vida. —

Gledajući starac pomladjenu svoju krv u toj dječici, bilo mu je u duši teško; visoke su godine, djeca nejaka ostat će sama, jer je i mati — stara Mara — iza pošljednjega poroda njekako pala i tužila se, da je na jedanput za deset godina postarala. — Nije stari Šegota mislio na to, da svojoj djeci steče obilje kruha i ruha, pa da živu bez brige ili se pogospode: ona mršava zemlja putila je svoje stanare, da bez teška rada nema korice hljeba, a o preteku znali su toliko, da ga njegdje u svijetu ima. Stari je Šegota prošao mnogo svijeta, najviše kao vojnik, jer je u njegovu selu bila velika sramota, ako se tko, zaveden susjednim prosjacima, za tim kruhom polakomio.

Dvanaest je godina nosio o ramenu carsku pušku, četrnaest puta u vatri bio, uvijek kao prost vojnik, jer bez pisma nije mogao ni jedne zvijezde pod vrat prišiti. Pa kad bi zimi zaurlale sa planine bure, kad bi mećava zamela sve putove, sio bi starac sa svojom malom obitelju na nisko ognjište i pripovijedao čudne priče o

Digitized by Google

daleku svijetu. Stara je Mara čula već po sto puta te pripovijetke, pa ih opet s kudjeljom u ruci slušala pobožno, kao da ih prvi put čuje. Dorica i Pavao zaspali bi na toplu ognjištu, a slijepa je sirota hranila tim pripovijetkama žednu djetinju dušu.

Poslije podne lijepoga jesenskoga dana sjelo u Velebitskom polju, posijanom živcem kamenom, troje male čeljadi: Dorica, Pavao i slijepa Jelica. Siromašnim poljem tražila mršava krava da zagrize u strn, a djeca sjela na kamen, od kuda je pukao divan vidik na otvoreno more.

— Lijepo li je vidjeti, kako sunce zapada, reče dječačić.

— Lijepo? Slušala sam, reče slijepo djevojče, da je lijepo. A kako to vidiš? Daj da što opipam, pa mi onda reci: Ovako je lijepo. Zar je ljepše od pjesama, što ih djevojke pjevaju? Je li to onako, kako gdjekada snivam? U snu vidim, a kad me mine san, znam, da je bilo lijepo, a ne znam što. — Veliš, da sunce zapada. Kud pada? Kakvo je sunce? Toplo — znam. Al' kakvo još?

— Okruglo, a sjajno, da ne možeš u nj gledati. Zorom izadje onamo iza glavice i putuje kroza sav dan preko ruba, a mrakom se spušta u more.

— Zar ga gledaš, kako putuje?

— Ne vidiš, polagano se miče, al' ide, ide svaki dan.

— Ide li i zimi, kad bije studen?

— Ide, ali ne grije, jer s gore zaredaju bure, a iz oblaka se spusti snijeg.

— Kakva je bura? Snijeg, vele, da je bijel, ali ne znam, što je to. Leden je, to znam.

— Bura se ne vidi — tko bi je vidio!... Zlo, Jelice, mora biti, kad čovjek ne vidi. Rodi li se čeljade bez vida?

Digitized by Google

— Vele, Pavle, da se i rodi, ali ja se nijesam rodila bez očiju. Još mi nije bilo ni dvije godine, kad me samu pustili u kući. Vele, da sam dopuzala do vatre i pala u nju, pa mi oči izgorjele.

— Moralo te je boljeti, Jelice, digne plavokosu glavicu mala Dorica.

— Ne sjećam se ništa ... Sad gledam samo u snu, a kad se probudim, opet ništa. A noću ne vidite ni vi?

— Vidimo, al' malo. Koliko sam se puta vraćao noću iz sv. Jurja!

— To je daleko?

— Tri ure.

— A što je ura?

— Prodje jedna, pa dvije, pa tri i sve redom, dok ih se ne nabroji dvanaest; i u ponoći ih je najviše, a jutrom i po pôdne broje ih manje.

— Čuj, zvono zvoni, pozdrav Góspi — reče slijepo djevojče.

Malići zaoštre uši. Iz daljine strujio je zrakom umiljati zvuk zvona.

— Prekrižimo se, reče Jelica, a sve troje metnu na se križ izgovarajući glasno krst.

Jelica umuča, a Pavao se zagleda u blijedo joj lice. Njezina prazna očišta nijesu mogla odavati ni zanosa, ni mira, ni boli, ni sreće. Samo oko malih, rumenih usta igrao je djevojčetu njekaki zagonetni izraz.

— Što misliš, Jelice? upita je Pavao.

Djevojče mučaše još časak, a tad upita naglo:

— Jesi li čuo o Bogu, koji je stvorio nas i sav svijet? Jesi li čuo o djevici Mariji, koja je rodila božjega sina, pa su ga ljudi pribili na križ, a njoj rinuli kroz srce sedam oštrih bodeža?

— Jesam, čuo sam u selu, u crkvi.

Digitized by Google

— I ja sam čula od majke; al' u crkvi, vele, da se više čuje. Često u sebi govorim ono, što me je majka naučila: Zdravo Marijo, milosti puna, moli za nas grješnike . . . Veli majka, da se i dalje moli, al ne zna ni ona.

— Dok podjem k crkvi, molit ću koga, da me nauči, a onda ću tebe učiti.

— I mene, ponudi se mala Dorica.

— Je l' istina Pavle, da je sve lijepo, što je Bog stvorio, pitaše Jelica.

— Jest. Da vidiš sada more — sjaje se kao srebro! klikne dječačić zagledavši se u tihu pučinu; ali svejedno, tko nije mornar, ne smije na nj ni sada, — progutalo bi ga.

— Valovi bi ga progutali, — jesi li vidio kada valove?

— I koliko puta!

— Kakvi su? Strašni moraju biti valovi, kad gutaju ljude!

— Voda, Jelice, ali živa voda — bije o stienje, šumi i valja brodovlje.

— A što se vidi iza mora? upita dalje Jelica.

— Školj, pa opet more — pa ništa.

— Ništa? A gdje je ona zemlja, gdje naš stric živi?

— Ja ne znam, odvrati Pavao, a mala Dorica upre svoje žive očice u zaneblje, pa potvrdi takodjer: Ni ja.

— To je njegdje daleko, pripovijedaše Jelica. Naš stric pošao je davno, davno već na more, pa došao u tu daleku zemlju; da se podje odavle, i dva mjeseca morem putuje, došlo bi se u tu zemlju tudjega kralja. Tamo je sve drugačije: ljudi imaju puno zlata i dragog kamenja, ne rade ništa, zemlja se sama ore i sije i puno radja. Ima tamo i crnih ljudi — kakvi su to crni ljudi?

Digitized by Google

— Ne znam, odvrati Pavao. Vele, da je samo vrag crn — nastavi mali tiše.

— A zar se naš stric ne boji crnih ljudi?...

U to opaze djeca ženu, koja im se preko polja žurnim koracima približavala. — Djeco, jadna djeco, kukaše žena iz daljine, jadna vam majka...

— Što je? upita sve troje na jedanput, uprvši prestrašena lica u ženu.

— Sirote jadne — oca vam ubilo...

Djeca se okameniše.

— Hrast je na nj u gori pao i svega ga izmrcvario... Podjite djeco, da ga zatečete duhata.

Djeca vrisnuše u glasan plač; potičući se o strn i kamen, dodjoše kući. Na krevetu ležao im roditelj blijeda, sumrtva lica. Do kreveta je bila stara Mara bez riječi i bez suza; tek kad djeca vrisnuše, uhvativši se rukama za njezine skute, zajeca i mati glasno, a starac podigne vedje; činilo se, da će nješta reći, nu oči mu se zaklopiše za uviek.

II.

Nema u Hrvatskoj kraja, gdje se preko zime toliko glada i nevolje prepati, koliko u onim krševitim krajevima, što se iza golih primorskih brdina protežu. Zemlja nerodna, posijana živim kamenom i jedva pristupna plugu i motici; pašnjaci mršavi, blašče slabo, a uza to huje nad tim krajevima bure i lome se oblaci, sniježni zameti otrgnu ih zimi od cijeloga svijeta. Malo je stanara, kojim do proljeća dotječe krumpira, rijetko koja zima prodje, da ispod leda ne kopaju korijenje i njime se hrane. Mnoge je ljuta bijeda i nevolja nagnala, da si nove stanove utvrde po bogatoj Slavoniji, ali vrlo rijetki priljubiše novi dom: vraćaju se kao lastavice

Digitized by Google

k staromu gnijezdu prostrtu tvrdim kamenom. nad kojim urlaju bure, kao da reže aveti pjevajući užasnu pjesmu o gladu...

Slijedeće zime, što počesmo pripoviješću, udari prva jaka bura a s njome i led o Nikolju. Od toga dana osta Podgorje zatvoreno cijelomu svijetu. Nad morem plane toplo sunce i sred zime, u Primorju cvate ljubica o božiću, mladim ljetom nikne gdjekada cvijet i list. al' u gori stegne studen ledom zemlju, bura zamete snijegom putove i ogradi siromaštvo tvrdim, ledenim zidom

Bilo je sredinom siječnja, jutrom. U osamljenoj kolibi do ognjišta sjedi Mara s djecom. Na ognjištu je žeravice, na žeravici grije se lonac vode, a mala čeljad podpiruje u vatru, da zakuha voda, pa se svari ručak — šest gomolja krumpira. Vani grmi bura i trese krovom, kao da će ga raznijeti. Mara podje njekoliko puta k vratima, rad je otvoriti, da podje k susjedu po zrno soli i koji suhorak drva; obojega je nestalo u kući, al' se boji otvoriti vrata, jer bi nahrupila bura i snijeg, a i djeca se boje sama u kući ostati. Voda napokon zavri, krumpirići se svare i sve četvero ručaše zdravim tekom neslano jelo.

Pavao dovrši prvi svoj ručak pa gledaše požudnim okom pušeći se krumpir u rukama svojih sestara.

— Na Pavle, odtrgne majka zalogaj iz svojih usta i pruži ga djetetu.

Pavao se maši za obijeljenim komadom krumpira i gutne ga kao u jamu.

— Jesi li gladan, Pavle? upita ga starica, uprvši brižan pogled u svoje dijete.

— A jeo bih, odvrati mali griskajući koru od obijeljena krumpira.

Majka ga gledaše dugo, a kad osjeti, da su joj se očima stale vrtjeti suze, otkrene glavu od djece.

Digitized by Google

— Znaš li, Dorice, kako ti je lijepo bilo, dok je otac živio? Ovdje je veselo plamsala vatra, bila je puna kuća hrane i drva... Znaš li, Pavle?

— Znam, majko, reče Pavao.

— A što bi, djeco, da vam i mene Bog uzme? reče žena.

— Ne će tebe uzeti, reče Jelica, tražeći oko sebe rukama majku...

Pošljednja misao potrese joj jače dušom. Trideset je godina dijelila s pokojnim mužem dobro i zlo. Stari je često bio mrk, često prigovarao, a u velikoj ljutini i ruku na nju digao; ali bijaše brižan gospodar, skrban otac, mudar čovjek, kojega je više štovala, nego li ljubila i tek, kad ga je izgubila, osjeti, što je njoj i djeci bio. Prije se brinula samo za kuću, a što je u polju i van kuće posla bilo, tek je morala svojim rukama pomoći: sad se svalila sva briga na nju; kad bi pomislila na svoju starost, na siromaštvo i nejaku dobu svoje djece, gotovo je klonula ne osjećajući u sebi jakosti, da si djecu na vlastite noge postavi.

Bura bijaše počela malaksati, tek bi katkada sunuo vihar s gore i potresao krovom kolibe, koja je do pola u snijegu zatrpana bila. Otvorivši s teškom mukom vrata, ugazi žena do koljena u debeli snijeg. Pust bijaše sav kraj. Nebom se protegli sivi oblaci, raskidani silnim vjetrom; sav okoliš zasuo snijeg, iz kojeg je tu i tamo virio krov kolibe kao crna pruga. Po zraku se vijali gavrani, u bližnjoj šumici povaljala bura drveće i sve bijaše mirno i mrtvo, samo bi katkad zašumio vjetar i katkada zavijao u šumi gladan vuk. Dolje kod mora bjesnila je još bura; silno valovlje penjalo se divljom snagom k vrhu otokâ, nad kojima se rasipana voda ljeskala o suncu kao zlatna magla.

Digitized by Google

Iza glavice, kud je put vodio niz brdo, opazi Mara dva čovjeka. Oba bijahu zagrnuta debelim vojničkim kabanicama, povezana po pasu konopcem, a na ledjima je nosio svaki punu torbu. Po bradi i brkovima ulovio im se led, a po crvenom licu i razmetanom odijelu vidjelo se, da su se protiv najveće bure uz brijeg otimali. Obojica podjoše ravno k Mari, koja upozna kumpanijskoga pisara podčastnika Vurdelju i vojnika Petra, rodjena u ovom kraju. Podčastnik mahaše Mari iz daleka, a kad se približio, nazove joj teško dišući dobro jutro.

— Kamo ideš, Mare? upita ju, pruživši joj ruku.

— Idem u susjeda posuditi koje drvo i zrno soli; ponestalo obojega u kući, a ja slaba, djeca nejaka, da po ovom vremenu u šumu podjemo. A kuda vi na ovo božje vrijeme?

— Ravno k tebi, Mare.

Žena se začudi: — K meni?

— Dodjoh po kolač, nastavi podčastnik smijući se, vrati se u kuću.

— Samo da ugrabim koje drvo, a vi udjite, djeca su u kući.

Počeše i znatiželjni susjedi iz svojih koliba izlaziti, jer se nješta rijetka moralo dogoditi, kad gospoda po ovom vremenu svoga pisara gore šalju i za čas snesu pred Marinu kuću naramak drva.

Kad udjoše u kuću, skinu vojnici s ledja teške torbe i sjednu kraj ognjišta. Dvoje manje djece povuče se u kraj motreći djetinjom izvjedljivošću neobične goste, a slijepa Jelica mirovaše u kutu s prekrštenima u krilu rukama sluteći, da se nješta neobično u kući zbiva. Mara se sagne nad ognjište, da naloži vatru.

— Petre, izvuci iz torbe čuturu, prozebla je i duša u meni, reče podčastnik skidajući led s brade. Već osam dana spremamo se k tebi, okrene se k ženi. Tri puta

Digitized by Google

u osam dana udarismo gore i svaki se put vratismo, jer te bura o pô brijega pobra u more. I danas se jedva protukosmo duhati. Ubija bura, a vuk uvijek blizu kao pseto. Navalio jedan, da me živa razdere; a kad sam ga ucecao, poklalo ih se petero oko njegove krvi, dok je još duhat bio. – Al' šta vuci! Bura tuče u čelo, a onako smetenu dolazi ti na oči san. Sakloni Bože, da se pustiš od sna prevariti; već se nikad ne bi probudio. A sad, Mare, vari dobar ručak. Evo mesa friška i suha, kruha, kave, brašna, smoka, vina i rakije — pune dvije torbe. Znam ja, kako je kod vas zimi, a najpače tebi s nejakom djecom bez muške glave.

Mara uzdisaše bacajući svedj ljubopitni pogled na vojnika.

— Pa kako živiš, Mare? upita vojnik nakon stanke.

— Zlo, nebore; u najgore vrijeme uzeo mi Bog čovjeka; što je bilo žitka i zimske hrane, otišlo više od polovice po natragu. Evo još nije polovica zime, a mi varimo krumpire na broj... Dok je Mijat živio, nije se nikada ni skidala kotlina s vatre, a bilo je i smoka... Pomrijet ćemo od gladi, ako ne bude dobrih ljudi...

— Bome ne ćete, nasmiješi se mladji vojnik gledajući lukavim očima ženu.

— Ne boj se, Mare, pobrza podčastnik. Udarila k tebi sreća, otkuda joj se nikada nadala nijesi... Da s česa sam metnuo glavu u torbu, pa potekao po ledu i buri gore... Znam ja, da je u zlu teško čekati dobra .. Je l' tako, Mare?

— Pa govori Vurde, stane žena pred vojnika.

— Okrijepi se prije čašicom; ovake šljivovice nema u Podgorju.

Žena srknu. — Hvala ti, Vurdelja!

— Mare moja, smrt odnosi, ali i donosi... Ode Mijat, ubio ga hrast... Ne uzdiši... Ode za Mijatom

Digitized by Google

i brat Andrija, a oblasti pišu crno na bijelu: Neka se Mijatovoj ženi uruči deset hiljada carskih forinata!... Pljus, Mare!...

— Ne gonetaj, Vurde, govori, kako ljudi govore!

— Da gonetam? Sad bi s tobom sve štopske gospe gonetale... Evo ti u sitno: umro u Americi brat pokojnoga Mijata, Andrija, i ostavio gotovih deset hiljada. Sve tebi.

— Deset hiljada... opetova žena zamišljeno.

— Deset... deset! vikne podčastnik jače i istrusi opet čašu rakije. A znaš li, koliko je to?... Da pišeš, pisala bi četiri brojke sve u forintačama, a da premetneš u male novce, ne bi valjda ni deset brojaka dosta bilo.

— A hvala Bogu! slegne žena ramenima, kao da ne vjeruje supijanomu vojniku.

— Ovako je Mare. Vurdelja izvuče iz džepa papirnati novac, pa uzme tumačiti: Ovo je forintača, broj ovakih sto jednu na drugu — onda ih je stotina; recimo ovo — jedna rpa. Broj opet sto, pa sto — deset puta: onda je hiljada — a deset puta po deset stotina sve ovakovih forinata — to je tvoje! Znaš li sad, ženo?

— A kud bi ja s tolikim blagom? Hajd', Vurde, ne šali se sa mnom.

— Kud? Ako ćeš i sred Beča, sve će ti se klanjati.

— S tolikim blagom kupila bih pô Podgorja.

— Tri Podgorja, luda ženo! — Sad vjeruj, a evo ti podrobnije: s ovijem čovjekom pošao sam k tebi po kolač. Znali smo, da ne ćeš imati u kući ni kore kruha, pa nametasmo dvije torbe, dok popusti vrijeme, da sidješ u kumpaniju pa urediš s gospodom svoju stvar. — Al pazi, ženo, sad će ti se svaki vrag klanjati: gospoda, koja te prije ni vidjela nijesu, pružat će ti ruku, pa te pitati za zdravlje. Što rečeš, pravo si rekla, što učiniš, dobro si učinila. Tko te je prije u kut tjerao, taj će se

Digitized by Google

sada i psetu tvomu s puta ugibati Mogla si ove zime skapati sa svojom djecom od gladi i nevolje, ne bi za te nitko pitao, kao ni za onoga vuka, što sam ga na brijegu ustrijelio: sad će se sve jatiti oko tebe, milovati tebe i po glavi tvoju djecu gladiti. Ako rečeš: Moja Jelica vidi bez očiju, evo mi s ramena glave, da će ih desetorica telaliti po selu: Šegotina Jelica vidi bolje bez očiju, nego li drugi ljudi s očima. Sve ti to novac uradi... Ali budi pametna — ne daj se u ničije ruke, ako su i bijele. Eno ti staroga župnika u našem selu, da ti pravo rečem, on me je k tebi i uputio, kad je čuo, kakova su pisma za te došla: k njemu podji prvomu, vrijedan je starac i pošten, naputit će te plemenito, a s gospodom namiguj iz daleka. — Jesi li razumjela, Mare?

— Jesam i hvala ti.

— A ne zaboravi ni na me.

— Ne ću; reci, kakav ćeš dar i dat ću ti ga, jer si mogao za me i glavu izgubiti.

— Pa ću ti reći: evo mi prijatelja Petra. K jeseni pustit će ga iz soldačije; zavolio je još proljetos moju sestru Ružu i uzeli bi se, al' oboje siromašno. Za se ne trebam ništa, mene plaća car, dok za nj i ne izginem. Al evo daruj Petru onaj komad oranice, što s mojim medjaši.

— Evo ruke, kad mi novci stignu, njegova je oranica, a još vrh toga dat ću dvije debele glave i mješinu vina za pir.

— Pošteno, Mare!

— Boga mi pošteno! potvrdi i Petar.

III.

Na proljeće uzida Mara prostranu kuću i kupi u planini plodne oranice, a ostali novac uloži joj župnik

Digitized by Google

u njekom novčanom zavodu. Živjelo se od sada u njezinoj kući dobro, jer nije bilo straha, da će zimi uzmanjkati hrane. Mara je često od sele silazila u selo svjetujući se za svaku sitnicu sa župnikom. Bio je to dobar, čestit starac, uzoriti „pastir“ svoga stada, koji je jednakom prirodjenom dobroćudnosti karao i hvalio. Jedno vrijeme oklijevaše, da preuzme skrbništvo nad Marinim imetkom, a onda privoli.... Najstarije dijete slijepo je, a sve troje nejako ... Tko zna kamo bi imetak, da starica zaklopi oči ...

Sjedeći Mara jednoga dana pod konac ljeta kod župnikova stola, zametnu razgovor o djeci, kako bi se najbolje osigurala, pa joj starac župnik med ostalim reče ovo:

— Ti si, Mare, stara žena, znat ćeš dobro gospodariti, a u tvom kućanstvu ne ćeš trebati da takneš u novac, što ga imaš; zemlja će donijeti toliko, što je za vas četvero za žitak dosta, a bit će koja godina, kad bude i preteka. Tako ćeš ostaviti djeci netaknuto, što ti je pokojni Andrija namro. Najstarije ti dijete nesretno je, za nj moraš najviše skrbiti; Dorica je zdrava i čim odraste, udat će se u dobru kuću, jer gdje je šta, tu će radje čije oči zapeti. Ali za muško tvoje dijete namislio sam drugo. Školaj ga. Četiri godine neka uči u našoj seoskoj školi, naučit će barem čitati i pisati; a onda, ako vidimo, da je dobre glave i da mu se knjiga mili, poslat ćemo ga u Senj u veće škole, pa neka bude što sam i ja: pop. U tom staležu najbolje bi znao i mogao biti slijepoj siroti i otac i majka. Što veliš na to?

— Što bih ja mogla na vašu? reče Mare ponizno. Vidim da je lijepa i pametna, kako ja priprosta žena nikada zamislila ne bi. A bome znate, prečasni gospodine, da bi i momu srcu draže bilo, da me moje dijete s oltara blagoslovi, nego da se kida u našem siromašnom

120871

Digitized by Google

kraju plugom i motikom proti nerodici. Samo vas molim lijepo, kad ste zamislili, sad me još uputite, kud bi dijete uškolali?

— Koliko je godina Pavlu?

— O Petrovu bilo mu je sedam.

— Pa dobro; kad se počne upis u školu, ja ću ti poručiti, da ga dovedeš k meni, to će biti o Miholju.

— Hoću, prečasni gospodine, učiniti sve, kako vi naredite; Bog vam platio, a od mene vam lijepa hvala.

Tako se rastadoše. Mara se vraćala kući i srce joj je čisto veselo bilo, kad je mislila, da će njezin Pavao misu služiti i s oltara božju riječ govoriti. Kad je došla kući, zagrli dijete i od tada biraše za nj odijelo i jelo, govoreći: — Ovo će biti dika naše kuće. Sestre, kojim je majka svu lijepu i časnu budućnost maloga Pavla pripovijedala, osjetiše takodjer više štovanja prema svome bratu, te Pavao bude tako mezimcem i ljubimcem svih ukućana i susjeda.

S jeseni se nastanio mali dolje u selu i učio se knjigu od seoskoga učitelja, isluženoga podčastnika, koji je djeci prvu školsku mudrost uz ljute batine dijelio. Darovi stare Mare pa štitništvo župnikovo čuvalo je od toga zla našega Pavla, koji je sav drščući gledao, kako mu se mali drugovi pod šibljem previjaju. Iza četiri godine prodje sretno kroz to mučilište i valjda više po bistroj glavi, nego po zasluzi vojničkoga pedagoga pokaza u gimnaziju, da je za knjigu rodjen.

Godina za godinom prolazila je hitro. Što se Pavao u više razrede penjao, sve se bolje izticala bistra mu pamet i do mala posta malo Podgorče ljubimcem svojih profesora i drugova.

Toplijom ljubavi i većom slavom dočekivahu Pavla o praznicima u rodnoj mu kući. Mati i sestre gledahu

Digitized by Google

na nj pazeći da pročitaju i najmanju željicu na njegovu licu; susjedi ga pozdravljahu veseleći se s majkom lijepomu momku, koji će Podgorju osvjetlati lice. Stari župnik sav sretan kaza majci sud profesora, da je naime mladi Podgorac dika cijele škole, a ta hvala odjekivala je cijelim selom, te je Mara, blagosivljući sretni čas, kad ga je rodila, potiho ronila od radosti suze, kad bi se postrance u nj zagledala.

I Pavao bijaše sretan, kad bi se u tihi podgorski kraj o praznicima vratio. Njegovo zamišljeno čelo razvedrilo bi se u rodnom mu kraju, svojim sanjarskim očima tražio je u svakom kutu, kraj svakoga kamena u polju i kraj svakoga drveta u šumi mile uspomene iz djetinjih dana i blažio se o njima osjećajući pune grudi slatkoga čustva. Vodajući slijepu sestru tim krajem, pripovijedaše joj o Bogu, o svijetu, o ljudima i o ljepoti, a ona slušaše pobožno svoga brata, o kom je dan na dan bilo u kući razgovora.

Već stignu u osmi razred i dodje te godine na uskrsne praznike kući sav knjigama nakrcan. Već se hvatao mrak, kad se približio k rodnom svome mjestu. Dolje nad morem kao nad razlivenim srebrom otimalo se ružičasto svjetlo mraka, a kraj odisaše svježim i mladim životom proljetne predvečeri. Ta neiscrpena poezija naravi kao da se preljevala u mladu mu dušu opajajući je blagim pokojem savršenoga sklada i ljepote. Zamišljen tako ugleda pred sobom rodno mjesto. Stare drvenjare, šumica i u zeleni joj ogromne litice, u kojima je svaku pukotinu poznavao, veliki hrast, kojemu je grom Bog zna kada jednu stranu otkrhao, nebo nad tim mjestom i sam zrak bi reć svojim osobitim dahom — sve to, činilo mu se, da ga pozdravlja kao staroga znanca onako milo, kako je i on za taj rodni kraj puno srce ljubavi u svojim grudima nosio.

*

Digitized by Google

Pred njim je koracala stazom mlada djevojka krasna stasa; dvije duge i debele pletenice tamne kose spustile joj se niz jedna pleća, a na mladom, punahnom tijelu saljevahu se zamamne obline neizrecivom dražešću. Kao nehotice požuri Pavao korakom, stigne djevojku i htjede joj zaviriti u lice.

— Pavle! krikne djevojka u isti čas, zagrli ga i poljubi čvrstim poljupcem.

— Ti li, Dorice?! začudi se Pavao, kad je u djevojci mladju svoju sestru upoznao. Još jesenas bila si dijete, a sada te eto čitavom djevojkom.

— Pa i ti si, Pavle narastao velik, šapne mu Dorica porumenivši.

Putem do kuće pripovijedaše mu sestra, da je majka još od zimus boležljiva i da joj svi lijekovi, što joj to susjede vare, slabo pomažu; nu nadaju se, da će ozdraviti, kad nastanu topli dani.

Kad je Pavao ugledao majku, uplaši se: njezino lice bijaše skroz žuto, a oči duboko upale i mutne. Starica je kašljala i tužila se sinu na jake boli u prsima. Nu kad posjedoše oko stola, pa počeše razgovarati o svem, što se preko zime dogadjalo, nesta pomalo i Pavlu one bojazni, koju je osjetio prvi čas videći bolesnu majku; starica je kraj sve bolesti bila vesela i badra.

Slijedećih dana ustajao je rano i većinom listao knjige smiješeći se majci i sestri, kad bi se čudile, da toliko tih knjiga mora učiti.

Jedne će mu večeri majka u razgovoru sva razdragana ovako: — Kazivao mi je župnik, da ćeš već za koji mjesec obući svećeničku haljinu.

— A da . . . ne obučem . . .? odvrati Pavao smiješeći se, ali na drhtavu i nesigurnu odgovoru bijaše po-

Digitized by Google

znati, da mu je u tim riječima više osvjedočenja, nego li pogodbe bilo.

— Ne razumijem te . . . pogleda ga mati plaho.

— Recimo . . . da bih što drugo bio . . . Sudac, liječnik . . . a ne pop.

— Nemoj sine . . . Gle . . . radi nje nemoj . . . stisne starica suhe usne.

— Zašto, majko? Isto toliko vremena potrošio bih, da budem što drugo, a ne pop . . . U svijet bih išao i vratio se k vama gotov čovjek, pa bih mogao još bolje pomagati tebe i svoje sestre . . .

— Ne sine . . . nemoj Pavle! . . . Ne idi u svijet . . . svijet je velik, a ti si mlad . . . izgubila bih te u svijetu . . . Tako ti moje ljubavi . . . ostani kod nas, budi svećenik . . .

Prekinuše razgovor. Pavlu se smrknu lice, a zatim izidje iz kuće i bludjaše do kasne noći poljem . . .

S teškim srcem, teže nego ikada rastajao se Pavao toga puta s majkom, kad je bilo vrijeme, da se vrati na nauke. Starica ga htjela sprovesti do sv. Jurja, nu mučio ju nedah, pa se nije mogla odlučiti na taj put preko brdina . . . Taj teški rastanak vidio se na obojici. Od kako je Pavao izjavio, da bi radje šta drugo, a ne svećenikom bio, obuze majčino srce njeka tuga . . . Potajni strah i slutnje oblijetahu joj dušu poput crnih ptica . . . Njezina radost i lijepe nade, da će svoga sina ugledati svećenikom, bijahu Pavlovom izjavom potamnjene, ona ih je nosila još u duši, ali je osjećala da ginu, kao da ih sve više mrak zastire . . . Daleki, veliki svijet gledala je kao daleku, beskrajnu pučinu punu zlih ljudi, kavge, otrovi i krvi . . . Pa kad bi se u samoći zamislila, da je u tom svijetu i njezin Pavao, navrle bi joj na oči suze, pa bi uzdisala: Bože, smiluj mi se, ne daj da mi propadne dijete . . . Dan prije odlaska Pavlova

Digitized by Google

poruči staromu župniku, što je od Pavla čula i zaklinjaše ga, da joj sina od naumljena puta odvrati, ako sama ne dodje . . .

Pavao je osjećao svu tu majčinu bol i bijaše mu teško i gorko . . . Nu u njegovoj duši stadoše u pošljednje doba nicati i kriliti se veliki osnovi; osjećao je, kako mu rastu krila, da se digne visoko do neba pa zareda od zvijezde do zvijezde . . . A onda bijaše još nješta, što je sladkom bujicom zaljevalo njegove grudi, nješto, što je poput najdivnije prikaze svedj pred njegovim očima lebdilo . . . Kad bi pomišljao na visoke nauke, tad bi se iz dalekih raspredanja njegove budućnosti, iz zlatnoga svijeta krasnih snova vinula poput najdivnijega angjelka djevica toli mila, toli blaga . . . i on bi zakrilio rukama lice i u teškoj, nesnosnoj boli uzdisao: Ne, ne mogu zatrti svoje srce! . . .

S tom odlukom podje od kuće i navrati se u sv. Jurju k starcu župniku, da mu poljubi ruku i izruči pozdrav od starice majke. —

Po objedu navrati župnik iz daleka govor na buduće Pavlovo zvanje nastojeći, da dozna iz ustiju samoga dječaka, što ga je u pošljednji čas odvratilo od nauma, da stupi u sjemenište.

Najviše da ugodi starici majci, a i uvjeren, da bi Pavao ovako bistar i dobra srca, kakov je bio, uz lijepu imovinu mogao i htio koristiti i svojim sestrama i siromašnomu narodu, nagovaraše ga, da se odreče svoga nauma, pa posveti svoj život crkvi. Predoči mu ljepotu i uzvišenost toga zvanja, prilike, kako će moći siromašnomu narodu u rodnom kraju biti otac i dobrotvor, da skrbi za svoju slijepu sestru, a konačno majčina ljubav, koja već tolike godine čeka najljepši dan u svom životu — kad će ga ugledati u časnom svećeničkom ruhu. — Sve ti to rekoh. Pavle, završi starac, u naj-

Digitized by Google

ljepšoj nakani, a ne bih opet rad, da ti moje riječi budu zapovijed. Bog ti je dao zdravu pamet, a volja ti je slobodna; ako ćutiš, da ne bi bio jak podnositi tegobe moga staleža, da ne bi mogao progutnuti mirno mnogi gorki zalogaj, koji ti dužnost toga staleža kao slabu čovjeku dodaje, da ne bi mogao pregorjeti svijeta, njegovih lasti i slasti — tad ne slušaj nikoga, nego sama sebe . . . Ali mlad si još, ne poznaš svijeta, ne znaš boli i tereta, što ih svaki stalež donosi . . . Ti gledaš svijet zlatan i lijep, ti misliš, da se nad tvojom glavom nikada smrknuti ne će, ti se nadaš, da ćeš naći raj, kojega na tom svijetu nema . . . Zamisli se u to duboko, a prije se ne odluči ni na jednu ni na drugu stranu, jer ćeš zabluditi stramputice i izgubiti svoj život . . . Ljuto bi zgriješili oni, koji bi te sapeli u zvanje, za koje rodjen nijesi, al' teško bi i ti zgriješio, ako zavaran svijetom, slomljenih krila i skršene volje, poništen i ubijen ucvijeliš svoj rod i otmeš se svomu narodu, kojemu si svoj život dužan . . . Reci mi, sinko, jesi li o tom razmišljao? . . .

— Nijesam . . . Ali — — —

— Reci, ne zatvaraj preda mnom svoje srce . . . Kad se budemo poznavali i razumjeli, lakše ću ti reći: Pavle, odreci se svijeta, — ili uputi svoju majku, da za te svećenička haljina nije. Govori dakle, sinko.

Mladić bijaše u neprilici. Tražeći izvjestan odgovor, pravi razlog, zašto ne bi udovoljio majci, stane njekako uvidjati, da su svi razlozi, koje je htio reći, preslabi, da su njekako mutni i nejasni, da uvjeri staroga župnika, pa možda i sama sebe, kako za nj svećenički stalež nije.

— Vidiš, sinko, nastavi župnik gledajući zamišljenoga mladića, ako ti se hoće nauke, znanja, čitanja i izučavanja svega, što je ljudski duh našao i izumio, zar to ne možeš stizati i kao svećenik u svom miru? Slu-

Digitized by Google

žeći Bogu i upućen u istine njegova božanskoga nauka ne ćeš zabluditi; ne ćeš posrnuti ni povjerovati vragu, koji u vječnom boju proti dobru zavede dušu nudjajući joj laž kao slatki napitak u dragocjenoj posudi . . . Još jedno . . . Ti si mlad, tvoja mlada krv vri sada najžešće, tebi se nameću tolike ljepote i tolike zamame, tvoje srce otvoreno je svijetu . . . Zar nije ženska koja glava, za koju misliš, da moraš obećanje majci i sestrama žrtvovati? . . . Reci.

Pavao porumeni. Htjede nješto reći, ali riječ mu zapne . . . Tad hipom, kao da je skupio svu snagu svoje duše, nakon kratke ali teške borbe u duši, reče glasno: — Jest . . .

Župnika prenerazi iskrena i odlučna riječ mlada čovjeka. Nu brzo se sabere i nastavi tišim, svečanijim glasom:

— Lijepo si učinio, što si mi to priznao, iskren si . . . Ti si zavolio žensku . . . ne ću ti reći, da je to napast nečastivoga . . . Ali, sinko, za Boga svetoga, ti si mlad, ti si dijete, ta tvoja ljubav nije život ni istina, to je san, laž tvoga srca . . . Ta tvoja ženska mlada je doista, ali dok se ti budeš s knjigom mučio i na nju mislio, ona će progledati, ako ne ti, jer žene prije dozrijevaju od muškaraca, prije uvide istinu i prije stanu mudro i razborito misliti . . . Mlada ljubav rana je kapljica na cvijetu, sjaji se o sunčanu žaru poput alema, ali brzo ugine i raspline se u nevid . . . Pomisli sinko, da se od najveće i najčišće ljubavi — ljubavi svoje majke odvraćaš i žrtvuješ je hiru svoga bolesnoga srca. Pavle, kad nije ništa drugo, ti moraš slušati svoju majku; bolesna je, slaba je, ako joj Bog odredi pošljednji čas, mislit će na te i teško se rastati s ovim svijetom, jer joj jedini sin nije najljepšu želju ispunio . . .

Digitized by Google

Pavao se zamisli. Duboku, odanu ljubav, koju je u djetinjem srcu za majku nosio, osjeti tri puta jače na pomisao, da bi tu majku mogao izgubiti, da bi ona, čijoj se radosti sâm najviše veselio, umrla i ostavila mu mjesto blagoslova svu bol svoga srca . . . Taj čas učini mu se, kao da čuje pred vratima poznati mu prigušeni glas njezina kašlja . . . Ali pred njegovim očima sinu divna ona prikaza, prekrasni angjelak upro u nj velike, tugaljive oči pitajući nješto, moleći nješto, što mora uslišati, da mu ne pukne srce . . . Oči mu se smute, klonu glavom, ali tad naglo ustane, otvori širom lijepe crne oči, njeki zadah uzvišenosti obli mu lice i metnuvši ruku na srce, stane pred župnika:

— Nikada, prečasni oče, nikada! . . . Svijet je lijep, čezne mi duša za njim. Moram u nj radi nje, radi svoga srca, radi svoje duše . . . Ne mogu biti svećenikom, hoću, moram u svijet! . . .

Taj čas otvore se vrata, a u sobu uleti stara mu mati. Po blijedu, propalu licu vidio joj se mokri trag suza. Sapevši starica crne, suhe ruke, klekne pred sina:

— Nijesam mogla uzdržati . . . letjela sam za tobom . . . Ne sine, ne idi u svijet, ucvijelit ćeš me. Bolna sam, nesretna sam gledajući svoje dijete bez vida i sreće. Sine moj, slušaj staricu majku, ne idi, ne ostavljaj me! . . . Starica briznu u glasan plač . . .

Pavlove grudi sape sto boli gledajući pred sobom onemoglu, bolesnu staricu, koja je sklopljenih ruku suzne, upale oči u nj uprla. Klone i sav onemogao reče tihim glasom: — Majko, slušat ću te . . .

IV.

Od tada činila se i onako mirna i ozbiljna Pavlova ćud mrtvijom; prikazivaše se nehajnim; samo sjajne,

Digitized by Google

crne oči odavahu život, koji je potajice u njegovoj duši ključao. Lijepo lice ponješto mu se oteglo i dobilo idealan, plemenit izraz, kao da ga je umjetnikova ruka, stvarajući cjelinu ljepote i duha, iz hladna kamena isklesala — Kad li se krajem stao protezati mrak, sio bi kraj obale i upirući oči u rujno nebo nad otocima, prisluškivaše tajinstvenu pjesmu mora, kojom se taj veličajni gorostas javljao u nježnom šaptu poput ljubeće duše . . . A kad bi na nebu planula zvijezda za zvijezdom, tražio bi očima u beskrajnim visinama, nad tim sjajnim zvijezdama nješto lijepa, velika, za čim mu je ginula duša i plakalo srce . . . Sav veliki, raskošni život naravi u primorskom sumraku osjećao bi u svojoj duši, kako u njoj buji. ključa i navire svom snagom njekamo u nejasne daljine . . . Na glatkoj površini mirne pučine igrala bi se obijesna ribica izvirujući malom glavicom nad more . . . i ona je bila sretna u svom svijetu, sve je disalo u skladnoj harmoniji tom srećom, samo Pavao plakaše nad svojom sudbinom noseći u grudima teške okove obećanja, kojim se je majci zavjerio . . .

Kroz osam godina, što je gimnazij polazio, stanovao je kod njeke Bare, udovice, dobroćudne i mirne žene, koja se sa Pavlovom srodnom ćudi u brzo toli sprijateljila, da je Pavao već nakon kratka vremena osjećao u kući slobodnu lagodu kao u vlastitom domu. Zavoljevši tako svoga stanara, ponosila bi se i Bara iskreno, kad bi Pavao ovom ili onom zgodom odlikovan bio. Njekada bi dječak u noć morao sjediti trudeći glavu, da upamti kakva suha pravila ili nerazumljive tudje riječi, tada bi sjedila uza nj s čarapom u ruci Bara i slušajući glasno izricanje Pavlove lekcije poticala ga: — Pavle, još jedan put, još to ne ide onako kao voda . . . Tako bi se dogodilo, da je slijedećega jutra citirala Bare

Digitized by Google

Pavlu sve nepravilne grčke glagole, koje je Pavao prošle noći glasno na pamet učio. —

Kad se Pavao prve godine k Bari doselio, našao je u kući i malu Barinu kćerku Evu, zlatokosu djevojčicu od kakovih sedam godina. Dijete s djetetom igralo se natežući se zimi po kući, a ljeti skakalo oboje po ulicama i dolazilo umoreno i gladno k Bari, koje je jednakim komadima hljeba i svoje i tudje dijete hranila. Rasli su, kako je riječ, kao brat i sestra, i što su se voljeli, bila je to čista bratska ljubav, koja je kao čvrst oklop mogla čuvati oba srca i u kasnijim godinama, da ne plane jedno za drugim drugačijom vatrom ... Poznavajući jedno drugo u dno duše, dijeleći skupa od prvoga djetinstva sretnije i žalosnije dane u Barinoj kući, bilo je jedno spram drugoga skroz otvoreno i uživalo slobodu druženja, kako ju uživaju djeca jedne majke.

U takovu životu zateče Pavla i dvadeseta godina, kad je u pošljednji razred stupio bio. Mladić više skroman i ozbiljan, nego li živ, više zanosan za knjigu, nego za mladenačke pustolovine, bijaše u duši čist, netaknut još ni jednom željom, ni jednom pomisli, koja bi mladenački mir pomutila bila; ta duša bila je kao tiho more u ljetnjem jutru ... Nu jedan vihor ... neznatan možda kakav doživljaj bio je kadar pomutiti taj mir i dići oluju, koja toli silno tek probudjenom dušom potresti znade ... Pa to se do skora i zbilo ...

Njekoga jesenskoga dana sjedio je Pavao u sobi s Evom; djevojčica je plela čarapu bacajući oči na ulicu, gdje je silna kiša pljuštila, a Pavao se kraj stola zadubao u knjigu.

— Gle, Evice, digne Pavao na jednom glavu, već po sata gledam u knjigu, a da nijesam ni jednoga slova pročitao.

Digitized by Google

— Da što si gledao u knjizi?

— Mislio sam, odvrati Pavao ozbiljno.

— Pa što si mislio?

— Kako ću već za koju godinu moći govoriti s prodikaonice tako govoriti, da će svima u crkvi protrnuti duša, a onda ću nastaviti blago, nježno i uzvišeno, da dignem srca k nebu i razplamtim u njima ljubav za Boga, koji se za ljude dao na križ razapeti. To ću govoriti na dan sv. Pavla, svoga imenjaka, a vjeruj mi, da bih već sada, kad bi me pustili, cijelu prodiku govoriti znao . . . Kako to lijepo mora biti s prodikaonice govoriti; sad raširiti ruke, sad ih sklopiti, sad dići jednu k nebu, a drugu metnuti na srce, čas grmiti kao grom, čas romoniti govorom nježno i meko, da ti samomu srce plače. Svijet će mi se diviti, a moja majka dočekat će me u svoj naručaj i plakati od sreće . . .

— Pa govori meni; pomisli, da je ovo crkva puna ljudi, reče Eva gledajući zanesenoga Pavla.

— Hoću samo dio prodike, što sam ju sada smišljao. Pavao se postavi iza stolca, položi obje ruke na oslon, zatim digne desnicu k nebu i začne toplim glasom pozivati slušatelje, da zarone mislima u daleku prošlost, kamo ih povesti kani . . . Tmurna bijaše to doba, noć, koja je uspavala ljudske duše, a pakao opajao srca svojim otrovom . . . Sve jače, sve većim plamenom, sve poletnijom snagom govorio mladić opisujući žrtve mladoga kršćanstva. Eva spusti u krilo čarapu i dignuvši oči na zažarenoga prodikača, slušaše ga s njekim udivljenjem. —

U to pokuca njetko na vratima. Pavao prestane, a u sobu udje sudrug Pavlov, njeki Rikardo, Riječanin. — Mladi čovjek pokloni se duboko Evi, a zatim pruži Pavlu ruku: — Da si zdravo! — Čudnovato, nastavi gladeći čas lijepo podijeljenu kosu, čas visoko strčeći bijeli

Digitized by Google

ovratnik — čudnovato, dragi Pavle, kraj ovako lijepe gospodjice govoriš, ako se ne varam o sv. pismu . . . Oprosti, prisluškivao sam, jer si toli snažno govorio, da bih te bio i začepljenim ušima čuo . . . U ostalom, tebi, koji si svoj ideal u crnim popovskim haljinama našao, mogu samo čestitati, a još više časnomu kleru, što će tako gorljiva kolegu u svoje crno društvo dobiti. —

Kad je mladić dovršio, okrene se svojim blijedim, gotovo mrtvačkoga tena licem k Evi, nu ova bijaše već ustala i porumenivši u licu izidje iz sobe.

— Krasno djevojče, prekrasno! reče Rikardo, kad je Eva vrata zatvorila . . . Te oči, modre i sjajne kao nebo, a ta zlatna kosa, pa te grudi — kao dvije jabuke! . . . Duše mi. Pavle, ti si srećan! . . . O, od sada ćemo se češće u tvojoj sobi vidjeti! —

Pavao gledaše druga. koji je za čas svu sobu obišao i škiljeći u svaki kutić zavirio.

— Istina, drži se, kao da ne zna do pet brojiti, nastavi sâm dalje, ali takove su početkom sve ženske . . . Mudre su to glavice, tucaše si Rikardo kažiprstom po čelu škiljeći u Pavlovo lice . . . A sad idem; zbilja, kako joj je ime?

— Eva.

— Kad bih znao, da će se do skora povratiti, pričekao bih . . .

— Mislim, da ne će tako skoro doći, odvrati Pavao s njekom zlovoljom.

— Možda smetam . . . A ti, zar si često s njom sam u sobi?

— Uvijek, kad smo kod kuće.

— A—a! Katkad govorite o sv. pismu, a katkad . . . šta brajane?

— A katkad ni o čem. Nemamo si šta pripovijedati, kad smo uvijek skupa.

Digitized by Google

— Čuješ li, Pavle! Čuvaj se, ima prelijepe oči . . . Tko će u sjemenište, neka se kani djevojačkih očiju . . . To bi ti morao meni prepustiti . . . A sad da si zdravo!

Već se bijaše mašio rukama za vrata, nu naglo se okrene:

— Vidiš, tvoja Eva posve mi je pomutila pamet . . . Došao sam, da mi dadeš zadaću.

— Izvoli, pruži mu Pavao papir.

— Strašno! Opet tu gmižu sami iksi i ipsiloni; ja vas ne razumijem, ljudi, kako možete sve to strpati u glavu; da ih je samo polovica u mojoj glavi, duše mi, poludio bih! Neka djavo s time barata. Još koji mjesec, pa ću zvijerskom nasladom uživati, kako će se ta gamad cvreti na vatri . . . Da si zdravo! Pozdravi Evu! dovikne još kod vrata i iščezne previjajući svoje tijelo kao crvak naboden na trn. —

* * *

Nebo se vedrilo. Nad otocima razgaljivali se oblaci, a izmedju oblaka provirivalo nebo svojom jasnom, milovidnom vedrinom. Zrak bijaše iza kiše mirisan, senjsko kamenito brdo odisaše svježim dahom kuša i smilja; more pljuskaše lagano o izdrtu obalu njišući na širokim plećima sto ladjica u senjskoj luci. Daleko nad Istrom planula bi još kad kada munja i oblacima se razlijegao mukao tutanj. —

Pavao je sjedio na brdu kraj mora i upirao očima u daljine. Bijaše mu čudno u duši. Nješto teška stezaše mu grudi, njekakve slutnje pritisnuše mu dušu, kao da se u njoj oluja sprema. Badava se pokušavao umiriti citirajući sad grčke i latinske stihove, sad sjećajući se dogodjaja historičkih, sad razvijajući u pameti mate-

Digitized by Google

matičke formule i geometrijske likove: onu težinu, koja mu se poput olovne ploče na dušu slegla, nije mogao razbiti. Ali kad se sjetio kuće i kad je pomislio, da će Evu samu u sobi zateći, nješto mu drhtnu u grudima i on se nehotice, gotovo trčući, vraćao u grad.

Kad je ušao u sobu, ne bijaše nikoga . . . Tu osjećaše opet njeki strah, kao da mu je njekakva drhtavica svladala tijelo . . . Dosjećao se današnjih dogodjaja tražeći u nejasnoj blizini uzrok promjeni, koja je toli naglo u njegovoj duši nastala . . . Pokušavaše opetovati i onaj govor o svetom Pavlu, nu pričini se samomu sebi smiješnim . . .

Kad se kod večere s Evom kod istoga stola našao, osjeti opet onaj isti — kao da bi strah, što ga je toga dana lišio sigurnosti, kojom je s njome kroz nemalo osam godina obćio . . . Na ponude i pitanja Barina odgovaraše kratko i prekinuto kao dijete, koje strepi pred kaznom za kakvo djelo . . . Evu bi pogledao katkad, ali bojažljivo i s proračunanom opreznošću, a činilo mu se, da je taj svaki pogled zabranjen grijeh. Njekoliko puta pokuša govoriti, pripovijedati il barem pitati šta, nu njegova pamet bijaše kao nječim zastrta; ćutio je, da je njegov okoliš u kući novim, ali nejasnim i zagonetnim životom zadahnut . . . Tek kao neznatna iskrica u noći iz silne daljine javljaše mu se u toj nejasnoj smjesi nješto lijepa i mila . . . u toj magli drhtaše nješto poput zvijezde zastrte crnim, oblačnim nebom . . .

Kad je po večeri Bare iz sobe izišla, osjeti se nješto sigurnijim; boravak na samu s Evom godio mu je i premda je samo nijemo gledao, kako je Eva iglama medju prstima prebirala, hvatala bi ga njekakva srdžba, kad bi se Barini koraci u hodniku čuli . . .

— Zar ne ćeš večeras čitati? upita ga Eva, koja je češće zamišljenoga Pavla pogledala; nu, šta me ve-

Digitized by Google

čeras toli čudno gledaš? . . . nastavi zagledavši se jače u Pavlove oči, koje su neobično sijevale . . .

Pavlu se učini, da mu je krv u lice sunula . . . Predje rukom preko čela i slaže, da ga glava boli. Tad se nasloni i motrijaše podugo Evu ispod ruke . . . Što ju je dulje motrio, sve mu se više bistrilo u duši, sve sladji osjećaji stadoše mu se razljevati po grudima . . . U istinu, ima prelijepe oči . . .

— Evice, reče snimivši s čela ruku, ti imaš vrlo lijepe oči . . .

— Zar ja? . . . Nu kakove su? nasmije se djevojče.

— Modre kao nebo . . .

Djevojka se nasmije glasno . . . A sad pokaži ti svoje, da vidim kakove su?

— Zar još nijesi mojih očiju vidjela?

— Gle Pavle, toliko sam ih puta vidjela, a da me tko upita, kakove su, ne bih znala.

— Nu gledaj . . .

Eva se sagne k Pavlu i naslonivši se laktom o njegovu bedru, zagleda mu se u oči . . .

— Joj crne, strašno crne! klikne radosno, kao da je nješto nova, neobična otkrila.

— Zar tako crne? . . . Već si htjela reći — kao pakao . . .

— Oj ne! Crne su, al su lijepe, ljepše od mojih.

— Nijesu, Evice . . . Vidiš, ti imaš i lijepe vlasi, nastavi Pavao nježnije gladeći joj rukom meku kosu . . .

— Pa i ti, zabode Eva svoje prste u crnu mu kosu, a Pavao joj obavije ruku oko vrata . . .

U to se začuše pred vratima Barini koraci, a Pavao odrine Evu od sebe . . .

Bara je odlazila po stubama u prizemlje . . .

Blaga vatra i njeka neodoljiva sila tiskaše ga k Evi, pa joj pruži ruku:

Digitized by Google

— Dodji k meni . . . Taj čas drktaše mu glas i ruka.

— A što ti je danas? upita ga Eva . . . Još te takova nijesam vidjela.

— Ne znam, šapne Pavao držeći joj malu ruku . . . Bilo mu je na jeziku, da je nješto upita, ali brzo progutne riječ i privuče nježno Evu k sebi, pa joj nasloni glavu na svoje rame . . .

— Evice, gledaj mi u oči . . .

Djevojka podigne glavu i zagleda se u Pavlove oči . . . Te crne oči kao da su gorjele, ali bijaše u sjajnoj im dubini toliko blagosti, toliko nječesa, što se ne da reći, što je tek tu u Pavlovim očima bilo . . . U nekakvom opojnom snu gledaše jedno drugomu u oči, a tad najednom osjeti Evica na svojim usnama goreće Pavlove usne . . . i oboje se prenu iz zagrljaja . . .

Nakon duge stanke dignu Pavao opet oči . . . Evica je sjedila oborene glave premećući grozničavom brzinom u rukama igle, a lice joj bijaše zažareno kao vatra . . . Svom silom dubao je u pamet, da jednu riječ za Evicu nadje . . . bijaše mu upravo nesnosno . . . U to se začu iz vana Barin glas: Evo . . . Evice! . . . Djevojče ustane i tek kod vrata digne na nj bojažljivo oči . . . Taj pogled razblaži mu opet dušu, i kad je Eva izišla, snivaše o njekoj neizmjernoj, nikada ne osjećanoj slatkoj sreći . . .

V.

Prvi onaj cjelov bijaše kao voćka s drva spoznanja, koju su Pavao i Eva okusili. Rasplamtio je neznajnike, probudio dvije duše i metnuo istim mahom medju njih ogradu, o kojoj je od sele oboje mislilo i posezalo u daleku budućnost, da je sruši i uživa sreću svoje prve i čiste ljubavi . . . Njihova srca bijahu od sele bliža, duše im se potpunim skladom saljevahu u duboko i slatko osje-

Digitized by Google

ćano jedinstvo, oboje osjećaše svom snagom svoga mladoga života, da su za uvijek svoji; sveti mir njihova djetinstva iščeznu, ali prirodjenim stidom nepokvarenih duša sakrivahu jedno pred drugim te osjećaje: samo njihovi pogledi kazivahu danomice, da u obojem kipi novi život, čeznuće za tajnom srećom, o kojoj svaki čovjek drži, da je samo on onako veliku i slatku osjeća...

Od one večeri ugasnu u Pavlovoj duši želja za svećeničkim staležem; pred njim puče veliki svijet, sva duša rasplamti mu se za njim, da u njem traži sreću... Kad bi, sjedeći kod stola, odložio knjigu, poletio bi mišlju daleko, rasla bi mu krila, koja su ga nosila do neba... Pa sit znanja, obasut slavom i bogastvom, vraćao bi se u rodni kraj, da posegne za cvijetkom, čijom je dušom morao zasititi svoje srce; taj cvijetak bila je Evica. —

S takvim srcem podje o uskrsu praznikovati kući, s takvim srcem stupi u župnički dvor i u odlučnom času dozove u pamet sliku lijepoga djeteta, da se opre starcu župniku... Ali majčina molba zalivena suzom skrši mu snagu, on klonu i izusti odsudnu riječ: Majko, ja ću te slušati!... Koliko boli, koliko nesnosnih časova i neprospavanih noći mučilo je od sele mladoga čovjeka...

Prvih dana mjeseca srpnja svršio je Pavao sjajnim uspjehom ispit zrelosti, koji se onda svečanim načinom u dvoru biskupa Ožegovića obavljao. Dan u oči ispita posjeti ga župnik; starac se držao čudnovato pram Pavlu, koji je na župnikovu licu njekoliko puta opazio njeku neugodnu tajnu, što je starca mučila... Isti nemir opazi i na Bari, kad je s večeri kući došao... I kad je legao u krevet, mučila ga je njeka nesnosna tjeskoba i ne mogavši usnuti, ustane njekoliko puta nastojeći uzalud, da uzrujane živce čitanjem smiri...

Sutra dan, kad je svečano odjeven odlazio u biskupski dvor, zagrli ga Bara na vratima i poljubi u čelo:

Digitized by Google

sretno Pavle! . . . a isti čas osjeti suzu, koja mu je s Barinih očiju na lice pala.

Kad je stupio u biskupski dvor i našao se medju drugovima, disaše njekako laglje, slobodnije. Iza krasnih odgovora potrepta ga biskup po ramenu i istaknu veselje nad njegovim napretkom, što mu svi profesori prijazno povladjivahu. A kad o podne pročitaše prvo njegovo ime, udari po ondašnjoj navadi pred biskupskim dvorom svirka. Pavao stajaše smeten sred svoje slave, a kad je biskupu ruku poljubio, povuče ga k sebi stari župnik i poljubi mu čelo . . .

Poslije svršena ispita htjede Pavao poteći kući; htio je da s Barom i s Evom podijeli prvu svoju slavu, nu župnik mu reče: Čekaj, Pavle! Podji sa mnom, zahvalimo skupa najprije Bogu . . . On dijeli pravu sreću, a na svijetu je sve varavo i prolazno . . .

Do crkve koracahu mučeći jedan nuz drugoga. Kad stupiše u nutra, bila je crkva prazna, a hladna tišina i samoća davala je osobiti biljeg svetosti posvećenomu mjestu. Župnik klekne i utisne glavu medju obje ruke; činilo se, da je sjedoglavi starac duboko u molitvu zaronio. Pavao klečaše do njega i moljaše takodjer za svoju sreću — za svoje srce . .

Iza duge molitve podigne se starac, obazre po crkvi i kad vidje, da su sami, primi Pavla za ruku:

— Čuj me, Pavle! Mlad si, al' si razborit i uman. Od djetinstva tvoga zavoljeh te. Rodio si se u priprostoj al' poštenoj kući, a tvoje dobro srce, tiha ćud i tvoja bistra pamet donijela ti je sreću, koju si danas doživio. Ne ponesi se time; misli uvijek, da za sretnim trenom ljudskoga života hrli njih stotina noseći nesreću i bol . . . Pavle moj — starcu stane podrktavati glas — ti si razborit . . . Skupi u ovom času snagu svoje dobre duše, podigni je svu k Onomu, koji upravlja naše misli i naše

*

Digitized by Google

čine . . . Gore Pavle, vidiš visoko ondje u svom vječnom carstvu stoluje Bog, koji je sve dao i sve uzimati smije . . . Kod njega je, Pavle, od jučer i dobra duša tvoje majke . . .

— Mrtva ?! . . .

Pavao se okameni i osjeti, kao da mu se u glavi razletio mozak . . . U licu mu ne bijaše ni kapljice krvi, samo oči mu bljesnuše divljom vatrom kao u ludilu . . .

— Osvijesti se, Pavle, Njegova je volja bila, uhvati mu starac glavu, ali Pavao stajaše ukočen kao od kamena . . .

— Pavle, Pavle, dodji k sebi! potrese mu župnik tijelom . . . Kao da se lagano gasio divlji plamen u njegovim očima, gledaše mirno župnika, a tad iznenada kriknu: Majko . . . moja majko! i klonu na starčeve grudi . . .

Blijed kao mrtvac i ukočena pogleda išao je Pavao uz župnika do kuće . . . Pred njegovim očima širio se mrak, koracao je kao bez pameti, kao slijepac . . . Pred kućom izleti preda nj Bare i uvede ga preko praga. Tu istom navriješe mu iz očiju suze, a župnik šapne Bari: Neka se isplače, bit će mu lakše. —

U sobi sjedjahu župnik i Barica razgovarajući se očima, dok je Eva tiho plakala pogledajući Pavla gdje plače . . . Nakon duga plača podigne Pavao glavu:

— Gospodine župniče, reče za čudo čvrstim glasom, rado bih s vama na samu govorio.

Župnik namigne Bari da izidju, pa sjedne k Pavlu i primi mu ruku: Govori, sinko, istuži se, bit će ti lakše na srcu.

— Zatekla me je nesreća, na koju nikada pomišljao nijesam . . . Da sam na to pomišljao, činilo bi mi se, da takova udarca ne bih podnio . . . Ali Bog ju je uzeo, kaznio me, jer sam potajno u srcu radio proti najtoplijoj želji svoje svete majke . . . Od sada sam vaš,

Digitized by Google

bit ću božji sluga, jer je svijet za me umro, nju mi ne može dati već nitko . . .

— Nemoj tako, Pavle, to govori tvoje srce, tvoja ljubav, kojom si majku ljubio. Ne smije te boljeti duša, da si se proti njoj ogriješio. Duša ti je mlada, mlada krv, ti nijesi kriv, što je tvoje srce tražilo svoje . . . I to je samo Bog u to srce metnuo i krutim slovima u nj upisao. — Kad sam još pred mjesec dana s biskupom o tebi govorio, reče mi blago se smiješeći: A što ga tjerate, ako ga na to srce ne vuče? Zar svi dobri ljudi moraju biti samo svećenici? U svakom staležu može biti čovjek svećenik istine, prava i svake plemenitosti. Recite mu to majci, a moj mu blagoslov, jer mi o tom neobičnom dječaku već toliko moji učitelji pripovijedahu. — To ti rekoh pokojnoj majci, a kad je čula, što biskup kaže, sklopila je ruke: neka se vrši božja volja, samo da mi dijete bude sretno. . . .

— Dobra, jadna moja majko! uzdahne Pavao . . . A recite mi, je l' bolovala, trpjela . . . kakvi su joj bili pošljednji časi dragoga života?

— Pred dva dana javiše mi, da joj je zlo. Nijesam htio slati po te; teži bi vam bio rastanak, a bilo je u oči tvojih ispita . . . Kad sam u kuću ušao, vidio sam, da je tu još koja ura života; posve onemogla ležala je u krevetu, ali se nije tužila na boli. Preporučala mi je djecu i molila me, da je pomirim s Bogom. — Ostalo vrijeme, do pošljednjeg joj časa, govorasmo o tebi . . . Pripovijedah joj sve, što sam lijepa znao i mogao, da joj umirim dušu . . . Često me je pogledala blaženim licem, a pošljednje joj riječi bijahu: Neka ide, pustite ga . . . Samo neka je sretan . . . Zatim je usnula . . . S mišlju na te odletjela joj je dobra duša u bolji svijet . . .

Župnik prestane govoriti i pusti Pavla, koji je tiho jecao, da se isplače. Nakon podulje stanke nastavi opet:

Digitized by Google

— Pavle, sad je na tebi, da budeš muž — dijete već i onako nijesi. Dvije su sestre, ali imetka je, obskrbljene su, ne će morati nikada obijati tudji prag . . . Dorica će se udomiti u koju poštenu kuću; dobra je i blage je ćudi, pa će paziti slijepu sestru kao i do sele, što mi je pokojna Mara sto puta vesela srca pripovijedala. A ne ću ih ni ja svojom paskom zapustiti. — A ti, Pavle, ne nagli ničim. Još danas poći ćeš kući, istuži se sa sestrama, a onda zrelo promisli, kamo ćeš. Ako ti srce zavoli, da budeš božjim slugom, primit će te objeručke. Ako se uvjeriš, da nijesi za to, ako te želja vuče drugamo, a ti podji; kuća će moći da te u svijetu podupire, dok svršiš nauke. Majka te je u pošljednjem času riješila obećanja, kojim si joj se zavjerio bio. —

— Hvala vam, časni oče! Već eto dvanaest godina uživam vašu očinsku ljubav i pasku. Vam moram zahvaliti, da sam ovo, što sam — da sam stupio na prag života. Nadam se, da će moj budući život, pa bio gdje bio, ostati neokaljan, jer će ga štititi uspomena na moju nezaboravnu majku i moja pamet. Ne uskratite mi ni nadalje vaše pomoći, a vruće vas molim, budite dobrim ocem mojim sestrama, koje su onakovu majku izgubile . . . Bog će dati, da ću ih onda ja moći u svoje okrilje primiti . . . To je dužnost, koju mi nalaže moje srce i majčina sjena, koja će svaki korak moga budućega života pratiti . . .

— Bog čuo i blagoslovio tvoje riječi, reče starac tronutim glasom i zagrli Pavla.

Istoga dana odputova Pavao sa župnikom kući. Toliki dogadjaji toga dana, toli jaka i toli protivna čustva shrvaše ga svega i na rastanku ne smognu ni jedne riječi za Baru i za Evu. Pogled, s kojim se djevojče s njime rastalo, bijaše pun milosti, ljubavi i tuge — ali on ga nije razumio; taj čas bijaše njegova ljubav

Digitized by Google

zamrla, njegova duša bila je razbibana ali i razbijena kao more iza žestoke oluje. —

* * *

Kod kuće osjećaše Pavao ono isto, što i njegove dvije sestre: tužnu prazninu, pusti dom, koji je oživljavalo njezino lice i njezin glas. Sve mu se pričinjalo, da će se od njekud pojaviti ona, da će opet osjetiti na sebi onaj pun ljubavi i nježne skrbi pogled, kojim bi mu svaki korak pratila, kad bi kod kuće bio. Bilo je tu kao u njekakvu grobu . . . Sestre, čuteći se sada posve osamljene, priljubiše se jače k bratu i sva njihova nada bio je Pavao. —

Malo po malo smirila se Pavlova duša. Često se navraćao na majčin grob, gdje mu se činilo, da joj je bliže, da mu majka sluša obećanja i da ga njezin duh tu grli, veseleći se plemenitim i zanosnim odlukama, koje je u duši nosio. — Najkrasnije misli vrcahu samo iz te mlade duše, koja se krilila visoko i daleko, plodeći svuda dobrotu . . . U tim visinama osjećao se ipak nemoćan i slab, ćutio je, da mora učiti, mnogo učiti, da oboružan znanjem dade oduška krilatoj volji. —

Svom nježnosti svoga nepokvarenoga srca ljubio je svoje dvije sestre. Mladja, Dorica, rascvala se već bila ljepotom djevojkom. Njezino puno rumeno i lijepo lice i mudre oči sijevahu uz čistu blagost voljom i snagom, kojoj se muškaračka duša tolikom srećom podaje . . . Slijepa Jelica bila je tiša, njezina krv ne bijaše ni iz daleka one žestine, kakovom su Doričine oči gorjele. Slabašno lice odavaše boležljivu narav djevojčinu; bila je mučaljiva, ali bistra, njezine misli o Bogu, o čovjeku, o mjesecu, o svijetu bijahu dah čiste sanjarske i pjesničke duše.

Digitized by Google

Često bi u predvečerje sjedio Pavao s Jelicom na istom kamenu, otkud je u djetinjskoj dobi dnevice more gledao. Bistra pitanja o životu i o cijelom svijetu navirahu iz duše slijepoj djevojci, a Pavao ne mogaše odgonenuti, niti mu je sama znala kazati, odakle je u toj vječnoj tmini, što je okružuje, smogla toliko misli, pojmova i čustava. Svaka travka i cvijet, svaka životinjica, koju je po imenu poznavala, živjela je u njezinoj duši kao dugačka pripovijest, koja se zbiva u njekom svijetu, što ga je samo ona svojom dušom poznavala. Sve je to mislila, čustvovala i svojim jezikom pripovijedala, a taj jezik razumjela je samo ona kao i dijete, koje se razgovara, miluje i svadja sa svojim igračkama. —

Jednom sjedjahu tako i oboje mučahu nakon duljega razgovora, u kom je Pavao morao dugačko na sto njezinih pitanja odgovarati. Pavao se zagledao k moru i kamenim otocima, nad kojima se prolila rumen zapadajućega sunca. Jelica sjedjaše pognute glave, držeći u rukama struk bosiljka.

— Pavle, digne djevojka naglo glavu, reci mi, je l' cvijeće živo?

— Jest, ali ne misli, ne osjeća kao ljudi; rodi se iz zrna, nikne, raste pa cvate i ugine, — to mu je život.

— Zar se cvijeće ne razgovara jedno s drugim kao ljudi?

— Kako bi se razgovaralo, i odakle ti to, Jelice, na um pada?

— Čuj Pavle . . . Slijepoj djevojci zališe se blijeda lica lakim rumenilom, a onda nastavi svojim tihim glasom, koji je nježnom blagošću zvučio. — Odakle cvijeću miris? A čemu taj miris?

— Dao mu ga Bog, da se ljudi njime nasladjuju.

— Čuj, ja sam to ovako mislila: Kad djevojka zatakne u njedra cvijetak, pa ga daruje momku, onda

Digitized by Google

cvijeće mirisom pripovijeda, što je slušalo na njezinu srcu, a momak djevojku zamiluje i oboje nadje svoju sreću . . .

Pavao osta jedan časak kao zapanjen gledajući slijepu djevojku, koja je bosiljak k grudima stiskala . . .

— Zar ti, Jelice, znaš, što je ljubav . . . milovanje?

— Znam, Pavle . . . Ja sam ljubila, toli sam ga voljela, da mi je sva duša sretna bila, kad sam osjećala, da je blizu . . . Sad . . . i sad ga volim . . . ali on će uzeti našu sestru . . .

— Doricu?

— Vole se . . .

— A tko je to?

— Lovro, znaš li ga, onamo im je kuća u polju preko planine.

— Lovro časnika Jukića?

— Da, on . . . Dobar je, Pavle, a Dorica veli, da je lijep, najljepši od svih momaka u selu . . .

— Pa reci mi, Jelice, kako si ga zavoljela? upita Pavao iza stanke.

— Ne znam, kako sam ga zavoljela . . . Dolazio je u kuću, meni bi donio svaki put cvijeća . . . Onda bi mi bilo u duši milo, bosiljak mi je ljepše mirisao i onda sam pomislila, da cvijeće živi, sluša i govori . . .

— Zar je Lovro poradi Dorice u kuću dolazio? upita Pavao iza kratke šutnje.

— Kašnje su mi to rekli . . . Ali vole se oboje, uzet će se . . . Je l', Pavle, da nijesam slijepa, i ja bih se udala? . . .

Pavla iznenadi to pitanje slijepe djevojke. Časak se zamisli i zagleda se željnim okom u slijepu sestru. Njegovo lice bijaše blijedo i mirno, ali zadahnuto zagonetnim životom, na njem je igrala i nada i sreća i bol . . . Ogrli ju i poljubi, pa joj reče mekim glasom:

Digitized by Google

— Sirotice moja, kuda bi ti od svoga Pavla . . . Tko bi te volio toliko, koliko te brat voli? . . .

Djevojka se pusti posve u bratov zagrljaj. Pavlove se oči zamutiše dubokom sućuti; dugo gledaše u njezino slabašno lice, koje je u njegovu naručaju tihom i blagom srećom sjalo . . .

Jasnim nebom stadoše se sipati prve zvijezde, a Pavao primi sestru pod ruku i podje s njome mučeći polagano kući . . .

* * *

Pavlu bijaše milo, što je ove večeri iz Jelinih usta čuo. Lovru je poznavao od djetinjstva, a kuća staroga, svojeglavoga časnika Jukića bila je na čestitu glasu. Kad bi se u tu kuću Dorica udomila, ne bi djevojke ubijala samoća, a bile bi obje dobro obskrbljene, objema bio bi život ljepši, nego da samuju, kad on u svijet podje . . .

S druge strane osjećao je iskreno milovanje za slijepu sestru, koja mu je djetinjom prostodušnošću odgalila svoje srce. — Svu svoju ljubav i pasku moram pokloniti njoj, mišljaše Pavao, da nadoknadim siroti ono, što joj je nesretan tren u životu krivnjom vlastitih roditelja odnio. — A zar može bratovlja ljubav nadoknaditi sve, što traži srce? . . . Pa kako ljubi Jelica? . . . Ne zna, što je sjaj ljudskih očiju . . . ona osjeća ljubav kao miris bosiljka, koji ju omamljuje jače opojnom snagom čeznuća, što kipi iz srca poput bujice . . . Sirota! U njezinu srcu rodila se ljubav kao i cvijet, koji bi nikao u tmini; životom svojim osjeća, da ima sunca, ali čeznući za njim ugine prije, nego li se o sjajnom traku blažio . . .

Kad je došao kući, navrati se u kuhinju, gdje je Dorica večeru pripremala. Bijaše mu drago, što je sama;

Digitized by Google

htio je u razgovoru utvrditi njezinu misao o udaji, na koju je djevojka, ljubeći Lovru, doisto pomišljala.

— Dorice, nasmiješi joj se u lice, a misliš li ti šta na svoga Lovru?

Djevojci planu o vatri lice, ali u očima joj sijevaše sreća.

— Koji Lovro? . . . istisnu djevojka.

— Ti znaš bolje . . . vrijedan momak . . . nijesi lošo birala . . .

— A tko ti reče? . . .

— Doreci samo. Čuo sam, vidio sam, kako hoćeš . . . Reci mi, Dorice, je l' to istina, ili je samo šala?

— Jest, istina, potvrdi Dorica i odvrne zažareno lice od brata. —

Kad su sestre poslije večere polijegale, podje Pavao u polje, da se naužije, kako reče, lijepe noći. Noć bijaše u istinu divna. Zrak bijaše svjež i pun ugodne krjepčine, nebom se osule guste zvijezde, a mjesec bijaše obasjao čarobnim svjetlom sav kraj. U gori je strujio neutišivi noćni šum javljajući se kao tajinstveni šapat, koji je stotinu pjesama šaptao mladoj duši Velebitskoga naroda. Daleko dolje bljeskalo se o mjesečini i zvjezdanu nebu more, a u svem kraju javljao se vjekovit život naravi pritajenim glasovima tihe noći.

Dugo je Pavao obilazio poljem lijetajući slobodnim krilima svoje mašte u budućnost. Koli divna otvarala se ta budućnost pred njim! Sestre bijahu usrećene, sitna dječica skakutahu veselo po krilu svoje slijepe tetke, koja im je krasnim i nježnim pričama dušicu zagajala, a on se vraćao iz daleka svijeta i nosio u rodni kraj slavu . . . Nedohitne tajne života i prirode, svemir svojom neizmjernošću mučio mu je dušu . . . ali on će skinuti s neba koprenu, doseći zvijezde i iznijeti na vidik tajne života cijele naravi . . . Dugo je o tom snatrio, a

Digitized by Google

u mladoj duši kipjelo je kao u uzburkanu moru . . . Vraćao se kući na počinak, duh mu bijaše već umoren, ali opet osta prikovan na mjestu uprvši oči u zvjezdano nebo, kao da će si tim silnim svemirom gladnu dušu zadojiti . . . Koliko života, koliko zagonetnih tajna prirode krilo se u prostoru, što ga je okom dosezao, a gdje su nebotične gore, beskrajne pustare, nepregledni oceani i milijoni životinja, što vru na toj zemlji otimajući si zalogaje, ubijajući život, da budu živi . . . Što je život? . . . Rat. vječni rat, da sačuvaš oblik, u kom si se pojavio . . . čim malakšeš, otima gospodstvo drugi i opet se vraćaš u život drugoga oblika, druge snage, nikada vječan, nikada nepredobiv . . . Pa dokle? . . . Zar će taj rat biti vjekovit, zar nikada ne će nebo darovati svijetu sveti mir? . . . Što je mir, — što bi bio taj mir? . . . Mrtvilo. A ima li mrtvila? . . . Kaljuža, smradna bara velimo da mrtvuje . . . a zar se i u njoj ne stvaraju organizmi, koji se nameću drugomu životu, da budu živi? Mi tomu velimo smrad . . . gnjus, — a zašto, kojim pravom? Ludo! Zar ne moraju i oni živjeti? Zar nije ta rastvorba anorganizama i tvorenje organizama opet biljeg vjekovitoga života, mijene? . , . Ali dalje, dalje! . . . Zemlja je sićušna, milijoni svemirskih tjelesa progutali bi bezbroj tih zemalja, utopila bi se u svakom kao kapljica u more . . . Zar je i tamo tako? . . . Kad je u svemiru toliko svjetova, zar da na ovom samo sićušnom planetu živu najsavršeniji svemirski stvorovi — ljudi? . . . Zar nije na Jupitru, Saturnu i na drugima jačih, umnijih života, nego što su ljudi? Zar je samo za ovaj prašak u svemiru umirao Isus? . . . Gle, koli je jasna ona zvijezda, koliko milijona puta veća je od te siromašne zemlje! . . . A za njom druga. pa treća, pa stota, pa sitno ono zviježdje kao maglica, koje seže u beskrajnost! . . . Gdje je kraj? . . . Što je iza pošlje-

Digitized by Google

dnje zvijezde? . . . Ništa! . . . Što je to ništa? . . . Još za jednu zvijezdu, za deset, za sto svjetova dalje, pa dalje i opet poput blijeska dalje . . . nikada kraja! . . . Poluditi moraš! istisne Pavao glasno protrvši si rukom oznojenu glavu . . . Pa gdje je početak . . . gdje je kraj svemu? . . . Zar nije sve to, počevši od suhe travice, što ispod grma svoju glavicu diže, od crvka, što u tom silnom prostoru gmiže — pa do neizmjernih daljina i veličina svemirskih jedan život, okružen i ravnan silom neizrecivom, neponjatnom, kojoj se ne zna početka, kojoj ne piše granice ni vrijeme ni prostor . . . Ah, shvaćam te, veliki svijete, sveta prirodo! Od sićušnica, što se u kapljici vode hiljadaju, pa do svemirskih beskrajnosti — sve, što jest, živi jednim životom, a taj život prodahnula je jedna duša — Bog! . . .

Pavao podigne opet oči — bijaše smiren. Dugo gledaše dolje k moru, a u njegovoj duši odrazivaše se sva čarobna poezija divne ljetne noći . . . Samo nješto, kao ugodnu, slatku bol osjeti u grudima i taj čas javi se pred njegovim očima lijepa prikaza Evice . . . Srce mu drhtnu, a neopisiva sreća razli mu se po grudima . . . Držeći ruku na srcu, gledaše dugo prema morskomu kraju i šaptaše nježno, milo: — Oh . . . koliko te ljubim! . . . Zatim podigne oči k nebu, u zvjezdani svemir; nedohitne one veličine, kojima si je čas prije lomio pamet, pričinjahu mu se sada nježne i blage kao mile očice cvatućega djetešca . . . Te sjajne zvijezde, to su dobre duše s onoga svijeta, a ona najsjajnija, što toli milo pozire u svijet . . . to je blaga dušica dobre majke . . .

Posve smiren i srećan u duši vrati se kući i snivaše o svojoj najvećoj sreći — o Evici . . .

Digitized by Google

VI.

Preostalo vrijeme praznika pripravljao se Pavao za polazak u Prag, gdje je namjeravao naravoslovne znanosti učiti. Tim naukama, mislio je, da će najbolje zasititi svoju dušu i razgaljivati tolike tajne naravi, koje su ga toliko puta svojom neodgonetnošću mučile i često mu nemalo potresle osvjedočenje o svem, što mu je u najranijim godinama katekizmom i blagom naukom župnikovom duboko korijenje u duši uhvatilo.

Osjećajući njeko prirodjeno pravo i dužnost, da nad sestrama bdije, vrlo se rado sprijateljio sa namisli, da se mladja sestra uda za Lovru; djevojci bijaše već kakovih šesnaest godina, nu bilo je to djevojče razvijeno, djevojka zrela tijelom i pameću. Stari časnik Jukić bio je doduše poznat kao čudno čeljade, tvrde glave i svojih hira, nu pošten starčina; ako bi mu u kući katkada i pala koja krupnija i poteška, pala bi uviek poradi krivnje mladjih, koji konačno moraju slušati. Tako umovaše Pavao, jer mu je poglavito bilo na umu, da barem dio svoje brige, koju je prvi put u životu kao skrbnik osjetio, komu drugomu ustupi. —

Htio je po što po to da se približi Jukićevoj kući i sklopi uže prijateljstvo medju obje kuće. Njekoliko dana pred odlaskom odluči poći k Jukićevim pod izlikom, da se na svom odlasku u svijet kao susjed oprosti.

Kad je svoj naum Dorici kazao, smela se djevojka, ne znajući, bi li smjela odobriti. Ta smetnja ne uteče Pavlovu oku, pa reče ozbiljno djevojci, da nastoji, bude li zgode, staromu Jukiću ugoditi. — Vi ste dvije same, reče, nema vam one, koja je nad vama bdila i za vas skrbila Bilo bi lijepo, da se udomite u čiju kuću; nije to nametanje, imale bi, hvala Bogu, od česa

Digitized by Google

živjeti, ali bilo bi vama ljepše a meni u svijetu lakše. — A momak ti se mili?

— Mili, — šapne djevojka.

— Stari se valjda ne će vašoj volji protiviti; ne bih znao za što?

— Tako i ja mislim, odgovaraše stidno djevojka.

— A jesi li kada govorila s Lovrom o udaji?

— Nijesam — kako bi? . . . Upoznali smo se, on je zalazio u našu kuću . . . pošten je, pa mi rekoše drugi, da bi mogla za nj poći . . .

— I rado bi pošla?

— A bih. —

Ranim jutrom otputi se Pavao u posjete. Do Jukićeve kuće bila je debela ura hoda. Putem razmišljaše, što će starcu reći, da mu se omili, nu odluči, da ne će odati ni iz daleka svoje namjere ni starcu ni komu u kući; to mu se činilo, kad bi samo natuknuo, nametanje, koje nije bilo dostojno ni njega ni glasa, što ga je kuća uživala. —

Kuća staroga Jukića naslonjena je bila istočnim krajem o gusto zarašten obronak, iza kojega se dizala visoka Velebitska kosa. Pram ulazu u kuću pukla je lijepa poljana, sve samo zemljište staroga Jukića, koje je kao starinu Jukićâ zaokružio što ženinim dijelom, što kupovinom. —

Stari je živio već kakovih petnaest godina u ovom gorskom kraju, gdje ga je oštri velebitski zrak i umjereni život okrepčao, samo mu dodijavaše zimi bolest u kostima, što je njegovu dosta opaku ćud više puta do nesnosljivosti izopačivala. Narod ga je u okolišu zvao starim medvjedom ili vukom i više ga se bojao, nego li ga štovao, a stariji ljudi pripovijedahu, da se djavlu u rovaš zapisao za krivo diktovane batine i druge opačine u vrijeme svoje vlasti u kumpaniji. Kad mu dodijaše u

Digitized by Google

službi novotarije, (poradi kojih je badava glavu mučio, da se uputi, je l' ljepše i bolje, nego li je u starija vremena bilo), podje u blaženi mir i naseli se na dobro svoga oca. — Prvinom mu je bilo teško mirovati u tom osamljenom kraju, pa bi znao češće, pošavši po mirovinu, proigrati i protepsti novac i vratiti se kući još mrči i zanovetniji. Nu u kasnija vremena nije se već to dogadjalo, nego se starac dušom i tijelom podao gospodarstvu. Njegova ograda kraj kuće obilovala je svim mogućim povrćem, a nije manjkalo ni zelenja s toploga juga, jer je stari s velikom brigom pod staklom i crijepom nježno bilje štitio od bure i zime. Sina privuče k sebi u kuću odsudjujući zagrižljivo škole i nauke. Govorio je rado porugljivo o svem, što je bilo gospodsko, bilo u kaputu ili u svećeničkoj haljini, samo časničkoj odori davaše neograničenu čast i htio je, da o njoj tako svatko govori, premda je od Petra do Pavla hodočastio, dok mu sina, kad je dorastao za pušku, iz vojničkih knjiga ne izbriše.

Njegova mirna i tiha ženica Manda, od koje je i jedinac Lovro ćud baštinio, nije se smjela, osobito od prije, živa u kući pokazati; nu poznavajući od mladosti naglu ćud svoga druga, pokoravala mu se u svem i nastojala, da mu sva družina ugodi, kako mu je sama ugadjala. — Ali u kasnije vrijeme bio je Jukić prema ženi mekši i obzirniji. Jedne zime naime oboljela je bila Manda na smrt. Do liječnika nije bilo moguće i dok je Manda dva dana bez svijesti u vrućici ležala, obilazio je stari Jukić po kući poklopljena brka i mučaljiv, i tada ga ukućani prvi put vidješe, da je plakao. — Od to doba omekšao je Jukić prema svojoj ženi. — Ali pripovijedahu o njem i drugih stvari, po kojima se dalo suditi, da mu nije srce onako tvrdo, kako se u prvi mah pričinjalo. — Tako mu jednom padne na um,

Digitized by Google

da se pred noć odveze u selo i obavi posao, koji se lako odgoditi dao. Manda ga nagovaraše, da se u noć ne pušta na put, ali on samo zamumlja i upregnuvši vranca, sjedne sa slugom u kola. Putem tjeraše živinče bez odaha, jer se s gore oluja pripremala, a kad je konj klecati počeo, sidje s kola i pogladi mu zapjenjenu hrptenjaču. — Vidiš, okrene se k sluzi, kako živinče mora trpjeti poradi tvrde glave. — pa izvuče iz torbe glavu kruha, što ju je za se ponio bio i dade je na komade izjesti konju. — Kad se konj odmorio, okrene natrag i vrati se laganim korakom po najvećoj kiši kući.

Pavao poznavaše dobro staroga Jukića, nu nije sumnjao, da će ga stari lijepo primiti, pače ga je mladenačka taština uznosila, da će se starac njegovim posjetom i dičiti . . . Baš radi toga iznenadi ga hladan doček . . . Staroga je našao u ogradi sa lulom dugačka kamiša, koje stari ni u krevetu nije iz usta puštao.

— Dobar dan želim, pozdravi Pavao poklonivši se staromu; da ste zdravi!

Stari nadigne obrve i omjeri Pavla od pete do glave, pa zamrmlja preda se: — A šta je koga briga za moje zdravlje! —

— Odlazim ovih dana na nauke, nastavi Pavao, pa držim, da mi je dužnost, da se prije odlaska oprostim sa gospodinom časnikom . . . našim susjedom . . .

— Hm! — javi se Jukić debelim glasom, pa opet se sagne ogledavajući lišće na kupusu

Nastade stanka, koja je napokon i staromu dodijala.

— Hm — u svijet . . . da budeš gospodin? . . . Lijepo! . . . Bit će do skora više gospode, nego glava kupusa! . . . A kamo?

— Naumio sam u Prag.

— U Prag? . . . Bome si daleko, moj sinko, uperio! . . . A zašto u Prag? . . . Nije li to njegdje u Pemskoj?

Digitized by Google

— Jest u Češkoj, gospodine časniče . . . Odabrao sam tamo, jer je narod isti, što i naš, a svomu je ljepše kod svojega . . .

— Gle kako ih već poznaješ. a još ih ni vidio nijesi . . . Pa što ćeš biti? Sudac, advokat, doktor, pop, fratar, — koji djavo?

— Učit ću . . .

— E dakako . . . ne ćeš gusjenice s kupusa obirati . . .

— Učit ću, nauka će me uputiti, što da budem . . . a kad budem svoj, bit ću koristan i svomu rodu i svomu narodu . . . tako sam barem namislio . . .

— Pa udri, sinko . . . udri! . . . Budi gospodin, kad si za gospodstvom pobjesnio . . .

— Što Bog da. gospodine časniče . . .

— Zašto ne bi Bog dao? . . . Budi gospodin! Bolje je gospodovati, nego motikom zemlju kidati . . . lakše se gospoduje . . .

— Istina je, gospodine časniče, da je lakše . . . Ali koliko znam, svaki se stalež — i onaj najprostijega radnika može mjeriti s gospodstvom, koje se u obće vrlo često krivo shvaća . . . Gospodstvo se izradja i ta riječ obuhvaća danas toliko toga, što je prvobitno daleko izvan njezinih granica bilo . . . Nije mi do toga, da se pogospodim, vjerujte mi . . .

— Mudro govoriš, jedva bih te razumio, a usta ti još mlijekom zaudaraju . . . Prošao sam svijeta, vidio ljudi; nije, moj sinko, ni moja glava daskama obijena, vidim dalje, nego ti i sva tvoja gospoštija . . . Iz vana huj, iz nutra fuj . . . Prazne glave! . . .

— Krasno govorite, gospodine časniče . . . Mnogo je, žalibože, tih praznih glava, a bez srca . . . A jao si ga onim jadnicima, nad kojima takova čeljad gospoduje . . .

Jukića, koji je u obće bio vičan, da izazivlje ali i svačiju s prva potuče, pa bilo samo odrezanim: — Ja sam

Digitized by Google

Jukić! — njega je rječitost mladoga Pavla presenetila; bio je u neprilici, kad mu je Pavao s mirnom hladnoćom odbijao napadaje, resku ironiju i ruglo vlastitim oružjem. Zamislivši se na časak, ostavi kupus i uspravi se pred Pavlom, što je očito svjedočilo, da ga je mladić zanimati stao.

— A zašto ne ćeš u popove? To ti je i mati željela...

— I vi tako, gospodine časniče! Uman ste čovjek, ne trebam vam na široko razlagati... Zar je to jedini stalež, koji si je usvojio prava, da bude čestit i pošten? — Zar se ne mogu i pod vojničkom kapom radjati velike misli — i pod vojničkom odorom udarati dobro i plemenito srce?... A zar nije ona prosjakinja, što je zimus iz živa bijesa bure i leda onemogla si susjeda prosjaka kući iznijela i pred kućom sama mrtva klonula — zar nije ona plemeniti stvor, nad čijim truplom moramo otkriti glavu i plakati, što je umrlo dobro srce, za koje predsudama zaslijepljeni vičemo, da ga je badava u svijetu tražiti? Svi smo božja djeca, svima nam je podijelio blago svoje neizmijerne mudrosti i dobrote: tko bio i gdje bio, to mu je njegov dar, njegova baština... Štujem taj sveti stalež, ali sâm nemam jakosti, da prijegorom vojujem proti onomu, za čim mi srce čezne... Gospodine časniče! Duh i srce čine čovjeka, a stalež nam odabira više sudbina, nego li mi sami...

Časnik gledaše mladića, čije su oči dobrotom sijevale, kad je drktavim glasom dogovorio... Tad pridje k Pavlu, postavi mu na rame ruku i reče mekim, gotovo tronutim glasom:

— Sinko, dobro si govorio... Nijesam za te škole, ali sad vidim, da je u tebe bistra glava. Podji u svijet, ali ostani takav, budi svoj, sjećaj se uvijek ovoga, što si sada govorio, čuvaj srce, da ti ga ne otruju... Pametan si, moj si: podjimo u kuću, danas si moj gost...

*

Digitized by Google

Pavlu odlane. Za čitava razgovora krotio je mladenački bijes u svojim grudima, da ne prolomi strpljivosti, pa ne uzvrati na Jukićeve reske besjede prezirom i uvredom. Predobio sam čovjeka, pomisli u sebi, i bijaše u duši srećan. —

Kad udjoše u kuću, svrati stari časnik Pavla u kuhinju, gdje mu se ženica Manda oko kućnih posala vrtjela.

— Evo ti, Mando, našega susjeda.

Manda kao da je jedva dočekala gosta; poleti mu u susret, ogrli ga živo i poljubi po tri puta, pa stane plakati, a stari povuče Pavla za rukav: — Podji Pavle. malko ćemo u polje, a žena će nam dotle ručak svariti.

— Znam, da bi sad i ti s njome plakao, reče mu, kad izadjoše iz kuće; čemu? Bog ti je majku uzeo, a moja ti je Manda meka srca; mjesto da se veselimo, mi bi svi skupa plakali. Podji Pavle, potražit ćemo Lovru, ta poznaješ ga — moga Lovru?

— Nijesmo se već koju godinu vidjeli, ali veseli me, gospodine časniče, da ću naći druga iz moga djetinjstva.

— Nije on tvoj drug. nema u njegovoj glavi toliko, koliko u tvojoj — ali dječak je dobar.

— Drug po srcu, gospodine časniče, a znanje se teško mjeri: svak u svom, — a najveći mudrac reče, kad ga upitaše, koliko zna: Znam to, da ne znam ništa.

— Ali takovih ti mudraca ima danas malo; to je sigurno rekao koji od starih mudraca.

— Živio je još pred Isusom.

— Vidiš, rekoh li ti? A danas: Huj i fuj! — nijesam li ti rekao?

U sličnom razgovoru približavahu se k polju. Časnik Jukić bijaše posve drugi čovjek i povladjivaše svaku Pavlovu rieč, makar se Pavao, ističući kratkim riečima svoje misli, sâm pobojavao, da mu starac svaku ne ra-

Digitized by Google

zumije. Zaletjevši se u svoja najmilija razglabanja o tajnama prirode i čovjeka, bilo mu je ipak milo, što je slobodno raspredao svoje misli, a u tom gotovo da je zaboravio namjenu svoga posjeta. Toga se sjetio, kad su se približili Jukićevu polju, gdje je Lovro težake nadzirao a s njima i sam marljivo radio.

Pavao pruži Lovri ruku i htjede ga ogrliti, ali Lovro se zažari u licu, pa se odmakne sramežljivo:

— Zdravo da ste, gospodine Pavle!

— Što to govoriš, Lovro? Kakav gospodin? Zar mi nijesmo drugovi iz mlada?

— Bili smo kao djeca, — ali sad više nijesmo... Vi gospodin, a ja eto težak, reče Lovro skromno.

— Nikada, Lovro; ja bih se stidio sama sebe, da me ne zoveš svojim drugom; daj da se poljubimo.

Mladi se ljudi ogrliše, a stari gledaše sa strane, mrmljajući zadovoljno preda se: — Vrl čovjek taj naš mladi susjed — u njem bih se bio prevario. —

Tad se vratiše kući i sjedjahu sve četvero zadovoljni do kasnoga popodneva; Manda, Pavao i Lovro osjećahu se sretni po njekom zajedničkom čustvu, koje je njihova srca spajalo, a stari je bio razigran i veseo, kao da je staroga kojega druga iz vojnikovanja pod svojim krovom počastio.

Već se spuštalo sunce nad zapadne brdine, a Pavlu se činilo, da je vrijeme, da se oprosti.

— Već je pokasno doba, reče, vrijeme, da krenem kući; znam da ne će biti sestre za me zabrinute, jer znadu, gdje sam. Ali rastati mi se, hvata se noć... Otići ću u svijet i Bog zna, koliko će vremena proteći, dok se budem mogao vratiti u ovaj kraj. Bog je tako htio, htjela je tako ona ponajčešće neodgonetna sila, kojoj, čini se, da mi pravac ne opredjeljujemo i kojoj smo vikli ne ulaziti u trag, nego joj se slijepo pokora-

Digitized by Google

vamo, zovući je našom sudbinom. — Ja ovaj put odano slijedim njezinu glasu, jer mi srce čezne za svijetom, gdje me čeka trnovita cesta života, rad i prijegor, ali nadam se, da ću je s Bogom, uz blagoslov svoje majke i uz svoju volju prevaliti sretno, pa se vratiti onim, koje teška srca ostavljam: Bog im je dao, da se ne moraju boriti s oskudicom, — ali same su. Ona, koja bi svojim duhom jača bila, da sudbinu pod svoju moć pokorava, mora se kao nejačko dijete hvatati skutova mladje sestre, da preko kućnoga praga prijedje. Njihova osamljenost boli me i dan na dan pitao sam se, u čije bih ruke izručio svoje predrage sestre. Tad se sjetih vas, gospodine časniče, i vaše vrijedne obitelji. Ne odbijte mi te molbe: susjedi ste, dobri ste ljudi, otvorite im svoja vrata, kad na njih pokucaju . . . pa vas molim u ime Boga i svoga srca . . . otvorite im svoje srce . . .

— Dosta, sinko! Kad budu htjele, moja im je kuća otvorena, i moja kuća i srce nas troje — tako mi Bog pomogao!

— Bogate su, al' sirote, reći će i Manda, plačući po navadi dobrih, ćutljivih žena; evo im svega, kao da sam ih pod svojim srcem nosila; ne trebaju kruha, nego druga i ljubavi, neka po nju k meni dodju, a kad ne dodju same, poći ćemo mi k njima . . .

— Mirno podji u svijet, ja ću se za njih brinuti, doda još starac, a onda se poljubiše i rastaše . . .

Lovro htjede da sprovede Pavla barem komad puta. Putem bijaše Pavao neobično razigran i pripovijedaše Lovri o sreći ljudskoj i o providnosti, koja da je cjelokupni život prirode ponajviše najsavršenijemu svomu stvoru, — čovjeku na duševni i fizični užitak poklonila. Bezbroj oblika, boja i promjena tek da je jedincati život kao ogromni kaleidoskop prodahnut dušom; a tko nije otrovan vlastitim zlom, vlastitim grijehom, taj gleda na

Digitized by Google

svakoj stopi majke zemlje dobrotu, ljubav i sreću. Bog je izvor dobrote i ljepote, tko mu se bistrinom i neokaljanošću svoje duše bliže podigne, osjeća jače i više tu sreću namijenjenu svemu, što obstoji. Časovita bol i nesreća tek je površno shvaćanje životnih procesa; najljepši dar božji jest ljubav, koja je pravi zarodak nove sreće — novoga života i plemenitosti . . .

Lovro slušaše nagadjajući tek iz daleka smisao Pavlovih riječi; na ništa nije mogao naći besjedu, kojom bi po želji bio mogao potvrditi Pavlove riječi; tek kad je Pavao govorio o ljubavi, učini mu se zgodno, da nadoda, kako i pjesme lijepo o ljubavi pjevaju.

— Dobro si rekao, Lovro, potvrdi Pavao. Narodna pjesma pjeva najradije o spolnoj ljubavi, koju priprosta, nikakvom naukom — do prirode — ne zadojena ljudska duša osjeća i shvaća onako, kako i čovjek, koji je neodgonetnu tminu ljudskoga živovanja pokušao rasvijetliti svjetlom svoga bogatoga i učenoga duha. Nju osjećamo svi jednako, jer joj je vrelo u neodoljivom zakonu naravi, da svojim životom radjamo nove živote svoga oblika; taj zakon istaknuli su filozofi i pjesnici najstarijega doba, jer mu i nije bilo teško u trag ući, kad mu osjećaju silu njekada i djeca, kojoj duševni i fizični razvoj pretječe godine. Uzljubiti, što je lijepo i plemenito, može samo onaj, kojega je uzgoj na to pripravio; nu slatku moć one ljubavi osjeća svatko i podaje joj se svom snagom svoga života preziruć i razum, kad joj se usprotivi . . . Ljubav je slijepa — tako vele i oni, koji inače ne bi htjeli priznati, da slijepo ljube. — — —

Zatim umučaše. Pavao se sjeti Evice i sve njegove misli stadoše oblijetati oko njezina lika, spominjući prošlost i blažeći mu dušu slatkim željama punim bolnoga čeznuća. Lovro koracaše uza nj mučeć bojeći se, da bi njegova riječ pala kao odrpani prosjak kraj toli

Digitized by Google

lijepih riječi Pavlovih, kojim je inače tek kao u tmini smisao razabirao.

— Stići će te noć, obrati se Pavao nakon duljega hoda k Lovri: povrati se kući i pozdravi mi lijepo oca i majku; ja ću valjda tek za tri, četiri dana na put, pa se možemo još vidjeti.

— Ako ti je s voljom, pratio bih te još koju stotinu koraka. Put znam, mjesec sjaje, a sada nema vukova; ako li ne ćeš, vratit ću se.

— Vrati se, Lovro, ta i meni je ovuda svaka stazica poznata.

— Pa dobro; mi ćemo sutra rado k vama, tako mi barem majka reče.

— Bit će mi vrlo milo, — ni ne propustite, da ne dodjete.

— Doći ćemo . . . S bogom! . . . Porukovaše se, ali Lovro se sustezaše otići. — Pavle, reče, zagledavši mu se u oči, — govorio si o ljubavi, kako ja ne bih znao, jerbo nijesam učen kao ti, ali govorio si, kao da ti je moje srce kazivalo . . .

— Svi ljudi osjećaju ljubav jednako, — to im je zapis Boga i naravi . . .

— I ja ljubim, Pavle, ljubim, tako mi Boga, jače, nego bi itko ljubio! . . .

— Tako svi mislimo, moj Lovro . . .

— Ne vjeruješ li? . . .

— Vjerujem, prijatelju . . .

— Nikada joj nijesam toga rekao . . . Teško kažem, al' eto, istina je: Stidim se kao dijete . . .

— Ti si, Lovro, zamilovao moju sestru . . . Doricu . . .

Lovro se zarumeni . . . Tko ti reče, Pavle?

— Ljubav se čita na očima, a to pismo znadu čitati svi ljudi.

— Zna li ona, da je ljubim? . . .

Digitized by Google

— Dorica?

— Da...

— Nijesam o tom s njom govorio... Ti bi to morao sam znati...

— A odakle?

— Pitaj njezine oči...

— Gledao sam joj u oči i rekao bih, da znade... Reci mi, bi li me htjela? Ti si joj brat...

— Ti bi ju htio uzeti?

— Htio?! Il' ona moja, il' ću se odvrći u goru... Gine mi za njom srce i pamet!

— Jesi li ocu to govorio?

— Nijesam... Nagao je, pa se bojim, da ne razvrgnem svoju sreću... Al' majci sam kazivao.

— A ona?

— Vesela je bila; reče mi, neka se strpim, ali meni je teško čekati.

— Da što bi ti?

— Uzeo bih je... mahom... Pavle, koli bih sretan bio? Znaš, ni golubici ne bi ljepše bilo, gledaj, ovako bih je na rukama nosio i čuvao više od svoje zenice... Ti si joj brat, pametan si, reci, što ću raditi, jer živim kao u paklu...

— Dodji sutra, pa ćemo o tom razgovarati, reče Pavao nakon kratka razmišljanja... Sutra... A dobro bi bilo, da se još jednom s majkom posavjetuješ...

Lovro mu pruži ruku i time se rastadoše.

Već se bio ulovio komad noći, kad se Pavao približavao kući. Širom se prostrla divna noć; na nebu se krijesili rojevi zvijezda, a med njima sjao mjesec punim sjajem. Pavao koracaše poznatom stazom u noćnoj tišini i razmišljaše o današnjem posjetu, sastavljajući sreću svojih sestara sa svojom srećom...

Digitized by Google

VII.

Na kućnom pragu dočeka Pavla Dorica, gdje mu reče, da je sestri pozlilo, te je morala leći u krevet. Na Pavlov upit pripovijedaše mu dalje, da sestru često zaboli u prsima kao i pokojnu majku i da je najviše muči suhi kašalj, a ne može iskašljati iz prsiju bol kao drugi takovi bolesnici, koji izbace po zdjelu krvi, pa im je mahom u prsima lakše.

Pavao se začudi tomu shvaćanju olakšice u prsnim bolestima, nu mahom podje sa sestrom u sobu, gdje je slijepa Jelica uz zaklonjeno svjetlo spavala. Prišavši ka krevetu, postavi joj lagano ruku na čelo i osjeti vrućinu, od koje su se blijeda bolesničina lica rumenilom oblila.

— Daješ li joj kakve ljekarije? upita tiho Doricu.

— Naučila sam joj od pokojne majke kuhati ljekariju; u mlijeku varim med i kuš, pa joj to toplo zaljevam u usta; od toga joj najbolje popušta bol.

— Bdiješ li uza nju?

— Bdijem, dok me ne savlada san, a onda naslonim glavu na njezin krevet... Čim zakašlje, probudim se i podam joj mlijeka.

— Dobro je, Dorice. Danas podji spavati, a ja ću kraj nje bditi i čitati, jer mi i onako ne bi san na oči došao. —

Dorica se nećkaše, nu napokon popusti bratu i podje u pokrajnu sobu. Pavao opazi, da ga je za toga nekoliko puta upitnim okom pogledala, pa podje za sestrom i pripovijedaše joj u brzo, kako su ga lijepo u Jukićevoj kući primili i da će oni rado već sutra posjet vratiti. —

Zatim se vrati k bolesnoj Jelici. U polumračnoj sobi bijaše težak i vruć zrak, a tišinu prekidaše kratko disanje Jelice, koja je spavala. Pavao sjedne kraj Jeličina

Digitized by Google

kreveta i zagleda joj se u blijedo, laganim rumenilom zaliveno lice. Što ju je dulje promatrao, pričinjaše mu se to lišce sve milije, on čitaše na njem sjetne crte trpećega stvora. U tišini, uparenom zraku i polumračnom svjetlu ugrijavaše mu se mašta, a u duši mu nicahu raznolike slike; bijahu sad lijepe, nježne, pune djetinje blagosti i zadahnute blagoslovom i srećom; za čas opet obavijaše mu dušu turobna sjeta rišući sav život mrtvačkim bojama, a u ušima kao da mu zvonjaše mrtvačko opijelo; sad opet vrijaše oko njega krv, njekaki vapaj čamio mu u ušima, kao da je sav svijet sama bijeda, sam plač, sama bol, koja vapi za pomoć, za izlaz iz toga mučilišta . . . U duši mu postajaše sve nesnosnije, kao da ga svega savladjuje očaj, beznadje u ljepši, mirniji život... Ali sam čudak! reče napokon samu sebi... Čemu dozivljem ovake crne misli u svoju pamet? Hoću da budem mirnim filozofom, koji računa sa svijetom onako, kakav je, koji dokazuje, da nesreće nema, da je to samo riječ — ime, da smo vikli takovim životnim procesima podleći s njekakvom neugodnošću, bolju svoje duše, držeći se radje toga pukoga naziva, nego da dovadjamo u logični savez sve dogodjaje i pojave, što se u nama i oko nas zbivaju. — Moj prijatelj Rikardo nije nikada žalostan ni sjetan, samo ako vidi, da je tko ljepšim kaputom odjeven, nego ga on ima, ili ako mu otac za kakovu pustolovinu novac prikrati. To je ne sreća njegova, rad koje bih se bijedniku od srca smijao, kao što sam se više puta i srdio, kad sam ga morao gledati, čemu se on smije i veseli . . .

U to mu se pričini, kao da je Jelica nješto šapnula; sagne uho k njezinu licu i iza kratkoga časa istisne djevojče jedva čujno: — Lo... vro...

Pavlu zamre duša, a srce mu udaraše, da mu je u tišini jasno kucaje razabirao. Tad upre svoje zamišljene

Digitized by Google

oči bijednici u lice ... Gle — to je srce ... A srce je izvan računa naših umovanja ... Bijedni stvore, nikada ga nijesi vidjela, nikada ga ne ćeš vidjeti, a on živi u tvom srcu ... kakav? — A kolika je to bol samozataje, veseliti se sreći svoje sestre ... Bijedna moja sirotice! ... Tad joj primi lagano bijelu, suhu ruku, zagleda joj se u prazna očišta, pa se sagne i poljubi je vatrom, kao da bi drugačijom, nego brat sestru ljubi ...

Djevojka se prenu.

— Dorice ... Dorice ... zovne Jelica slabim glasom.

— Zar si se probudila? Ja sam ovdje, Dorica spava, reče Pavao.

— Ah, ti Pavle! reče glasnije Jelica i stisnu čvrsto Pavlovu ruku; zar je noć?

— Kasna noć ... Je li ti bolje, Jelice?

— Dobro mi je, posve sam zdrava ... A zašto ti, Pavle, ne spavaš?

— Nijesam pospan, pa bdijem uza te; možda bih ti dodao mlijeka, grije se uz vatru.

— Hvala ti, Pavle, velim ti, već me ne boli ništa.

— Mlijeko ti dobro čini, veli Dorica; pa uzmi, reče joj mekšim glasom, gladeći joj rukom čelo.

— Pa hoću, kad ti želiš.

Pavao donese mlijeko i držeći joj jednom rukom glavu, uljevaše joj drugom mlijeko u usta.

— Dosta, Pavle, reče Jelica, srknuvši dva puta mlijeka ... Kad si se vratio od Jukićevih?

— Bit će već dva sata; a davno li tebe boli?

— Već više dana, prozebla sam njegdje. Tako me češće spopane bolest, ali opet brzo ozdravim ... Kad ćeš otići, Pavle? upita ga nakon stanke, držeći čvršće njegovu ruku.

— Do dva, tri dana, Jelice.

Digitized by Google

— Do tri dana!... Oh, kako je to brzo prošlo, što smo zajedno... Opet ću ostati sama s Doricom... Ostani, Pavle, još koje vrijeme kod nas...

— Bih, Jelice, gdje radije, nego uz vas, ali moram...

— Moraš?... Dakako, moraš... Dok si bio u manjim školama, odlazio si i prije, već o Miholju, je l', Pavle? .. Sagni se bliže, da te opipam... I ti moraš biti lijep, vrlo lijep... Samo kad bi uvijek uz nas bio... Koli bih ja sretna bila!... Rado te imam, vrlo rado!...

Časak ostaše mirni uživajući u zagrljaju kao dvoje ljubovnika. —

— Tješi se, Jelice, ostat ćeš sa svojom sestrom, a dobra Jukićeva gospodja bit će vam mjesto majke, sama mi je to obećala.

— Znam, da je dobra... Pavle...

— Reci, Jelice, nješto si htjela reći?...

— Da, reći ću ti... Uvijek mislim na njezina Lovru... ja bih ga grlila ovako kao tebe... Dok si mi ti blizu, ne mislim na nj, ali kad sam sama, dolazi mi u pamet, i tad mi je teško, toli teško...

Pavao nije znao, što bi primjetio na toliku prostodušnost slijepe sestre... Iskrena ljubav, koju je osobito prema njoj osjećao, odrazivala se jačom boli u njegovoj duši i gotovo da bi bio pripravan žrtvovati sve svoje naume, pa se odreći sveučilišta poradi bijedne sestre... Ali kao uvijek u takovim časovima neodlučnosti, gdje mu se stalež svećenički stao prikazivati isto tako ugodnim, kao život u svijetu — ukazale bi se pred njim milovidne i toli ljubljene i drage oči Evičine... Evica mora biti moja, bez njezinih očiju ja ne bih imao života! — odjekivaše mu u duši, a isti čas pogleda opet bolnu sestru i osjeti se samomu sebi ogavnim... Sebič-

Digitized by Google

nost, podla, gnjusna sebičnost! reče poluglasno namrštivši lice . . .

— Što si rekao, Pavle? upita ga sestra.

— Ljubav je samo prividna, Jelice . . . Najjača sila naše duše ipak je samoljublje . . . Misaoniji čovjek, u kom se bogastvo duha u jednakoj mjeri sa srcem združilo, odoljuje lakše toj zvjerskoj strani svoga bića . . . Tko nema srca, a bogat je duhom, posudjuje ga na kamate svijetu i služi svakoj ideji i svačijoj volji, da si hrani i poji tijelo . . . U sebičnosti tone mu poštenje i značaj i ostaje kao golo crno granje bez lista i cvijeta, bez života — čovjek bez srca . . . A mi se borimo protiv vlastite naravi, dok se ne javi odlučni čas, odlučna bitka medj samoljubljem i prijegorom . . . tad često podlegnemo jadni i moramo prezirati vlastiti život . . . Život je čovjeku neizreciva muka; da o njoj uvijek mislimo, zavoljeli bi smrt i zahvalili se na tom daru, što se život zove . . .

— Pavle . . . ta što govoriš? . . . Ni riječi te nijesam razumjela . . .

— Jelice, sretna si, što ne razumiješ . . . ženska si glava, nemoj o tom nikada ni pomišljati, da shvatiš, što sam govorio . . . Pregaraj, zatomi srce i podaj se svom snagom svoje duše onomu, što Bog nauča . . . To je jedino vrelo, da si dušu zadojiš mirom, u njem samo naći ćeš izlaza . . . a staneš li razmišljati vlastitim duhom, staneš li vlastitim shvaćanjem redati ljude i život, prevladat će te ogavnost prema svemu, što obstoji, hulit ćeš Stvoritelja i ismjehavati njegovo djelo . . . Sestra će se udati, uživaj u njihovoj sreći, a kad budeš u svom krilu držala djecu njihovu, hrani im dušu lijepim pričanjem, što ti iz tvoje dobre duše navire; o njihovoj sreći grijat će se kao uz blagu toplinu tvoja duša, jerbo su samo djeca sretna . . .

Digitized by Google

Umukne, a kad joj opet pogleda u lice, činilo mu se, da je usnula... Jelice, zovne je tihim glasom, ali se djevojka ne odazove Lice joj bijaše opet blijedo, kao zasjenjeno vjekovitom melankolijom njezine duše... Pavao lagano ustane i podje k prozoru, odakle se vidjela prelijepa, svijetla jesenska noć... Tad izidje laganim korakom iz kuće i podje k najmilijemu mjestu, odakle se kao dijete krasnomu pogledu na more veselio. —

Na svježem zraku osjeti opet olakšicu u duši i u pameti mu se razbistrilo njeko kao da bi pijano stanje njegova uma. U opće je već od dulje vremena opažao na sebi — po prilici od one večeri, kad se prvi put k Evici približio, da mu se zadovoljstvo duše, poimanje Boga i svijeta a i sama sebe često mijenja i cijeli život prikazuje sad kao najljepši dar božji, a sad kao roj muka, koje poput crne rijeke od zarotka života izviru i do neizvjesna konca svoj tok nastavljaju... Iza toga opet bi mu se duša primirila i razvedrila i on bijaše najsretniji čovjek na svijetu... Pa i večeras, dišući slobodno u lijepoj noći, stane premetati u pameti riječi, što ih je slijepoj sestri govorio, pa se zasrami samoga sebe... Što sam htio reći — ili konačno, što sam mogao postići onakovim prodikama, koje mi se uvijek u njekom mutnom stanju duše radjaju?... Zar nijesam ludo radio? Siromašno dijete, i onako nesretno, mogao sam pomutiti, uliti blato u čašu bistre vode, u kojoj se jasno svjetlo kao u kristalu odrazuje... Ne pojmim sama sebe i ja sam gdjekada gotov ludjak... Što imam proti svijetu i proti sebi? — Gle, — zagleda se dolje u sjajnu površinu morsku, okruženu svom čarobnom ljepotom tihe i vedre noći, — gle, zar nije taj svijet u svojoj velelijeposti drag i nevin poput djeteta, koje te nježnom dušicom zavoli, pa neizrecivom dražešću nudja

Digitized by Google

ustanca, oči i male ručice, da ih ljubiš? . . . Zar nije osigurana sreća rodne mi kuće u ovom kraju, kamo ne dopiru boli i nesreće svijeta, koji se prirode odrekao? . . . Slijepa Jelica ne pozna svijeta, ne vidi, ona je u svom svijetu sretna i nesretna kao i svi ljudi, jer svi misle i žele samo ono, što poznaju. Njezinu bol blažit će obiteljska sreća sestre Dorice, a ja, — oh ja imam tebe, ljubljena Evice! . . . Sve je na svijetu u sebi lijepo, sve do čovjeka, koji proda dušu i srce . . . A ja ću dignuti svoj stijeg visoko, da u to upućujem svijet i krčim na zemlji put raja . . . Majko, koli divna, koli slatka zadaća uznosi moju dušu! — pogleda k zvijezdama i uživaše sreću opojen svojim oduševljenjem. Tada se vrati kući i snivaše mirno do jutra. —

Sutradan ustala i Jelica posve zdrava. Pavao je već ranim jutrom obilazio polja razvijajući ponovno program budućega života; što se više približavao čas odlasku, pomišljao je pomnije o životu u velikom gradu; svakomu radu i odmoru opredjeljivao je vrijeme i dijelio ga mudro kao škrtac svoj novac . . . U tom razmišljanju zapinjao bi okom o svaki grmečak, o svaki kamen, o svako stablo i razgovarao se s tima mrtvim stvarima kao sa znancima, koje ostavlja i kojim će se kao novi, posve drugi čovjek vratiti i donijeti samo isto srce, koje će u tudjini doisto s čeznućem spominjati siromašni, ali toli ljubljeni zavičaj svoj.

Obilazeći tako poljem, načuje iza sebe glas, koji je njegovo ime zvao. Okrene se i opazi na cesti ženu, koja se žurnim korakom k njemu približavala i mahala mu rukom, da stane.

— Dobro jutro! pozdravi ga mlada žena iz daleka; zar me, Pavle, ne poznate?

— Vi ste . . . Manda, udovica, ako se ne varam·

Digitized by Google

— Jesam, râno, tužna udovica... Muža mi pojelo sinje more... utopio se zimus, kadno odnijela bura tri čovjeka... I moj Petar zaglavio s njima. Nijeste li ga poznavali?

— Lako da sam ga poznavao, ali se ne mogu sjetiti.

— Kadno vašoj pokojnoj majci — duši joj lako — došli novci, on joj donio s mojim bratom prvi glas, a ona ga darovala...

— Čuo sam o tom.

— Bilo mi je lijepo s njime, a sad eto gola sirota s dvoje djece... Ali nijesam vas za to ustavljala... Nosim za vas dva pisma.

— Otkuda?

— Iz Senja... Dala mi ih kći udovice Bare...

Pavlu preleti mlaz nutrinjom i sav uzrujan, dršćući čekaše, dok je žena u njedra po pisma posezala

Pročitavši napis prvoga pisma upozna Rikardov rukopis, pa posegne brzo za drugim... Evičin, šapne i okrene se od žene, ne razabravši ni riječi ni o čem, što je dalje govorila.

— Kad ustrebate što, dodjite k sestri, ja ću joj za vas govoriti... doda na njezine hvale i otvaraše nesigurnim rukama list.

Evica mu u kratko javljaše, da je kod njih bio Rikardo, koji će takodjer u Prag na nauke i da bi rad s njim, t. j. sa Pavlom zajedno putovao. Zatim ga moljaše, da mu javi, imaju li mu njekoje stvari, knjige i odijela, što su kod njih ostala, poslati i izručiše mu na koncu pozdrav od majke. —

Pavao pročita drugi i treći put pismo, činilo mu se, on je pače uvjeren bio, da je tu sakrita koja slatka riječ, možda i suza ljubeće djevojke... Ne nadje ni riječce o tom; pismo je bilo složeno, kao da ga je nepoznato, tudje čeljade pisalo. —

Digitized by Google

— Je l' moguće, pitaše se i stade opet čitati pismo . .

— Zar je to Evica pisala? ... Evica? ... Nije! .. Al' jest! ... Njezinu ruku, tu milu ruku poznao je, činilo mu se, da iz papira bije slatki, opojni zadah njezina bića ... Tad mu preleti nješto kroz grudi kao strijela, kao mač, prsi mu stegnu grč, kao da je ljuti otrov popio ... Rikardo je bio kod nje! ...

Ni ne otvorivši Rikardova pisma, poleti kući. —

Kod kuće nadje cijelu obitelj Jukićevu. Sjedili su pred kućom i čekali s doručkom na Pavla.

— Gdje si, Pavle? reče stari prihvativši mu ruku .. Ti dršćeš ...

— Pavle ... strašno si blijed ... Što ti je? upita ga Dorica prestrašenim glasom ...

— Amo te ... gdje si? ustane slijepa Jelica i hvataše se rukama stola, da dodje k Pavlu.

Pavao se na silu nasmiješi ... Nije mi ništa .. dobio sam iznenada glas, da moram još danas odlaziti. pa me je valjda to uzrujalo ...

— Još danas? upitaše svi u jedan glas.

— Njeki prijatelj polazi u Prag, s kojim sam se dogovorio, da ću zajedno putovati ... i moram radi kojekakvih obzira riječ držati ... Dorice, spremi moju robu ... za sat ili dva moram otići, da do večeri stignem u Senj ... A još imam i sâm koješta urediti ... s toga oprostite, reče Pavao očito uzrujan i podje u kuću, gdje je grozničavom naglošću stvari spremao. —

Za koji sat čekahu ga pred kućom kola, a Pavao se stade opraštati: Jukićeva žena i Dorica plakahu, a stari časnik i Lovro stajahu poput tudjih ljudi i kao da vide pred sobom drugoga čovjeka, a ne ljubaznoga Pavla, kakav je jučer bio ... Dotle je slijepa sestra obavila svom snagom svoje ruke oko Pavlova vrata i

Digitized by Google

prilijepila mu se k tijelu, kao da ga se boji iz svoga zagrljaja pustiti . . .

— S Bogom Jelice . . . pisat ću vam često, reče Pavao mrtvo, kao da je drugi tko njegove riječi smislio . . .

— Pavle . . . Pavle . . . Ah . . . ne idi, Pavle . . . Ja čujem mrtvačko zvono, kao da te u grob nose . . . Pavle . . . kako ću živjeti bez tebe! . . .

Nasta kratka, tjeskobna stanka, a tad otpusti Jelica lagano ruke i uspravi se:

— Moraš ići . . . moraš . . . Svi ćemo jedanput ići . . . Naše duše bit će srećne, a svećenik će žalosno pjevati: Pokoj vječni . . . Pravo si rekao, Pavle, život je muka . . .

Pavao kao da nije ni čuo riječi slijepe sestre . . . Kad se osjetio slobodnim od njezinih ruku, pridje k Dorici, ogrli je i poljubi pa šapne: s Bogom . . . Tad se oprosti s Jukićevima, pa skoči u kola i šapne: tjeraj! . . . Kola zaštropotaše, a k ušima dopiraše mu bolni Jeličin glas: Pavle . . . Pavle! . . . Obazre se . . . Jelica bijaše pružila za njim ruke, a ostali stajahu oko nje, gledajući nijemo za kolima . . .

Već nakon kratke vožnje stao se taložiti u njegovoj duši onaj bolni bijes, koji ga je spopao bio na pomisao, da se Rikardo k Evici približio . . . U istinu, on nije nikakve jasne misli o tom ni zamislio bio, to si sada stade spočitavati, da se je toli lako dao obladati strašću na jedinu neopravdanu pomisao, koja mu je glavom poput otrovne strijele projurila bila . . . Nagli, nečovječni oproštaj sa sestrama i sa Jukićevima posrami ga pred samim sobom . . . Kakav sam čovjek? predbacivaše si, čudim se, kako ljudi mogu planuti strašću i pobjesniti, a da ne istražuju mirno razlogâ dogodjajima, koji ih se neugodno doimlju . . . a sâm robujem toj nemani i djavolskoj moći, koja u čovjeku razum ugasi . . .

*

Digitized by Google

Tad mu padne na um, da još nije ni Rikardova pisma pročitao. Žurno segne za njim s njekim osvjedočenjem, da će tu naići bud na kakovu riječ, koja će mu sve razjasniti. — Nu prevario se. Rikardo mu pisaše samo to, da želi s njime otputovati, a o Evici, da je nije našao ni iz daleka onako lijepom, kako mu se prvi put pričinila, da je to mlohavi ženski stvor bez krvi i života . . . Makar da se ta izjava nije ni najmanje slagala s Pavlovim srcem, on se Rikardu sažalno smijao, poznavajući mu prevrtljivu ćud . . .

Smiren iza toga zamisli se opet u budući život, a dušom mu strujahu sladja čustva na pomisao, da će se skoro sastati s Evicom . . . Sad sam se opet povratio k samomu sebi, reče si; koliko se tu hoće duševne jakosti, da se sam svladaš! Opet sam nješto naučio, — život je ipak najbolja škola. — Da popravi svoj nepromišljeni odlazak, odluči sestrama i Jukićevima često pisati i kakvim ih darovima udobrovoljiti; a kraj toga bijaše uvjeren, da će štedjeti, što više bude mogao, da ih već budućih praznika uzmogne posjetiti. — Umirivši tako sama sebe, stigne u sv. Juraj, gdje se morao sa župnikom oprostiti. —

Sjedoglavi starac primi ga s cijelim srcem, punim svoje nesebične staračke dobrote. Dosta ugodno iznenadjenje za Pavla bijaše, kad mu je župnik saopćio, da ga kod kumpanije čeka povoljno riješenje molbe, kojom je molio potporu za nauke na sveučilištu. — Zatim ga starac podržavaše, da barem koji dan kod njega proboravi, nu Pavao dokazivaše tvrdo, da mu je radi udružnoga putovanja i njekih osobitih obzira još danas u Senju biti. — Uz novčani dar otpremi župnik svoga štićenika s cijelom prodikom nauka i opomena u svijet. —

Digitized by Google

VIII.

Na podnožju senjskoga Nehaja bio je u to vrijeme malen vrtić obzidan visokim zidom. U vrtiću bile dvije mandule, kržljavo stablo armulina i smokva krivulja, a zidom se penjalo čokoće krupne ruže. Sred vrta bila jednokatna kuća zidanica, u njoj jedna soba, konoba i kuhinjica, pod kućicom podrum, a oko nje tri stola i klupe, dalje širio se vrt pun starih granatih kajsija. Tu je Bare točila ljetom dalmatinsku žuticu, pekla lokarde i pripravljala tečno tenfane piliće. Njekada bi zalazila tu gospoda, njekada zaokupila ona dva stola u vrtiću prostija čeljad — bilo je to po onom narodnom pravu: Tko prije u mlin, prije i melje. Onda se gospoda nijesu puno žacala druženja sa prostijim suvremenicima; znalo se, da gospodaru treba radnika, a radniku gospodara, pa su se gospodom zvali samo časnici i tudja gospoda u magistratu, dok su domaći sinovi uza sve časti ostali: Tonkin Franja, Ivica Žefin, Klarin Vicko — po svom i majčinom krsnom imenu. I vele, da se onda živjelo bolje, da je zemlja više nosila, da je bilo više žitka, više zdravlja i više veselja. Nije valjda ni onda zemljom med tekao ni s neba mana padala, ali bilo je bolje, bilo je manje zla, manje potreba, manje zlobe, a više srca kod tih starih ljudi. —

Na pragu male kućice sjedi toga dana Bare i čepuša pile, a do nje vreba star mačak na čavrljave vrapce. Kraj jednoga stola sjedi Pavao motreći Barine ruke, u kojima se žuti meso debela pileta. Pred njim je čaša vina žuta kao zlato. Ali čini se, Pavla nije briga ni za pile ni za vino. U njegovim crnim, velikim očima plamsao je život, te oči kraj fine, bijele puti, crnih kosa i glatka, visoka čela bijahu, kao da se u njima njeko nadahnuće zagrlilo sa uzavrelom dušom, koja je planula

Digitized by Google

poraznom silom nabujale strasti. — Pavao je čekao Evicu. — Kad je stigao u Senj, nadje Barinu kuću zatvorenu, pa poteče amo, gdje mu Bare iza živoga grljenja reče, da je Evica nješto zlovoljna, kao boležljiva, i da je sada u crkvi. Svaki časak čekanja bijaše Pavlu sve nesnosnijim.

— Što si se zamislio, Pavle? reče mu Bare, koja je kradomice na nj oči bacala. Sad si barem sretan! Mlad, zdrav, moj Bože, pa učen! Ideš u svijet, bit ćeš veliki gospodin i možda zaboraviti Baru, koja te je osam godina karala i gojila. Da šta? nastavi Bare, kao da samoj sebi govori; što smo mi? Odavle vidim svaki dan Vratnik i nad Vratnikom oblake, pa znam, da će hrupiti bura. Kad gledam more, znam, da je na školju Baška — a nije me još ni u njoj bilo. Ti čitaš dijačke knjige kao pop, a što istom, kad se vratiš! Tri godine! Toliko si već tih knjiga naučio, pa još tri godine! Ma reci, Boga ti, mojoj ludoj glavi, što ćeš još tri godine učiti?

— Mnogo, Bare, ta još ništa ni ne znam.

— Hodi s Bogom! Ja sam čula, da se od velike nauke pomuti čovjeku mozak; ima ljudi i bogatih i srećnih, a jedva znadu slovo šlabikati. Nije ti to zdravo, Pavle, da se toliko knjigama ubijaš; a bome, nije toga ni Bog zapovjedio. Pop Ive kaže, da su knjige donijele više zla, nego dobra . . . Istina, ne će biti sve tako, a valjda i ti već nješto znadeš, reče mirnije Bare, koju je Pavao nestrpljivo slušao.

U to škrinuše vrtna vrata, a na ulazu pojavi se Evica . . .

Ugledavši Pavla, ostane i pritisne rukom prsi, kao da joj je daha ponestalo . . .

— Evice! . . . skoči Pavao i pruži joj ruku . . . Dobio sam vaše pismo . . . tad već nijesam mogao uzdržati, da ne potečem k vama . . .

Digitized by Google

— Rikardo je tu bio i molio me, da vam pišem, reče Evica nesigurnim glasom.

— Podjimo dolje u vrt . . . mnogo, mnogo vam imam pripovijedati . . . A evo dolaze i gosti . . . podjite Evice, primi je lagano za ruku i odvede pod granata stabla . . .

Osjetivši se na samu, stajahu Evica i Pavao jedno kraj drugoga kao dvoje čeljadi, koje se prvi put u životu našlo . . . Pavao držaše malu, meku njezinu ruku i tražio je riječ, htio kleknuti preda nju, da dade oduška srcu, iz kojega je poput bujice htjela provaliti ljubav i strast i kao da sva snaga njegova života . . .

— Evice, šapnu napokon, moj život bio je bol, muka — samo sam za tobom čeznuo, samo tebe vidjeti htio . . .

Djevojče ga pogleda blaženim očima.

— Vi odlazite . . . Možda se već nikada ne ćemo vidjeti . . .

— Nikada?! . . . Zar se smrti bojiš? . . . Ta mladi smo, nasmiješi se Pavao trpkim smijehom . . . Il' Evice, misliš li, da bih te zaboravio? Tebe?! . . . Evice, reci mi, oj reci mi, tako ti Boga, tako ti života tvoga, reci mi, jesi li kad mislila na me, ljubiš li me reci mi, da smirim svoju jadnu dušu, koja plače za svojim životom, za tvojom ljubavi . . .

Djevojka podigne svoje mile oči k Pavlu, a u tim skromnim očima sijevnu nješto, kao da bi sva mlada duša u njima žarkim plamenom planula . . . Ljubim te . . . šapne i obori opet stidno svoje oči. —

— Oh Evice . . . Moja si . . . moja si! . . . Dugo bolujem u srcu bol, ali toli slatku, toli milu bol, da bih za nju svoj život dao . . . Čini mi se, da si još dijete bila, kad se prvi put, opojen preslatkim čustvom, dirnuh tvoje ručice, kad uhvatih u dušu ljepotu tvoga oka i

Digitized by Google

pritisnuh prvi poljubac na tvoja usta. Ti drktnu, a u mojim grudima zadrktalo srce, jer sam te u njem dugo i neznajućke živu nosio. Od tada ginem za tobom, blaga dušo moja! Oj budi milostiva, budi moja sreća, moj Bog! Evo ti moje srce, moju dušu, moj ponos i moj život, evo ti moje ljubavi, primi je, čuvaj je — ili trgni iz njedara mojih živo srce. da ga vlastitom nogom zgazim! Reci, oj reci, angjele moj, hoćeš li biti moja? —

— Pavle! . . . zajeca djevojka pa klone glavom na njegove grudi . . .

Dug, grčevit bijaše taj zagrljaj, a kad podigoše mlade glave, titrala im je na trepavici suza sjajna kao kapljica rose.

— Duga je još cesta do naše sreće, tepaše joj Pavao, stišćući svedj meku joj ruku u svojoj ruci. — Kad na to, dušo, pomislim, gotov sam očajati i klonem, pa bih samo plakao. Ali jest nješto u meni, što me ojača s nova, pa sam lav, borio hih se s cijelim svijetom — za te, dušo! U meni plamti živa ljubav, kojom sam te zavolio, nema časka, da mi te moja pamet ne spominje; što radim — s tobom radim, što snujem — s tvojom se milom dušom svjetujem . . . Zar ne, dušo, lijep je svijet, zar ne, da nema ondje bijede, gdje je ljubavi? Da, dušo, ja ću u svijet, moram radi tebe; ali duša mi je mirna, srce čisto i Bog će blagosloviti našu ljubav. Reci, angjele moj, i ti, da hoće.

— Što bih ti rekla? Ja te razumijem svojim srcem, ali pameću ništa . . .

— Jedinice moja, tvoje srce toli je čisto i blago . . . dà, čemu riječi, koje bi samo pomutile dah tvoje mile duše . . . Ti si moja! . . .

Nad prvim mrakom raskrililo se jasno nebo, a na njem planula vrh staroga grada prva zvijezda. S Vrat-

Digitized by Google

nika se tiho njihao vjetrić zujeći kao nježna melodija vrh lisnata granja.

— Gle, dušo, šaptaše Pavao, onu vedrinu neba — takova ti je moja duša, a ona sjajna zvijezda na njem — moja ljubav! . . . Oh, mi smo sretni!

I u djevojčinoj duši odjekivaše svom snagom: sretni..

Pavao ostane još dva dana u Barinoj kući. Samujući s Evicom, gledaše njezine mile i sjajne oči, njezino slabahno ali rumeno lice, tanahno i vitko tijelo — cjelovitu sliku savršene ljepote u tom toli ljubljenom biću. —

Nakon dva dana javi mu Rikardo, da ga na Rijeci očekuje Kad se pošljednje večeri našao na samu s Barom, reče joj ovo:

— Ja vam moram zahvaliti za toliku dobrotu i njegu. Odlazim i nosim vas u srcu dragu kao i uspomenu na svoju majku. Nijesam gotov muž, ali osjećam, da mi je duša slobodna i srce čisto. Odlazim, al' svaki korak u novom životu pratit će sjećanje na vašu kuću i — vašu Evicu. Zavolio sam je, ljubim je . . . Trsit ću se da budem čovjek za se, za svoje sestre, ali i za nju — tako mi Bog pomogao! Zavjerila mi je svoje srce, kao što sam i ja njoj svoje prikazao . . . Budite mi majka, kao što ste i majka njezina, jer je ljubim cijelim svojim životom, tako mi groba moje majke! . . . Blagoslovite naša srca, koja su u svom zagrljaju sretna!.. Pavao klekne, primi Barinu ruku, a drščući glas zamiraše mu na usnama . . .

Barine oči pomutiše suze . . . Zagrli Pavla i poljubi ga u čelo: Bog neka blagoslovi! . . .

Sutradan otputova Pavao na Rijeku. —

Digitized by Google

IX.

Na Rijeci se Pavao sastao sa Rikardom i razgovaraše s njime o putnoj osnovi. Već za koju uru odlazio je vlak, a obojica putovahu prvi put po željeznici i prvi put dalje od rodnoga kraja. Složivši se u tom, da će im put u zajednici biti ugodniji i da će se putem nagledati ljudi i krajeva, o kojima su do sada samo u knjigama čitali, razgovarahu se o svom budućem životu u Pragu: obojica razgrijaną mladenačkim oduševljenjem uvjeravahu jedan drugoga, kako ozbiljno shvaćaju svoj budući život i nauk na sveučilištu kao pripravu k samostalnosti i budućem radu, na koji će ih domovina pozvati.

Zatim koracahu šuteći kraj obale. Novost života, odlazak, put, nauke, ostavljeni rodjaci i znanci. novo društvo, novi kraj — sve se to smiješalo sada u njihovoj duši u nejasnom svjetlu. Obojica osjećahu težinu rastanka s tim krajem, koji ih je rodio i gojio, a opet se javljalo u grudima nješta vesela i radosna, kad bi im se taj budući život prikazao kao zagonetna prikaza sakrita lica koprenom, pod kojom se smiješila zavodljiva i lijepa tajna.

— Što si umukao, Rikardo? upita ga Pavao nakon dulje šutnje. Ti znaš toliko pripovijedati, a sad se čini, kao da je i tebi pomutio rastanak prirodjenu veselost i govorljivost.

— Doduše, teško mi je njekako — ali bit će drugačije, dok mine s očiju more. Moj braco! Pomisli: sloboda, samostalnost, velik grad, lijepa društva, nova poznanstva — tko bi tu mislio na ono, što je bilo!

— Istina, odvrati Pavao, ali tko bi zaboravio ikada taj mili kraj, gdje si se rodio! Pa osobito mi, koji smo kraj mora ugledali svjetlo božje. Gledaj te divote!

Digitized by Google

More bijaše taj čas u istinu divno vidjeti Sto boja igralo mu je na drktavoj površini.

— Koliko puta, nastavi Pavao oduševljeno, bacih pogled od rodne kuće preko brda i dolina dolje, pa bih uhvatio u oko sivkastu krpicu, o koju se svjetlo zvjezdana neba odsijevalo. Bilo je to more kao maleno jezerce medju otokom i rubom najviše brdine, preko koje sam mogao do njega okom doseći. Moj pogled svezao bi se s tom krpicom, a u duši bi mi strujila neopisiva čustva. — Tudjincu je more njekakva neman, čudovište, kojemu se iz daleka divi, kad ga gleda upitomljena u blagi mir, a zgraža se nad bijesom njegovih talasa, kad se skupe u divlji boj, pa lome krš razljevajući se uz strašan šum u zelenkastu vodu oskorupljenu bijelom pjenom. — Ali nama je more dobar stari znanac, prijatelj i još više — najbliži rod, bez njega teško ti je živjeti, pa ćeš mu iz daljine mišlju preletjeti svaki dan glatku površinu, popratiti bijeg valova ili zaroniti u tajne, nedokučive daljine. — Kad sam ovako kraj njega, čini mi se, da sam kraj staroga znanca, koji kao da se sa mnom rodio, živio i rastao. Kad obilazim obalom, gledam njekim osobitim čustvom razigran bi reć isti kamen, isti pijesak, isto mahovlje i kao da bi istu ribicu, koju sam, držeći u maloj svojoj ručici nit, udicom pecao. Čisto mi je, kao da u njem čitam popisan svoj život, u duši mi je, kao da bih u tom moru zagrlio nješta mila, što mi vjerno priča dneve moga dragoga djetinjstva. — More je vječni nemir, vječni život, vjekovita promjena, hoćeš li površinu, hoćeš li dno, hoćeš li životinjske čudolike tvorbe u njem — sve je svaki čas novo, uvijek zanimivo i isto tako dražesno u svojoj nježnoj mirnoći kao što je lijepo u svom bjesnilu. Polja i gore kite se u proljeće listom i cvijetom, ljeti dozrijeva plod, jeseni vene i truni se list, zimi huje bure, a zemljom se prostre

Digitized by Google

sniježni pokrivač, kojega novo proljeće odgrne, pa se opet pred nama razvija stara slika. — More nije nikada jednako, ništa ne steže oblikâ njegova života; to je sâm za se ogromni svijet, u kom su sakrite tolike ljepote, da ih čovjek nikada pregledati ni opisati ne će. Tko se uz more rodio i uza nj odrastao, ne može ga zaboraviti. —

— To je istina, lokalni patriotizam najjače je kod Primoraca razvit; nijesam nikada ni pomislio, da smetnem s pameti svoj rodni kraj, to jest svoju domovinu, a vjeruj mi, da se već unaprijed veselim, kako ću se u Pragu bahatih Nijemaca naužiti.

— A molim te, što su ti Nijemci učinili?

— Preziru moju narodnost . . . Drugi su mi pripovijedali, kakvi su to junaci: ako se ponosiš svojim narodom — smiju ti se u lice; ako okreneš krupnije, groze se, a ako mu otvoriš krv na nosu, skida junačina pred tobom kapu. Pa udri, po Boga!

— Ne vjerujem, Rikardo. Naobraženi ljudi, ako su plemeniti, svuda su jednaki; radije da respektiraju moje znanje i značaj, nego li šaku. U ostalom — tvoja je ćut preživa, ali ukrotit će te nauci.

— Obratno, Pavle: tad ćeš imati prilike, da i ti bolje upoznaš nadutost tudjih ljudi, pa će se i tvoja mirna krv naučiti, da u potrebi uzavri.

Pavao ušuti, a nakon duge stanke reče kao da bi sâm za se: čudnovato . . .

— Što ti je čudnovato, Pavle? upita ga Rikardo.

— To, o čem sam više puta na samu razmišljavao . . . Učili smo, već smo na polak zreli ljudi, znamo, da se za svaku tvrdnju mogu donijeti razlozi, otkriti je golu i prstom pokazati, je l' istina ili laž. Zašto ljudi ne pozivlju u tim zgodama, gdje im se mnijenja razilaze, u pomoć razum? Zašto mirno ne odgaljuju istinu, zašto onaj, koji je u bludnji bio, ne uvidi svoga grijeha,

Digitized by Google

zašto ne sve to, — nego da nam u grudima uzavri taj bijes, strast, pa se mrcvarimo, a istina ostane zakopana u tmini, kako je i prije bila?

— O—o, krasni moj Pavle, zlatni idealisto! Za te nije, da gaziš po ovoj jadnoj zemlji, gdje niče trnje i kamenje. Okani se toga, jadniče moj, svaki čas ćeš posrnuti, svaki čas se ozlediti trnom i grebenom, a na koncu zamrziti sve, prezirati i svoj život vapijući: Oj svijete, koliko je toga hrapava na tebi, zašto te nije Bog, kad te je već naumio stvarati, gladjega stvorio! Pavle moj, dok su ljudi — ljudi, te svoje riječi bacaš medju njih kao biser pred živinče, kojemu je milija šaka kuruza, nego vreća dragog kamenja. — Dok u prirodi oluje bjesne, dok se smrt zajedno sa žićem radja, — dotle ostaju tvoje zlatne misli gole sirote bez ruha i kruha; ne radjaj ih, da ti ne mora srce nad vlastitim porodom krvariti. Mir je svijetu — srce, a duša mu — borba, rat. Pavle, ja nemam toliko uma, koliko ti, ja nijesam toliko svijeća kraj knjige pogorio, koliko ti, — ali Bog i duša, Pavle, ja imam pravo, a ti si zaveden, ti gledaš svijet s lažne strane, jer te vlastito srce u bludnju zavodi.

Pavao je pomno pratio svaku riječ Rikardovu, a lijepo mu se lice sve više mrčilo.

— Što veliš, — nije li istina?

— Možda je i istina, reče Pavao tihim glasom. —

Iste večeri sjedoše u željezničkа kola Drugih suputnika nije slučajno u istim kolima bilo; kola bijahu rasvijetljena slabim svjetlom, a besprekidni šum zaglušivaše im riječi. Rikardo se zavukao u jedan kut i drijemaše poluotvorenim očima, dok se Pavao s druge strane na otvoreni prozor zagledao u tamnu, oblačnu noć. U gustoj tmini, kroz koju su se razabirali tamni predmeti u nejasnim crtama, bijaše Pavlu njekako tjes-

Digitized by Google

kobno, njegova je duša prodirala tu tminu stvarajući sama za se njekakav nesretni svijet, ružne slike i strašne prikaze, a štropot onaj odjekivao mu je u duši kao grožnja i vika silnika i kao očajni vapaj potištenih i bijednih ljudi.

— Rikardo, okrene se k drugu, što je drijemao; — ti spavaš?

— Ah, što bih spavao! čini mi se kao da sam pijan od toga štropota.

— Tako je i meni; hajde da se razgovaramo.

— Pravo veliš; a čekaj, sad će razgovor bolje teći. Rikardo se sagne pod sjedalo i izvuče težak kovčeg. — Moji su me prilično za put opskrbili i, kako vidiš, pametno je, da se pustiš tim iskusnim ljudima, neka ti sami prtljagu na put slože. Dok je to govorio, vukao je iz kovčega kojekakve omote s jelom, pa crne staklenke s raznim napisima. — Hajde, Pavle, da si malo krv ugrijemo, bit će nam mahom ljepše.

Natočivši čaše, nastavi ovako:

— Pavle, ovu čašu za sretan put. — Drijemajući sada mislio sam opet o našem budućem životu i o našim zajedničkim dnevima, što smo ih na gimnaziju proživjeli. Sravnjivao sam nas i našao sam x te sravnitbe — da govorim jezikom našega profesora matematike, s kojim inače, kako znadeš, nijesam u najboljem sporazumku živio. Ali dobro. Moj x povoljniji je za me, nego li za te. Tebe je Bog obdario krasnim umom; mi smo učili i čitali u školi isto, ali u tvojoj glavi sinuo je svaki stavak u drugačijem svjetlu, nego li u mojoj. Tvoja ćut, tvoje srce, tvoj značaj odijelio te od nas, ali opet više k nama priljubio, jer si sve svoje darivao svakomu, tko te je samo razumjeti htio. Ne smij se — vjere mi, ja ti ne laskam, štujem te, jer sam ti mnogo zahvalnosti dužan. Ja znam, da te čeka lijepa budućnost, ali znam,

Digitized by Google

da ćeš uza sve to biti teško srećan čovjek. Ti nijesi tomu kriv — tvoja narav, tvoje srce traži u svijetu ono, što ne će nikada naći. Razumjet će te samo onaj, koji ti s bliza tvoju krasnu dušu upozna; drugi će se diviti tvomu zanosu i tvojim mislima, ali kad ustrebaš samo koru hljeba za sve blago svoga srca i uma, okrenut će od tebe lice i podijeliti se u dvije strane: jedni, koji ti se smiju, a smijeh njihov odjekivat će u tvojoj duši bolju, pa ćeš joj jedva odoljeti; drugi će te sažaljivati — i ti će goditi tvojoj poletnoj i mekoj duši, jer ćeš naći barem njekoga, koji strpljeno gleda, kako prevaren plačeš. Pavle, ja te barem donjekle razumijem i dok ostanem čovjek, uvjeravam te u ovom času, gdje na prag novoga života stupamo, da ću ti biti prijatelj i brat dušom i srcem svojim. Primaš li, Pavle?

— Hvala ti, moj Rikardo. Zašto me smatraš drugačijim čovjekom, nego li si sâm? Ti se varaš, jer ja, dozvoli, zdravijim očima motrim svijet i ljude, nego li ti. Znam, da je razlike medju ljudima, da kod jednoga prevladjuje srce, kod drugoga um. Baš ta na oko odvojitost prikazuje u divnom skladu ogromni svijet, jer se saljeva u toli divno jedinstvo — život, koji je mogao sačiniti samo Bog. Ja nijesam sanjar, ja želim samo, da ljudi budu ljudi — čestice božanstva, kako nam divno religija čovjeka prikazuje. — Ja sam sretan, što ću s tobom i nadalje živjeti dane našega budućega života, sretniji, jerbo uvidjaš, da nam domovina treba ljudi jakih svojim znanjem i svojim značajem; mi smo pozvani, da to budemo, a s ovim novim bratinstvom zakunimo se, da ćemo raditi za nju i biti odmjena uzvišenoj majci, koja nam je život posudila, da joj ga sa kamatima vraćamo, — kako je divno naš pjesnik rekao.

Na to se obojica zagrliše i poljubiše, a njihove duše bijahu si taj čas bliže, nego li ikada u životu.

Digitized by Google

— Vjeruj, Pavle, govoraše iskrenim glasom Rikardo, ja sam pošao od kuće s tvrdom nakanom, da učim i samo učim i osvjedočen sam, da me nikakve prilike, nikakve zamame ne mogu od toga nauma odvratiti. A moram već radi . . .

Pavao sjedjaše zamišljen, kao da je pošljednje riječi prečuo.

— Zbilja, Pavle, tebi se moram povjeriti, ja osjećam ugodnu potrebu, da s tobom dijelim dobre i zle časove našega života; ja ti ne mogu ni toga zatajati.

— Nu, Rikardo, potakne ga Pavao, smiješeći se; ili dozvoliš li da pogodim?... Radi se opet o ljubavi...

— Da, ali ovaj put prenula me je ljubav na novi život, žena se prvi put prikazala u duši mojoj drugačija, posve drugačija, nego li sam je ikada da sada vidio. Nježna je i mila, kao da je Bog angjela s neba med ljude poslao; kud prolazi, meni se čini, da je njezin okoliš začaran njekom neizrecivom ljepotom; kad govori, umro bih, samo da udahnem slatkoga daška, što na njezine usne struji; kad je gledam, zamire mi duša od preslatkoga čeznuća, — Pavle, ona će biti moja žena!

Pavao ga gledaše; s tolikim zanosom, tolikim osvjedočenjem nije nikada čuo govoriti Rikarda o ljubavi; sto puta pače porumenio bi i pobjegao iz njegova društva, kad bi Rikardo svoje ljubavne spletke pripovijedao; drugi dan pomirili bi se, dakako, a Rikardo bi svaki put opetovao: Znaš li, Pavle, ti si u istinu luda muška glava, — prava sramežljiva djevojka; nu obećajem ti, da ću tvoju djevičansku dušu odsele štedjeti.

— Pa od kada si, vrijedni moj Rikardo, počeo ti takovim čustvom i tolikim zanosom o ženama govoriti?

— Od kad sam nju prvi put vidio. — Ti se smiješ, a vjeruj mi, sve, što sam ti rekao, odjekuje svom snagom u mojoj duši. Pred njom sam stajao kao prestra-

Digitized by Google

šeno dijete, divio sam joj se u gotovoj besćuti svoje duše, — tako me je ljepota njezina svladala. U onim divnim očima čitao sam ipak nješto, što me je sokolilo i što mi pravo daje, da je nosim u srcu, pa kuda pošao.

— Nijesi joj rekao, da je ljubiš?

— Nijesam, — ovaj put izdala me je snaga, ali rekoh ti, njezine oči govorile su mi, da to znade, ako joj nijesam ni rekao.

— Pa bilo sretno, moj Rikardo!

— Hvala ti, pobratime! Melanija je moj angjeo, u njezinom milom zakrilju polazim u svijet i vratit ću se, da bude moja — tako mi imena i duše!

Iza toga ušutješe oba prijatelja. Pavlu se redahu dušom uspomene na netom proživjele dane uz Evicu; tad promatraše postrance Rikarda i bio je u duši njekom sebičnom zavidnošću uvjeren, da Rikardo ne može ljubiti onako, kako on ljubi.

— Gdje si je upoznao? upita ga

— Zar Melaniju? prene se Rikardo. Bilo je to na početku rujna. Ugovorismo izlet jednoga dana u Iku: moji roditelji, ujak i ja. U Iki ima otac prijatelja Bradačića — Melanijina oca; Melanije nijesam do tada nikada vidio, pače niti šta znao o obitelji staroga Bradačića, tek što sam ga u očevoj poslovnici katkada vidjao. Sjedosmo u barku; u riječkoj luci zviždao je o konope vjetar, a pred Opatijom bljeskalo se more tako kao u čaši. Kad dodjosmo k istarskoj obali, sretnemo kraj obale barčicu; star mornar vozikao je polagano sâm sa dva vesla, a na krmi sjedjele su dvije ženskinje pod širokim šeširima i vukle za sobom povraze. Meni se, kako me poznaješ, otimao pogled više za tim šeširima, nego li za lijepim krajem. Kad dodjosmo s barkama u blizinu, okrenuše obadvije glave k nama, a preda mnom ti se ukazalo lice divno, neopisivo. Sva krv usklјučala je u meni, a zatim

Digitized by Google

se stinu, kao da sam se živim kamenom stvorio. Oči, lice, stas, djetinja slika cijeloga joj bića otela mi je prvom svojom prikazom i dušu i srce i ja ti obnevidjeh i zagluših: — ma gotov ludjak. Oči mi se svedj otimahu za njom, a svaki pogled, što ga je k našoj barci upravila, bio je kao živa strijela, koja je sjekla kroz moje srce. Ali naši mornari ostavljahu sve više staroga ribara za sobom, dok napokon ne zakrenusmo u luku, a nje mi nestade s očiju . . . Moj Bože, bilo mi je, kao da će mi duša za njom iz tijela izletjeti . . .

Podjosmo u kuću Bradačićevu, gdje su nas veselo primili i grlili, — ali meni se cijela kuća pričinjavala, kao da sam tu odsudjen na tamnicu. Dok su se oni razgovarali, meni je sapela grudi nesnosna muka i nekoliko puta bilo mi je da zavapim: Zraka — svjetla! Ta bilo mi je tu kao živu čovjeku, pokopanu u grobu. — A sada možeš pomisliti, kakav je to čas za me bio, kad su se otvorila vrata, a ona ista prekrasna crnka stupila u sobu oborivši stidno svoju milu glavicu . . . Predstaviše nas, pa je posjednu izmedju moje majke i mene. Sad sam istom imao prilike, da se divim svakomu potezu njezina lica, miloti izraza svake crte na tom licu, dražesti svakoga joj kreta, ljupkosti njezina glasa — ta sve, isti nabori na njezinu odijelu prikazivahu se mojim očima u savršenu obliku neizrečene dražesti. Osjećao sam, kako mi tijelom prolazi čas vrućina, čas zima, ali pamet mi se zalijepila — ni riječi da prosapim! — Ona mi je pripovijedala, da je pred godinu dana svršila škole u njekom ženskom uzgojilištu, da ima tu prijateljicu, s kojom često ribari, ali — dometne, — ne ulovimo nikada ništa.

Da je to koja god ženska glava meni u oči rekla, ja bih bio mahom pripravan prevrnuti očima i prekinuti je: — Toli divna ručica nije stvorena, da ubija stvorove,

Digitized by Google

nego da im sreću dijeli, — ali njoj, brate, nijesam se usudio takova šta reći, nego sam je kao sveticu pobožno slušao i upiljio oči u njezine zubiće, oko kojih su male jagodaste usnice igrale i smiješile se, da sadješ s pameti! — Tek koje vrijeme mogli smo biti zajedno, jer je osobito majka žurila kući bojeći se bure. — Od toga časa nosim u srcu njezinu sliku i moja pamet vraća se svedjer k njoj. Još jednom vidjeli smo se iza toga, a pred dva dana podjoh opet u Iku, da se s njima oprostim, pošto sam im već prvi put obećao bio, da ću ih posjetiti, kadgod u Iku dodjem. Na rastanku stisnuh joj živo malu ručicu, naši se pogledi sastaše — ona me je doisto razumjela, jer sam u njezinim očima čitao pitanje, na koje sam ponovnim stiskom ruke odgovorio. — A sad mi reci, Pavle, po duši, jesi li ti već kada ljubio?

— Jesam i ljubim za uvijek . . .

— E—vi—cu? upita Rikardo nesigurnim glasom.

— Jest — nju . . .

— Oprosti, Pavle, ja sam . . .

— Ništa, ja sam se smijao tvomu pismu. —

Htjedoše nastaviti razgovor, ali činilo se, da jedan drugomu muti ljepotu svijeta, u koji im se mlade duše zaniješe. Obojica se povuku svaki u svoj kut i usnuše do skora tvrdim snom. —

X.

U Pragu se nastanio Pavao u jednoj od manjih, tiših ulica kod njeke stare udovice. Soba mu se činila prijazna, pokućtvo bilo je doduše priprosto, a uza to staro, nu on nije ništa boljega za se ni zahtijevao. Gazdarica — gospodja Löbel — bijaše žena stara, ne jaka ali žilava. Pripovijedaše mu u prvi mah silu toga. Spomenu, da je udovica već petnaest godina, a od to doba

*

Digitized by Google

da još nije bila bez stanara. Glavno je, što mnogo do čistoće drži i što stanara u njegovoj sobi nitko ne buni; soba je ugodna, čovjek bi dan i noć u njoj sjedio, a zimi se grije kao škatuljica. Djaci, što su kod nje stanovali, već su sada suci i doktori: tek u pošljednje vrijeme bile su kod nje u stanu dvije ženskinje, nu morala se na žalost osvjedočiti, da već danas nije ženska mladost onakova, kakva je njekada bila, pa ih je ispod svoga poštenoga krova otjerala: radje imati prazno, nego li takovu razuzdanu čeljad pod svojim krovom trpjeti. —

Sve to pripovijedaše stara tvrdim, čvrstim glasom; ni na glasu ni na nabranom joj licu ne bijaše poznati promjene, pripovijedala vesele ili žalosne zgode svoga života; činilo se, da je starica otvrdnula u životu i — ako joj je vjerovati bilo — živjela njekada u obilju, a kasnije tudjom krivnjom osiromašila. Njezino ložište bilo je pred Pavlovim, sobica uska i kratka; nemalo polovicu prostora zauzimao je štednjak, na kom bi nezadovoljno preo gladan mačak; na jednom kraju bio je iza poderana zastora krevet, a sredinom bilo je toliko mjesta, koliko je mogao Pavao u svoju sobu ulaziti. U tom tijesnom prostoru zaudaralo je starinom, gnjilućom i kojekakvim isparinama. Sve to Pavla nije smetalo, da se kod stare ne nastani. Njemu se svojim mirom i bez ukućana taj stan činio najzgodniji za tih i ozbiljan rad, — a to je bilo dosta. Poredavši svoje stvari i knjige i uredivši svu sobu po svojoj volji obazre se zadovoljno po novom obitalištu, i podje razgledati grad.

U prvi mah nije se mogao razabrati u buci i vrevi velegradskoga života. Prolazeći raznim ulicama svuda je nalazio nješto nova i dok bi se zaustavljao kraj jedne stvari, javljalo se oko njega sto drugih, koje su mu pozornost na se svraćale. — Prolazeći tako ulicama nadje se pred lijepom, velikom zgradom s njemačkim napisom

Digitized by Google

nad vratima: Muzej. — To je nješto za me! pomisli veselo i stupi u nutra. — S njekom strastvenom nasladom promatraše tu natrpano blago ljudskih izuma počevši od nejasnih pravjekova, pa raznolik život prirode iz svih krajeva svijeta i u svim prirodnim carstvima. Egipatski sarkofagi, kosturi i lubanje s praznim očima pripovijedahu mu dugačke pripovijesti; stari napisi, čudno orudje i preostali znakovi davne slave prastarih žitelja bijahu u njegovoj duši živi svijet, u kojem se redahu slike sreće, bogastva i sile — pa bijede i prolaznosti ljudskoga roda i njegove moći.

— Kao da sam znao, da ću te tu naći, zbuni ga njetko potreptavši ga po ramenu. Bio je Rikardo.

— To je nješta za te, je l' Pavle? Kladio bih se, da ti je milija oku ona odrvenjela mumija, nego li najljepše djevojče! Ti ne bi kraj tih ropotarija ni glada ćutio, a znaš li, nebore, da je podne već davno minulo.

— Pravo si rekao, Rikardo; ovako sam si utvarao veliki grad — oh, tu će biti života!

— Hvala ti na tom životu — bez duše; ja sam se ogledao ulicama — to ti je drugačiji život! Nijesi li opazio: — Praškinje su vrlo lijepe.

— Nijesam nijedne vidio.

— Zar zbilja? Da kud si oči metao, dok si gradom prolazio?

— Ženskinje nijesam gledao.

— Hajd do bijesa! Kakva je to krv, kad se čovjek više nasladjuje u ovakovoj ropotarnici, nego li med živim ljudima, gdje ti svako žensko oko novi ubavi svijet otvara! Govori, šta te volja, a što se mene tiče, ja sam ih vidio dvadeset, u koje bih se s mjesta zaljubio!

— A Melanija? . . .

— Ostaje kraj toga netaknuta u srcu kao svetica.

Digitized by Google

— Tvoje je srce njegdje vrlo prostrano, a probavlja kraj toga ženu za ženom kao jaki želudac, primjeti Pavao sa smiješkom.

— Ali i vrlo živo, moj Pavle. Nego kanimo se toga, meni je zbilja do jela, jer sam baš čestito ogladnio.

Putem mu pripovijedaše Rikardo o svom stanu. Našao si je stan u jednoj od manjih ulica, ali krasno uredjen; doduše nješto skup — nu što je glavno — tu su dvije gospodjice rodjakinje njeke stare, što li, igraju glasovir, lijepo pjevaju, a najvrednije je to, što im je u prvom razgovoru morao obećati, da će večer češće u njihovu društvu provesti. — Tu sam mahom i na te pomislio, reče dalje, — i spomenuo te, a one su me ovlastile, da te u kuću dovedem. Vidi se, zaključi Rikardo, da su velegradske žene drugačije naučne s ljudima govoriti, nego li naše, koje se boje muškarca i u oči pogledati. —

— A ipak si s tolikim ushitom govorio baš o skromnosti svoje Melanije . . .

— No . . . da . . . Ali što bijesa mudruješ uvijek! Svaku riječ mećeš na vagu . . . Ja nijesam filozof, nego čovjek, koji je voljan živjeti i uživati svijet, pa primam sve, što mi se u to ime daje, onakovo, kakovo je. Kakva je to naslada, kad moram pred tobom uvijek kao pred profesorom logike stajati!

Pavao se nasmije. — Pravo imaš, Rikardo, bar donjekle, jer nijesam ni ja kakav filozof ili čak svetac; našla bi se i u mojoj krvi po koja kapljica, koja znade ugrijati srce.

— Tako govori, to ti dolikuje! uzradova se Rikardo. — Ne laskam, Pavle, ali ti si lijep čovjek, imaš sredstva, imaš duha — do vraga uvijek knjiga ter knjiga! Svaka hrana treba začimbe, a zabava u društvu najljepša

Digitized by Google

je začimba naših dneva. Kad ćeš me dakle posjetiti, da te upoznam sa svojim ukućankama?

— Toga ti ne ću za stalno obećati.

— Zašto ne?

— Reći ću ti iskreno, reče Pavao nakon kratka razmišljanja. Ja bih bio u takovom društvu vrlo dosadan i nespretan; ti znaš, gdje sam se rodio, znaš, da sam uvijek samo s priprostim ljudima općio, pa ne bih rad, da drugomu dosadjujem a još bi mi teže bilo, kad bi me takov većinom isprazan — oprosti taj izraz — svijet možda ismjehivao.

— Ne, Pavle, ovi ljudi nijesu takovi. Ja sam ih prvi put vidio, a naš razgovor postao je za čas prijazan, iskren, otvoren — gotovo čavrljanje. Kad im kazah, da smo Primorci, pljesnula je mladja rukama od veselja: Oj, vi ćete nam puno o tim stranama pripovijedati! Sirota misli, da je Hrvatska njegdje u najbližem susjedstvu s Australijom. — Pa onda, Pavle, reći ću ti i ovo: Ti ćeš danas sutra i po svom položaju, što ćeš ga u domovini zauzimati, dolaziti u doticaj s uglednim društvom, a sad je vrijeme, da se na to pripravljaš upravo s toga, što nijesi, recimo, do sada imao prilike, da običaje i manire svjetskih ljudi usvojiš. Njegdje smo čitali — čini mi se, da je to njeki pjesnik bio — da se čovjek najbolje u ženskom društvu naobražava i plemeni. Doduše veli opet njetko, da pjesnici govore o ljudima, kakovi nijesu nikada bili — dakle laži, ali ja znam, da više puta i krutu istinu pripovijedaju. Pa napokon, do sada si čitao mnogo francuski, pa eto ti prilike, da se i u govoru uvježbaš, jer ti moje ukućanke govore francuski kao rodjene Parižanke.

— Vidjet ću, reče Pavao.

— Moraš, Pavle. Ja te poznajem, ti ne ćeš nikada postati čovjekom, kojeg si sâm prozvao bljutavim, koji

Digitized by Google

da svakim kretom i besjedom odaje praznu glavu i izažeto srce. Ali i to je, Pavle, živa istina, da se riječ uvažava bolje, da te ljudi više respektiraju, ako si posudiš mrvicu nauka i, recimo, forme od onih nadutnjaka ograničena uma i razbora, nego li da se povedeš za Diogenom pa pripovijedaš ljudima mudrost iz sagnjile bačve; šta ćeš, svijet ti nije više onakav, kakav je bio, a nije se bome nitko ni onda za Diogenom poveo; u historiji smo barem svakoga čuda čitali, ali bome nikada o kakovu mjestu, gdje bi kuće same bačve bile. Obećaješ li, dakle?

— Nu dobro, ali ne mora to biti ni danas ni sutra.

— Što prije — ne će ti biti žao.

Kad izadjoše iz gostione, zapne Pavlu za oči veliki izlog njeke knjižare. Bijahu tu poredana najnovija djela u raznim jezicima o pravu, filozofiji, povijesti, prirodnim znanostima i poeziji. Čitajući naslove i glasovita imena raznih autora bilo mu je u duši kao škrcu, pred kojim se neiscrpivo blago otvorilo; nije znao, za čim će poseći.

— Pavle, Pavle — gle divnoga djeteta! . . . Gledaj tu plavu kosu, ove divne modre oči, kao naše nebo! A taj korak! . . .

Pavao nije Rikarda čuo. U oči mi udarila knjiga s natpisom: „O postanku čovjeka.“ —

— To djelo moram imati! reče glasno više samomu sebi, nego li Rikardu, koji se za plavokosom djevojkom oko svoje osi okretao. —

Pavlu se pričinila knjiga s naslovom: „O postanku čovjeka“ kao svjetlo, koje će planuti u tmini, u kojoj mu se često mladi duh do očajanja kolebao, pa se sav onemogao i očajan vraćao dogmatičnoj istini kršćanske religije.

U knjižari iznenadi ga bezbroj knjiga poredanih sve do visokoga stropa u prostranim sobama. Bio bi najvolio, da mu se tu bilo nastaniti i stvoriti u tim knji-

Digitized by Google

gama svoj svijet, proživjeti u njem dugo i vratiti se onda med ljude, da učen i uman propovijeda istinu, kako je nitko do njega nije znao ni mogao u dušu ljudi preljevati.

— O postanku čovjeka! kimne Rikardo sumnjivo glavom, kad je uhitio očima naslov knjige. Moj brate, ja znam, da je piscu te knjige proletjelo kroz glavu više knjiga, nego li ih je vatra u alexandrijskoj knjižnici proždrla; znam, da piše lijepo, da je svaku riječ sa sto strana prije omjerio, nego li je na papir napisao — sve dopuštam, ali to, moj Pavle, nikada, da ćemo mi, toli sitni ljudi, odgonenuti ono, što je bilo pa nestalo. Čemu to prazno umovanje i beskorisno istraživanje? Briga mene, je l' nam Bog sveopćeg praoca stvorio u ovome liku, kakav sam ja danas, ili su se moji pradjedovi natjeravali po šumama, sa zvjeradju se klali i od njihova krzna koštanom iglom odijelo šivali! Briga mene, je l' bilo, raslo i plodilo stablo spoznanja; briga mene, je l' moju prababu vrag prevario, a ona nam pradjeda zavela! Tu smo, živi smo, računajmo s onim, što jest i — kad se već ljudsko društvo tako uredilo — s onim, što će biti. Te stare stvari stoje pred nama, kao vjekovita tmina, a svaki napor, svaka misao, da ju odgonene, propada u nju kao biser u more, u nepovrat. Zar ne bi um tih učenjaka više ljudskomu rodu koristio, da to krasno vrijeme, što ga u uzaludna istraživanja troši, uporavi na sadašnjost, na budućnost, a mrtve jedanput za svagda da blagoslove: Pokoj vječni daruj im, gospodine! — Meni je do života a ne do mrtvog umovanja.

— Šuti, Rikardo! Preda me si badava pobacao te riječi i, da te ne poznajem, radije bih se od tebe za uvijek odijelio, nego ti i ciglu uvažio. Ti si čovjek bez zanosa, bez poleta — a konačno govorio si gotovu laž. Zar je duh ljudski imetak, da ga poput lihvara ukorišćujemo

Digitized by Google

radi tjelesnih naslada i napredak ljudskoga duha prezremo vraćajući se u život, koji vrši samo tjelesne funkcije probavljajući hranu i jelo? Ja tražim sa strastvenom nasladom početke života, ja bih svojim životom platio, da mi je prodrijeti i zeru dalje u tu tamu, ja tražim začetak, uvjete, razloge i svrhu svemu, što opstoji ili o čem slutim, da je bilo. Ljudski duh je svjetlo, koje se u krug širi dalje i dalje prosvjetom, naukom, radom rodjenih veleuma, a pred tim svjetlom mora uzmicati tmina; i kao što sam uvjeren, da će najprvlji početak i uzrok svega biti pred našim očima odgaljen, tako znam, da će čovjek doseći s neba zvijezde i općiti s njima, kao što mu je put po njegovu planetu širom otvoren. —

— Dakle i gore? nasmiješi se Rikardo pokazujući prstom u vis. Sretan put, Pavle — meni je ovdje ljepše. — Ali ti si već srdit; znaš li, šta je: nas dva ne ćemo o tom nikada govoriti; naći ćemo drugih razgovora, koji će nas kao i do sele družiti; možda imaš pravo, ali ja ti za to nijesam. Život je kratak, a na trublju sudnjega dana načekat ćemo se dosta u grobu. — Reci mi radje, gdje ćemo se večeras vidjeti?

— Ja ću po svoj prilici ostati kod kuće.

— Istraživati postanak čovjeka? . . Oprosti, danas sam malko šaljive naravi, ali ti mi to ne ćeš u grijeh upisati. — Zar ne bi išli u kazalište?

— Danas ne. Sutra dodji po me, ići ćemo se upisati na sveučilište.

Time se rastadoše.

Pavao sjedjaše cijelo poslije podne kod kuće, gutajući misli iz kupljene knjige. Stranica za stranicom naprezaše sve više njegovu znatiželjnost, premda mu se uza te nove nauke i misli, kojih doduše još nikada nije čuo, činilo sve poznato. Mislio je, da će sad nà naići na redak, koji će planuti poput sunca sred noći. Ali već

Digitized by Google

se hvatao mrak, jedva je razabirao slova u knjizi, a žudjenoga retka ne bijaše, premda ga je svaka stranica obećavala. Prvotni atomi i najniži organizmi selili su se po piščevoj volji iz jednoga svijeta u drugi i tisućili se mijenjajući oblik i narav svakim novim rodjajem. Pavao zaklopi umoran knjigu i šetajući po sobi razmišljavaše, o čem je čitao. Konačno zaključi, da ljudi ne znaju druge naučati. Bio je kao dijete u risarskoj radionici, koje je moralo raznoliko crtovlje vući, a volja mu se otimala, da snima zamamne nacrte i modele, što su oko njega poredani bili. — Konačno osjeti se ipak zadovoljenim listajući kraj prozora po pročitanim stranicama, koje su tri dijela knjige iznosile. Znam, pomisli, da ću s knjigom doći korak dalje, nego li sam bio — a i to je dosta.

Tad se sjeti na Evicu, na svoje sestre, staroga župnika i Jukićevu obitelj. Misao na Evicu razblaživaše mu grudi, sva duša kipjela je u njem s nova zanosom i srećom, dok mu opet bijaše teško na srcu, kad se sjetio nagloga odlaska od rodne kuće i hladnoga oprosta sa sestrama i s Jukićevima. Večeras odluči pisati sestrama i Evici, činilo mu se, da će krivicu, što ju je nepromišljenom naglošću sestrama nanio, popraviti pismom kao grješnik, koji svoje grijehe na ispovijedi iskaže. —

U to udje u sobu gazdarica i upitavši se najprije za zdravlje svoga stanara, sjeti ga, da l' bi htio kod kuće večerati. — Za desetak novčića mogu vam donijeti lijep komadić suhoga mesa, kobasica, sira, što izvolite, a piva, vrlo pitka, imamo dolje vrč po osam novčića.

Pavlu se predlog staričin vrlo svidjao; prištedio bi mjesečno polovicu od svote, što ju za večeru opredijelio bio.

Prvu večeru u svom novom stanu jeo je s tekom, osjećajući njeku osobitu zadovoljnost; godilo mu je to

Digitized by Google

domaćinstvo, samostalnost, taj život uredjen posve po vlastitoj volji.

Starica mu za toga pripovijedaše dnevne novosti. Poznala je cijeli Prag i znala najmanje sitnice, što su se toga dana u gradu dogodile. To staro čeljade bilo mu ponješto zagonetno; čas govoraše tvrdom, suhom besjedom o ljudima i životu, kao da ne poznaje čustva sućuti, kao da s njeke osamljenosti motri život i sudi ljudima onako, kako im se djela prikazuju; čas opet kao da joj podrktavaše glas, kao da se javljahu zamirući glasovi nesretnoga srca i strvene duše — barem se Pavlu tako pričinjalo.

— Vidite, govoraše mu starica, naslonivši se o krevet, prodju sveci, a moja usta ne založe tople hrane; sve su mi oteli: smrt muža, ljudi djecu i moju sirotinju; gola sam, a kad tražim ne milostinju, nego svoje, zatvaraju preda mnom vrata — nema ih kod kuće. Takovi su vam ljudi!

Pavlu bijaše već prije za oči zapelo, da još nije na staričinu ognjištu vatre vidio. Za časak se razvio u njegovoj mekoj duši tragični roman staričina života.

— Zar su vas prevarili, okrali?

— Oteli! Bog im sudio!

— Ja vam ne mogu mnogo pomoći, ali malenkost. Ako ste gladni — evo, pruži joj dvije desetice.

— Hvala, Bog vam platio! stisne mu starica ruku. Kupit ću si mesa i piva . . . Jutros sam imala dva novčića za hljeb, a od tada nema u mom tijelu ni zalogaja hrane.

Kad je stara izišla, sjedne Pavao pisati listove Evici, sestrama i župniku.

Bila je već kasna noć, kad je pisma dovršio. Evičino pismo iznijelo je čitava dva arka. Pisao ga je u dušak, a kad ga zatim čitaše, nije ni samu sebi vjerovao,

Digitized by Google

da je to pisao: slatko čeznuće, tiha bol i polet duše na pomisao, da ga taj mili stvorak ljubi, nizaše se u divnim mislima od retka do retka. To pismo bila je gotova pjesma.

Tad prihvati opet kupljenu knjigu i čitaše je strastvenom nasladom. Dodje do kraja, čovjek je na svijetu, ali prva iskra života, prvi znak, da se iz mrtve mase rodio život, osta taman. Sav zlovoljan zaklopi knjigu, a milijoni prvotnih organizama vrvljahu kao mravlje u ugrijanom mozgu. —

U to mu zape za oči slika na stijeni, bio je snimak njeke glasovite madone. Savršena plemenitost u crtama lijepa lica, neizrečena snaga u očima združenog veleumlja, nježnosti i dobrote, primi mu se srca; njeko čustvo kajanja obuzelo mu dušu, bilo mu je, kao da ga te oči zovu k sebi, da im se pokori i poda u njihovo okrilje. Nehotice sklopi ruke i moljaše molitvu, kako su mu je one oči iz srca vabile. —

Bijahu već četiri sata iz jutra. Usnuo je brzo, ali san mu bijaše nemiran, ogavna gamad borila se proti nječemu, što je sâm štitio i što se po malo pomaljalo u jasnom svjetlu noseći sobom nješto mila, očekivana s neizrečenim čeznućem. Tad sinuše pred njim dvije oči madonine, prikaza se stvori u nepoznatu kraju; sav usopljen letio je za njom, konačno je dohvati — ta to je Evica, koja se smiješila blaženom srećom u njegovu naručaju. —

XI.

Sutradan ustao Pavao mamuran; glava mu bijaše mutna, a gazdarica mu reče, da je blijed. Spominjući se jučerašnjega dana, pogleda zlovoljno knjigu, koja mu je živce razdražila i otvorila pred njim širi jaz sumnje. U prvi mah pomisli, da bi možda bolje bilo, kad bi se kanio tih neizvjesnih znanosti i dao se na izučanje

Digitized by Google

nječesa, što će ga sa pozitivnim rezultatima bolje udovoljiti, nego li to vječno plivanje u maglenom mutežu i tumarenje po ogromnom labirintu, sazdanom na stotinama hipoteza, koje vjekovi i ljudi ruše i grade odsudjujući već sutra ono, što su danas u znanosti obožavali. Nu u brzo se opet sabere, jer je morao uvažiti razne razloge, koji su se toj predomisli protivili.

Oko osam sati dodje Rikardo, tužeći se, da ga boli glava, jer je njegdje u zoru došao kući i previše piva pio. Nu uza sve to pripovijedaše mu živo o noći, koju je probdio.

— Išao sam, reče, sa domaćim gospodjicama u kazalište. Komad me nije mnogo zanimao, ukočeni njekaki ljudi dolaze i odlaze s pozornice, niti da se smiješ, niti da plačeš — sve skupa kao mlaka voda u ustima. Nu zato sam življe čavrljao sa gospodjicama. Divne su žene: starija, Adela, prevalila je doduše vijek mladosti, ali je zato mladja, Lora, divno i dražesno dijete. Govorili smo vrlo mnogo i o tebi.

— Zar? Kako je mene ta čast zapala? upita Pavao hladno

— Zašto ne bi? Opisao sam te kao vrla, lijepa i umna čovjeka, a najviše ih je zanimalo, kad im kazah, da si pjesnik.

— Kakve su to ludorije! otrese se Pavao.

— Šta si planuo! Zar je bila laž? Tko nam je pjevao u gimnaziju, kad je trebalo čestitaka i žalobnica?

— Ti si luda! Vjetrogonja prvoga reda!

— Neka sam — ali ti si ludji od mene. Zašto im ne bi rekao i sâm, da si pjesnik, kada to vole? Neka vjeruju, a ti se nasladjuj, kako se pred tobom previjaju takove ptičice i rodjene sestre mrze jedna na drugu, ako spaze, da te srce sad k jednoj, sad k drugoj vuče.

— Divnih li misli, krasne li nauke! I ti mene u to ime pozivaš u svoj stan? Rikardo, ti me onda ne

Digitized by Google

poznaješ — a ja ti od sele praštam sve, jerbo sam sada do temelja uvjeren, da ti ne možeš ozbiljno misliti. Ti si u duši bolestan, a prema bolesnomu čovjeku moramo biti obzirni.

— Hvala lijepa! A što ćeš na to, ako ja ustvrdim, da si ti bolestan?

— Smijat ću se.

— Pa smij se! Samo ne znam, tko je smješniji: ja, koji sam već sinoć njekoliko čvrstih stisaka ruke stekao, ili ti, koji gledaš žene kao svetice, koje se ni mišlju ne smiju dotaknuti.

— I jest — djevojka je svetinja.

— Ali se porugljivo smije pobožniku, koji joj se samo svojim očima divi.

— Moj Rikardo — toli mlad, a takove misli! po žali ga Pavao.

— Hm, njekada sam i ja tako mislio, ali više ne.

— Pa zar vrijeme i doba čovjeka mijenja zakone morala, kreposti?

— A! — To su popovske fraze, do kojih ni oni sâmi ništa ne drže.

Pavao se prošeće po sobi, pa stane pred Rikarda: — Znaš li, šta je, prijatelju, ne govorimo o tom, jer bi se rastali za uvijek. —

— Pa neka ti bude. — Da ti pripovijedam dalje. Kad sam otpratio gospodjice kući, navratih se u njeku gostionu i dosadjivao sam se za jednim stolom. Na jednom mi se pričini kao da čujem govoriti hrvatski; napnem bolje uši — i u istinu govorila su za jednim stolom dvojica našim jezikom. — Bez oklijevanja podjem k njima i kažem im se. Primili su me veselo i posjeli k svomu stolu. — Jedan je vremešan, uči već osmu godinu medicinu; možeš već po tom suditi, da mu je milije pivo od nauke; ispija sa zavidnom virtuoznošću čašu za čašom,

Digitized by Google

a trbuh mu je ugojen kao u kakova kanonika. Zove se Slavić. — Drugi je pravnik Ledenić, malko čudno čeljade sa svojim licem, kojemu bi rekao, da je ozbiljno i mirno, a opet svojim vjekovitim smijehom pravo, živo rugalo. Slavio je baš jučer s medicinarom svoj prvi državni ispit, na koji je samo za dva mjeseca zakasnio, dakle ne će biti toliko razuzdan, koliko se čini, kad ga vidiš, kako mu glatko pivo niz grlo teče. — Pitahu me o rodu i podrijetlu i, čini mi se, da sam im se svidjao. Spomenuh im, dakako, mahom i tebe i obećah, da ću te večeras i istu gostionu dovesti

— Malko čudno društvo, mnijaše Pavao. Ne znam, bi l' išli?

— Ta, Boga ti! Zar će te ubiti ili proždrijeti? Nijesu vuci! — U ostalom čekaj, dok do kraja čuješ. Kazaše mi, da je tu još Hrvata. Sastaju se svake subote u njekoj gostioni; imaju posebnu sobu, dvoje hrvatske novine, tu čitaju, razgovaraju se i pijuckaju do po noći — dakle: dolce con utile.

— Tamo ćemo ići, prihvati mahom Pavao.

— Eto vidiš; ja sam znao, da će ti to društvo biti po volji. Mojim novim drugovima, odnosno braći — s obojicom sam se pobratio — opisao sam te i oni te već poznaju kao i ja.

— Možda si i njima rekao, da sam pjesnik?

— Rekao sam samo, da si pjesničkom žicom protkan — kako li se to veli.

— Ti si dobroćudna luda, moj Rikardo.

— Hvala, Pavle, nakloni se Rikardo, a večeras ćemo ići?

— Neka ti bude, odvrati Pavao.

— Zatim lutasmo po Pragu; ja dakako ne znam, gdje smo sve bili, jerbo ne poznajem ulica. Noć mi je prošla brzo kao časak; bila su ravna četiri sata iz jutra,

Digitized by Google

kad sam kući došao. Glava mi je doduše mutna, ali već se pomalo bistri. — A ti, kako si ti večer proveo? Jesi li došao do rezultata, tko nam je praotac bio? — Ah srdi se na moje šale, priznajem, da nijesu duhovite; danas sam opet dobre volje, pa mi se hoće ludovati... Zar ne bismo sada pošli na sveučilište, da sbacimo barem tu brigu s glave?

Pavao pristane, a ostali dio dana razgledavahu grad.

Gostiona „k Slavenskoj braći" bila je u jednoj od pokrajnih ulica novijega dijela grada. Tamo se otputiše s večera Pavao i Rikardo. Gostiona dijelila se u dvoje prostorije: na desnoj strani, kako pripovijedaše Rikardo, sastajali se gradjani i činovnici, a s lijeva vrvio je široki prostor samim djačtvom.

Kad udjoše u prostranu sobu, bila je već mlada čeljad na okupu. Soba je bila zadimljena, zidovi i zastori na prozorima skroz začadjali. U tom dimu gorjelo je kao u magli njekoliko plinskih plamena, a živ žamor razlijegao se prostorom kao na sajmu. Njekoji večerahu, njekoji igrahu karte, njekoji prekrstiše noge pušeći bezbrižno iz dugačkih lula, a pred svakim stajao je vrč pjenećeg se piva.

— Da ti nijesam ni kazao, kakovi su to gosti, bio bi doisto pogodio, reče Rikardo. Vidiš li, ovakav mi se život svidja, ovako sam si pomišljao slobodan život na sveučilištu. — Nu, što veliš?

Pavao kimne glavom; ovoliko djačtvo na okupu, a sve zadovoljno, sve veselo, — takovo druženje bijaše mu nješta nova i zanimiva.

— Gdje su Hrvati? upita Rikarda.

— Tamo, ona dvojica, pokaza Rikardo na jedan stol u kutu i povuče Pavla za sobom.

Prije nego je Rikardo dospio, da predstavi druga, pruži stariji Pavlu ruku: — Da ste zdravo, gospodine

Digitized by Google

Šegota! Ja sam medicinar Slavić, a ovo pravnik Ledenić. Izvolite, druže, sjesti k našemu stolu.

Pavao si je pomišljao Slavića kao starijeg djaka, ali ga Slavićeva osoba ipak iznenadi. Bio je visok čovjek, jak, obrijana lica, koje su mu dvije debele brazgotine presijecale. Svojim ugojenim trbuhom, pa mirnoćom i laganim govorom, koji je u dubokom basu još ozbiljnije zvučio, imponiraše mu to čeljade, i jedva se mogao sprijateljiti s mišlju, da je to djak i drug njegov, kako se sâm nazvao. — Ledenićevo smiješeće se lice bijaše bez jasnoga izraza, svojim mrtvim, sivim očima više ledeno nego prijazno; cijelo mu držanje odavaše, da se ni za što mnogo ne brine i da mu je najmiliji mir ovako u prikrajku.

— Vi slušate filozofiju? upita Slavić Pavla, koji je s očitim zanimanjem cjelokupno djačko društvo promatrao.

— Jest, prirodoslovje, odvrati Pavao skromno, gotovo bojazljivo.

— Nezahvalna studija, vrlo nezahvalna, reče Slavić samosvijesno; ali vrlo zanimiva, doda življe, tko joj se voljan cijelom dušom posvetiti: molim vas, vi morate biti historik, geograf, filolog, matematičar, anatom — svaki vrag, vi se morate u sve struke razumjeti, ako ćete do temelja u svoju struku zaviriti. — Pavao mučaše.

— Vi ste se valjda već na gimnaziju prirodoslovnim znanostima bavili? upita ga opet Slavić.

— Čitao sam, odvrati Pavao, što mi je pod ruke došlo; stalnoga smjera nijesam ni mogao imati, a bavio sam se kraj toga mnogo izučanjem jezika.

— Lijepo! odobri mu Slavić; koje ste jezike učili?

— Talijanski, francuski, a nješto i engleski; njemački, dakako, bio nam je nastavni jezik.

— Vrlo mnogo je čitao, potvrdi Rikardo ozbiljnim ponosom; Shakespeare-a čitao je u originalu.

Digitized by Google

— Vrlo lijepo! odobravaše Slavić. Samo nastavite, kod nas treba ljudi u svim strukama, tudjinci su nam sve poplavili. — Meni je milo, dragi moj Šegota, da sam upoznao mlada čovjeka, koji je svojim marom — a glavno — svojim darom gotovo jamstvo, da će danas sutra bditi nad Nijemcima, koji svoja krila u našoj domovini šire. Pod tim krilima nemaju Hrvati zaštite, pod njima vri nezdrav zrak, koji nam narodnost truje. Ta obazrite se — sudac, profesor, liječnik — sam Nijemac. Šegota moj, drago mi je, što vas upoznah, dozvolite, da se ovom čašom pobratimo!

Slavić podigne svoj vrč i potisne ga ispod Pavlove ruke.

— Do kraja moraš! opomene Rikardo Pavla.

Pavao nagne, ispije i poljubi Slavića pod tanki mu brk.

— Dozvolite, kad smo Hrvati, pa drugovi, da vam i ja svoje bratinstvo ponudim, reče i Ledenić, pa podmetne i on svoj vrč Pavlu.

— Meni je drago, reče Pavao, ali ne mogu ispiti.

— Malenkost, smiješio se Ledenić. Što je to vrč? Gle — ovo pivo pije se kao voda.

— Samo dobra volja! ohrabri ga Slavić. Moraš se priviknuti pivu, a ti, kako mi Rikardo pripovijedaše, i pjevaš; takovim ljudem treba pića, da se razdraže; koliko krasnih misli otkrije se tek na dnu petoga vrča! Nijesi li toga još iskusio?

— Ja? Ta nijesam ja pjesnik. Kako Rikardo shvaća poeziju, morao bih ja i našega lončara umjetnikom zvati. Oprosti, piću nijesam navikao.

Slavić kao da nije ni slušao Pavla; namigne podvorkinji i za čas stajaše pred svakim opet pun vrč.

Što se dalje pilo, osjećaše se Pavao sve zadovoljnijim. Živahno djačko društvo, a osobito pivo razigravaše mu fantaziju, a dušom mu strujaše njeka osobita voljkost.

*

Digitized by Google

Mislio je vrlo živahno, hipom je preletio rodni kraj, Evičin dom, svoj dosadanji život u Pragu, a konačno se ustavio na knjizi o postanku čovjeka. Svidi mu se, da o tom zapodjene razgovor sa Slavićem, kojemu je u osam godina samog slušanja morala mnoga tajna prirode odgaljena biti. Nu opet ne htjede na jednom svrnuti govor na to; bojao se, da će Slavić otkriti mnogu golotinju u njegovu poznavanju prirode i čovjeka, a opet osjećao je njeki mladenački stid, što je s tolikom gorljivošću za tim znanostima čeznuo. Tu mu dodje dobro Rikardo svojom primjedbom, kojom je htio podražiti Pavla:

— Pavle, reče mu, naši kolege na Jupitru, Saturnu i ostalim tim planetima ne piju ovakog piva kao mi; na njihovu zemljovidu doista nema Češke ni Plzna, gdje se ovaka kapljica vari.

— O da, ja sam uvjeren, da tamo živu ljudi — ako smijemo najsavršenija bića i na ostalim planetima tim imenom nazvati, reče Slavić svojim dominirajućim glasom; oni su nas pače u svem nadmašili, već veličina njihovih planeta za to jamči.

— Zar si i ti uvjeren, da je tamo živih stvorova? upita Pavao živahno, a na Ledenićevu licu napeše se jače smiješeće se crte.

— A kako ne? reče Slavić samosvijesno. Najbolji je dokaz tomu, što je svaki tih planeta okružen atmosferom, što ima vode — i što su sastojine svih planeta iste, od kojih je i zemaljska kora sastavljena; to dokazuju meteori.

— Zar se može dokazati, da su atmosferom okruženi? pitaše Pavao gorljivo dalje

— Vrlo lako, na sto načina; ali imam o tom i vlastitu teoriju, koju ću u zgodno vrijeme, dok je u cjelini obradim, objelodaniti.

Digitized by Google

Pavao gledaše Slavića kao presenećen. Čovjek, koji svoje teorije u znanosti stvara, morao je mnogo čuti, mnogo učiti — ali Ledenićeve ironičke crte rastegoše se preko cijeloga mu lica.

Slavić nije već tri godine knjige u ruci imao, a u osam godina, što se kao sveučilišni slušatelj brojio, prošlo je blizu polovicu vremena, da nije predavanja polazio. Otac mu je bio bogat trgovac u povećem gradu u Slavoniji i šiljao sinu novce, kao da to mora biti. kao da je djačtvo odabrano njegovo zvanje; ali obojica bijahu uvjereni. da će djačtvo prestati, ako sin bude htio, i sutra, i da će kao ugledan liječnik nov život započeti. Slavić je inače bio čovjek dobra i ćutljiva srca, a darovit, pače vrlo nadaren; što je jedanput čuo ili čitao, shvatio je do sitnice i znao se time u zgodi okoristiti. Nu toga znanja bilo je već prilično malo, ali kad ga je trebalo istaknuti, mogao je skupiti znanost i ideje mu se vraćahu u dušu kao dogarajući plamenci. Bila je u njega još pogrješka, što je svaku ideju (o kojoj u istinu nije znao, gdje ju je čuo ili čitao), pripisivao iznalaznoj snazi svoga duha; prije da je htio time ispričati svoj nemar pred svijetom i pred samim sobom, nego li da mu je to bila taština ili umišljena veličina

— Kakvu si teoriju o tom stvorio? upita ga Pavao tiho, bi reć pobožnim glasom.

— Po rotaciji svemirskih tjelesa. Svaki planet ima svoj put, cijeli svemir giblje se poput najsavršenijeg stroja. Medju tim ogromnim tjelesima mora biti nješta, što ih u tom redu drži, što ne da, da se sastanu, već kroz milijune godina teku istom putanjom, u istoj daljini, istom brzinom i teći će još nebrojeno milijuna. To nješto jest atmosfera, ili recimo bolje — sfera u obće. Svako dijete zna, da je atmosfera naše zemlje sve rjedja, što se dalje od njezine kore u okrugu rasprostire. U svojim

Digitized by Google

najrjedjim slojevima dotiču se sfere raznih planeta i po zakonu pružívosti one su jedine, koje taj svemirski red uzdržavaju. Zar nije to jasno?

— Divno! dahne Pavao, koji je tu nauku u istinu po prvi put čuo. Cijeli Slavić sa svojim tustim licem i ugojenim trbuhom sinu pred njime u posve novom svjetlu. Čovjek, koji je takova šta zamislio, nije običnoga duha, u tom se mora neobični dar kriti — a pred takovim ljudima klanjao se Pavao, pokle se počeo knjigom nasladjivati.

— Da, moj Pavle, nastavi Slavić življe svojim dubokim glasom, na onim sitnim zvjezdicama, što u noći na obzorju sijevaju, sjaje sunce, oko njih se kupe oblaci i zaljevaju im plodove kišom. Na njima živu ljudi, veći tijelom i duhom od nas — i, ako su supstancije njihove sfere iste, koje i naše, iznenadit će jednoga dana zemaljske stanovnike glas: posjetili su nas Jupitrovci, Venerci ili stanovnici kojegagod svemirskoga planeta, koji je veći od našega, i na kojem još nije vlastita mu toplina obumrla.

Toli jasno nije još Pavao nijednoga profesora čuo govoriti o tim dalekim, nedohitnim svijetovima, tako bistro nije to u nijednoj knjizi, što ju je dosele čitao, pisano bilo. U čas osvojio ga posvema Slavić za se. Nije mu se već mogao nečkati ni da s njime vrčeve ne ispija.

— Zar ti pišeš svoje teorije? upita Pavao Slavića nakon stanke.

— Samo bilježim . . . a s vremenom ću obradjivati.

Ledenić se smijao, a i Rikardo, koji je cijelo vrijeme pod stolom s Ledenićevim nogama korespondirao.

— Tako je primjerice moja teorija o — nastavi Slavić, al Ledenić ga prekine ozbiljno:

Digitized by Google

— Sad nas poštedi svojim teorijama, za večeras je, vjeruj, dosta.

— Ded, ded, nukaše s druge strane Pavao Slavića, kojemu je lice vrlo zažareno bilo, a jezik mu se stao plesti.

— I moja teorija o —

— Pošljednje pivo! Pošljednje pivo, moja gospodo! vikaše konobarica obilazeći djačke stolove. Te riječi dojmiše se očevidno Slavića. Osam vrčeva za nas! naruči kod konobarice, a Ledenić upotrebi to vrijeme i nazdravljaše nove došljake, Pavla i Rikarda.

Zdravice domovini, prijateljstvu, ljubavi i slozi sjediniše brzo svu četvoricu. Svima je gorjelo lice, a vatrene im riječi nadglasiše cijeli djački žamor. Oko njihova stola sjatiše se Česi i Poljaci i kao prava slavenska čeljad bijahu u trenu svi skupa braća, sva krv kipjela je u njihovim žilama za dičnu majku „Slavu“. — —

Pavao osjećaše u mozgu silnu vrtoglavicu, a Slaviću šapne njekoliko puta: Oh, ti si divan čovjek, koli sam sretan, što sam te našao!

Slaviću su godile Pavlove riječi. Prirodjena dobrota duše privlačila ga je k mladomu čovjeku; a taj Pavao bio je bistar, skroman, povjerljiv, a svojom vanjštinom lijep i čedan kao djevojka.

— I meni je milo, govorio je Pavlu, što sam te upoznao; ne ugledaj se u me! . . . Mnogo je semestara proteklo uzalud, mnogo puta uzdahnuo sam za izgubljenim vremenom . . . Ali vjeruj, Pavle, dobar sam čovjek . . . Nu, gledaj mi u oči, dobar sam kao dijete, pošljednji novac udijelim sirotinji . . . I ti si dijete, volim te — ali ne ugledaj se u me! . . . Uči, radi, budi svoj, budi Pavle svoj! Ne bih ti toga rekao, ali ljubim te i nijesam te vrijedan gledajući tvoju bistru dušu . . .

— Ti si divan čovjek, skroman, previše skroman, reče mu Pavao.

Digitized by Google

— Daj, da te poljubim! privuče ga k sebi Slavić i obojica se ljubila živo u iskrenom zagrljaju.

Cijelo djačko društvo uputi se iz gostione i razlije u ulice kao rijeka. Pavao je u toj četi išao nesigurnim korakom i držao se Slavića. Slavić mu pripovijedaše o svom srcu i o svojoj duši, koja prečesto plače sama nad sobom. Oh, Pavle, bit ću i ja čovjek! Kuda vodi ovakav život? Osam godina! Plačem, vjeruj, plačem kao dijete, kad na to mislim . . . Vidiš ove brazgotine, ludi čini mladenačke taštine . . . Za njih sam stotine noći gubio u gostioni, a na knjige se slagala debela paučina. Ali bit ću čovjek, vjeruješ li, Pavle?

I opet se ljubljahu osjećajući čvrsti vez srodnih duša.

— Vidiš, gurne Ledenić Rikarda, koji je u djačkoj četi amo tamo teturao, vidiš, kako se ona dvojica ljube poput zaljubljenika. Takav ti je Slavić: dok je trijezan, šuti kao riba i baca mrke poglede na svoju okolinu; kad se malko napije, raspravlja o tobožnjim svojim teorijama, a u ovom stanju ljubi svakoga, tko mu je blizu, plače i priseže, da će već sutra početi marljivo predavanja polaziti i učiti.

Ali Rikardo preplitaše nerazumljivim jezikom nješto drugo, kao da nije ni riječi Ledenićeve razumio. —

XII.

Pavao i Slavić bijahu do skora nerazdruživi prijatelji. Oba osjećahu, da jedan drugoga posvema razumije, da su njihove duše i njihova srca skroz srodna. Meka Slavićeva ćud, sklona osobito pri piću k plaču, ganula je Pavla svedj, kad bijahu zajedno; on je upoznao u Slaviću i vrlo otvoren um, lijepo shvaćanje svijeta i nepravde, a osobito ga je ganuo Slavićev udes. Slavić je naime imao u rodnom mjestu zaručnicu, koju mu na-

Digitized by Google

mijeniše u sporazumku roditelja, ali je umrla druge godine, što je u Pragu bio. Njezinu sliku nosio je vazda uza se i pripovijedaše, da je njekoliko puta pokušao zavoljeti ženu, ali prema slici i uspomeni na pokojnicu nije već našao ljepote ni dražesti duše kod nijedne žene. Nikada nijesam, reče, čitao rado pjesama, meni se pjesmotvor činio uvijek najsuvlja umjetnost, koja ne može zanos duše ni polet srca prikazati. Najsavršeniji ljudski jezik još je presiromašan, da bi istinito osjećaje ljudske izrekao. To potvrdjuju i prvaci pjesnici tužeći se, da moraju plodove svoga duha u nedostojnim haljinama u svijet šiljati. Divio sam se umjetnosti u kipovima i slikama, glazba me znade zanijeti u divne sfere, gdje ljudski duh prodahnut onom osobitom moći poezije sâm u sebi uživa, — ali pjesma nikada, nijesam je pojmio — šta li? Tad dobih jedne večeri pismo od sestre, gdje mi javljaše, da je Milka — tako je mojoj zaručnici ime bilo — opasno oboljela. Te večeri, nikada prije nijesam pokušao pjevati, osjetih u duši njeko blago ludilo i napisah u trenu ove dvije kitice, što ih nosim uza se ne zato, što su vrijedne, nego što me sjećaju mrtvoga moga angjelka.

Slavić pruži Pavlu sliku mlade djevojke, kiticu suha cvijeća svijenu u papir, na kojem je pjesmica napisana bila :

Da mi umreš, jedinice,
Ja bih samo suze lio;
Da mi umreš, cio svijet bi
Crnim grobom za me bio.

Živio bih u tom grobu
Kô bez vida, kô u mraku,
Samo jedno gledao bih
V'jek pod sobom: Tvoju raku. —

Pa zbilo se, nastavi turobno Slavić. Umrla je, a s njome je pao u grob moj mladenački zanos. Zamrzio sam sve, najradje samujem i samo mislim. —

Digitized by Google

— Ne smiješ tako, prijatelju, reče mu Pavao nakon stanke; nijedna nesreća nije div, kojemu se združene snage duše i srca — volja ne bi mogla oprijeti. Tvoj lijepi um i tvoje srce moraju se dići nad malodušnost, moraju sami u sebi prezreti kukavštinu, koja samo slabićima dolikuje.

— Zar misliš, da nijesam o tom razmišljavao? I kako! Ali slab sam, pa konačno ne ću, čemu?

Ovakova malaksalost duše znala se često kao bolest navraćati u Slavićevu narav.

— Zar nikada? upita Pavao.

— Valjda nikada.

Pavao se zamislio, a Slavić je ispijao svoj sedmi vrč.

— To je slaboća, reče Pavao nakon duljega promišljanja, slaboća, ili utvorena njekakva bolest. — Zar je samo udovolj ljubavi, što smo ju pram ženi osjetili, jedini cilj života, jedini pokret našoj duši na plemenitije, više ciljeve našega duha? Zar nije ljubav majci, ocu i braći sama u sebi isto toliko sveta i uzvišena? A zar nije ljubav cijelom svomu rodu i domovini najprvlja i najuzvišenija? Zar nije cijela priroda svojim neizrečenim ljepotama i nedohitnim svojim veličanstvom vrijedna, da je izučavamo i čitamo u sitnom crvku i bezkonačnom svemiru tragove ljubavi, ljepote i božanstva? Ti si, slije deći svoja utvorena načela, otkrhana grana . . . Tvoje misli zanosne su, tvoje srce plemenito: pa vini se k nebu, u duhovni svijet, gledaj u sjajnoj zvijezdi njezino biće, koje te motri, kako se svojim plemenitim radom u borbi proti kukavštini, podlosti i proti laži dižeš kao div i smjelo koracaš vedra čela k vječnomu životu, gdje ćeš se s njome združiti! . . .

— I to sam, Pavle, već mislio . . .

— Pa budi čovjek! Propast ćeš.

Slavić ušuti.

Digitized by Google

— Pavle, reče nakon stanke, ti si divna duša. U tebi gledam sama sebe, kakav sam bio. Moje srce ostalo je nepokvareno, ali se obavilo tvrdim oklopom protiv svijeta . . . Drugi me prozvaše pijanicom i propalicom, bježe moje društvo, a tvoja dobra duša otopila je led na mom srcu . . . Hvala ti, Pavle! . . . Zatim su oba uronili u misli, a muk prekinu opet Slavić govoreći elegičnim glasom:

— Naša je narav nesrećna. Možda misliš, da si mi rekao nješto nova, kad si malo prije budio moju klonulu dušu, da se s nova mladenačkim krilima naoruža? Sve sam to osjećao, sve to prošlo je mojom dušom i ostalo u srcu kao pod zemljom ukopan spomenik . . . Vidiš li, takovi smo ti mi Hrvati: osjećamo ljepotu, plemenitost nas uznese, ali ne znamo uprijeti i drugu snagu svoje duše — volju, rad. Svaka malenkost zastraši nas, kod svake zapreke klonemo i postanemo bljutavi sentimentalci čekajući, da će nam se njetko smilovati i da će se sav svijet topiti u suzama obožavajući našu bol. I kad mislimo, da je to laž, da je to bolesna utvora naše duše, kad bi morali zasukati rukave, prenemo se svojom mekoputnosti gubeći pouzdanje u vlastitu snagu . . . Samo naša djetinjasta, luda slavičnost! nastavi Slavić zureći u vrč. Bio je tu kolega, zemljak naš, mladić uman, zdrav, odlikovao se u cijelom Pragu neobičnom jakošću i okretnošću tijela. U gombalačkim društvima i u mačevanju bio je prvi. Nijemci mu se diviše i obasuše ga hvalom, tom hvalom dao se zavesti i njoj za volju ostavio je nas, pa otišao u buršačko društvo . . . Gdje je tu značaj?

Najsretnija je narav Ledenićeva. Kad bi u njega kakoga zanosa, recimo poezije njeke bilo, bio bi to čovjek na mjestu. Ovako nije. On sâm ispovijeda, da uči toliko, koliko misli, da mu je za ispit dosta. a ispite radi, da dobije službu. To je čovjek, kojemu vlastitost

Digitized by Google

duše i srca potpuno imenu odgovara; već sada misli, koliko mu mora buduća žena imetka donijeti.

— A što misliš o Rikardu? upita ga Pavao.

— To je prazan čovjek bez duha, za nj nije nauka, a više ti već ne trebam o njem ni reći. —

Ovakovi razgovori raspredahu se medju Slavićem i Pavlom svake večeri. Pavao je polazio doduše vrlo marljivo predavanja, ali večer je probavljao sa Slavićem; i premda je dan na dan odlučivao, da će te večernje zabave prikratiti, a navlastito se protiviti Slaviću, da ne piju toliko, ipak je morao opet sama sebe svakoga jutra koriti, da nema za to snage ni energije . . .

Tako je protekao prvi mjesec dana. U to vrijeme dobio je pismo od sestara i od Evice. Oba pisma bijahu bez kićenih riječi, bez umjetnoga zanosa, ali pisana srcem. Pavao ne oklijevaše s odgovorom, već čitavo jedno poslije podne pisaše Evici i sestrama. Taj razgovor godio mu je duši, na svaki redak u Evičinu pismu odgovorio ih je deset zanesen iskrenom ljubavlju, koja je iz svake njezine priproste riječi odisala. —

Jednoga dana dobi Pavao i Rikardo poziv od hrvatskih djaka, da ih posjete prve subote u gostioni, gdje su se sastajali. Pavao pozove i Slavića, nu ovaj odbije poziv, jer da je s tim „nadutim literatima“ davno obračunao, a Ledenić primjeti takodjer, da su to neobično dosadni ljudi i sâm zrak u njihovoj sobi da mu je zagušljiv. I Rikardo se pridruži Ledenićevu mnijenju, premda još nije nikoga od društva poznavao; nu sklone se ipak na Pavlov prikor, te se prve subote otpute obojica u „Hrvatsku gostionu“, kako su sâmi djaci već od više godina tu gostionu zvali.

Bila je to gostiona u omanjoj ulici staroga Praškoga grada. Prostorije sprijeda bijahu svake večeri pune raznolikih gostiju, a odijeljena sobica zvala se „soba Hr-

Digitized by Google

vata“ i nije se izim krčmarice nikada nitko usudio, da u nju zaviri.

Kad su tu Pavao i Rikardo ušli, bio je dugački stol pun mladih ljudi. Tamo čelo stola sjedio je ponajstariji drug, moglo mu je biti oko trideset godina; lijepo lice vidjalo se vrlo plemenito i prijazno. Razgovor u sobi bio je vrlo živahan, sobom se rasprostirao mirisan dim od duhana, a pred svakim gostom pjenio se vrč piva.

Pavao se nakloni društvu, pa predstavi sebe i druga.

Većina gostiju skoči na noge, a prvi im podje u susret čovjek sa vrh stola i pozdravi ih ljubezno, držeći obojicu čvrsto za ruke.

— Vrlo mi je milo, da ste nas posjetili, reče im. Čuli smo za vas, pa će nas vrlo radovati, ako vam naše društvo omili. Ja sam Milan Vrlić, rodom Slavonac, a ostala gospoda slušatelji su na Praškom sveučilištu, sve sami čestiti drugovi. Većina nas je Hrvata, a ima med nama Srba, Čeha, Poljaka, Bugara, Slovenaca, da i jedan Rus, — dakle sama slavska braća na bratinskom okupu.

Tad se pozdravljahu medjusobno i posjedoše Pavla i Rikarda do Vrlića, koji je svu pasku novim gostima posvetio govoreći s njima s prirodjenom ljubežljivošću i s tolikim povjerenjem, kao da se sa starim, dobrim znancima sastao.

— Čudno mi je, reče mu Pavao tiho, da se kraj toliko narodnosti samo hrvatski razgovara?

— To vam moram, prijatelju, protumačiti, reče mu Vrlić. Danas je „hrvatska večer“ i svi moraju konverzirati hrvatski; buduće subote biti će večer češka, treće bugarska — i tako, dok sve ne obredamo, da svakomu bude pravo. Time se vježbamo u svim slavenskim jezicima, a to vam nije Slavenu nikakva teškoća. Dakako, da se griješi i mnogo smiješnih riječi padne, ali to je ta

Digitized by Google

prava bratinska zabavica, smijeh bez zamjere i grijeha. Što velite, nije li to lijepo?

— Vrlo lijepo, reče Pavao oduševljeno.

— Krasno! potvrdi i Rikardo ali prigušenim glasom.

— Onda vam se tu deklamuje i čitaju vlastiti sastavci u svim strukama; tako će nam i večeras čitati Savić — onaj crnomanjasti Srbin crnih, živih očiju — Branka Radičevića „Đački rastanak", a onaj mladi suhonja s cvikerom na nosu njekakvu historičku raspravicu. Buduće subote bit će šta drugo na redu, možda prirodoslovlje, medicina, pravo, ili tehničke znanosti, jer su vam u našem društvu sve struke viših nauka zastupane. Imamo i jednoga umjetnika, guslača, toga vam je lako poznati po dugim kosama, eno ga s blijedim, zamišljenim licem; i on je Srbin, zove se Cvejić. Divno gudi, osobito kad udari u žice naše narodne pjesme, onda se čini, da mu gusle živom dušom pjevaju.

— Da, prijatelji, nastavi Vrlić svojim ugodnim i zvonkim glasom, ja bih se kladio, da vam ovako lijepa društva na daleko nema. Imamo tu i mladih pjesnika: tamo onaj plavokosi, visoka čela poznat vam je već možda u našoj beletriji pod imenom „Lički slavuj." Zove se Čajić, rodjen je Ličanin, a napisao je već lijep broj pjesmica. I drugi sastavci, što se ovdje čitaju, dodju u naše listove. Mladi onaj Poljak, Sanguszko, poznat je već u svojoj domovini kao darovit novelista, ali žalibože, vidite mu i na licu, da mu nemila bolest grize mladi život. Vanredno je to dobra duša. Htjedosmo se radi njega, barem dok je uz nas, odreći pušenja, ali ne htjede pristati, pače otišao je jedne večeri, kad smo ovdje po dogovoru bez cigareta sjedili. Čovjek, koji ljubi više druge, nego sama sebe. —

Pavao se zagleda sažalnim očima u blijedo, ali vrlo ugodno lice mlada čovjeka, koji je sjajnim, prijaznim očima radosno motrio svoje društvo.

Digitized by Google

Slavić mu htjede dalje o pojedincima društva pripovijedati, ali u to ustane Savić i podje s kraja stoliću, pa stade sa zanosom i vatrom čitati Brankovu pjesmu. U čvrstom i gipkom zvuku Savićeva glasa saljevali su se stihovi kao žuboreći potočić, a svaka lijepa misao, svaki polet Brankove duše sijevnuo je u Savićevim očima i uporavio mu vješti kret ruku. Vidjelo se, da je predavač proniknuo u Brankovu dušu. A kad uze govoriti pošljednje stihove, oproštaj, zadrkta mu glas i činilo se, da će mu riječ zapeti u plaču. —

Kad je dovršio, udari cijelo društvo u burni pozdrav. Savić se rukovaše sa svima, a Vrliću reče:

— Malo te nijesam zaplakao. A kako ne bi? Čovjek, koji je u mladoj svojoj dobi — bilo mu je onda dvadeset godina — ovako zapjevao, taj čovjek još će koji dan živjeti, pa da ga izgubimo za uvijek.

— Zar? lecne se Vrlić. Ta ti mi nedavno reče, da se stao oporavljati.

— Rekoh samo tako. Danas mi piše i šalje pjesmu, čuj joj početak:

Lišće žuti veće po drveću,
Lišće žuto dolje veće pada,
Zelenoga više ja nikada
Vidjet ne ću . . . . . .

— Govori nam cijelu, ti to toli krasno umiješ, stisne mu Vrlić ruku.

— Ne ću, brate, radi sirote Sanguszka . . . Branko se u ovoj pjesmi rastaje sa svijetom, a obojicu zahvatio je isti udes . . .

— Pravo si rekao, nijesam na to pomislio.

— Izgubit ćemo ga, cijeli dan o tome sam razmišljao, pa gledji čudnovate sudbine: Branko se rastaje sa svijetom, a koliko je pred tim, što nam se javio u Zori Preradović: Zora puca . . . Jedna zvijezda potamnjuje i

Digitized by Google

gine s vidika, a druga se pomalja na sumornom obzorju naviještujući zoru . . . Jedan umire narodu, a drugi mu se vraća kao iz daleka zabludjeli „Putnik.“

Naglo prekinuše razgovor umiljati zvuci s Cvejićevih gusala. Mladi umjetnik preleti gudalom preko struna kao da se rad osvjedočiti, nijesu li mu se iznevjerili oni slatki zvuci, koji su u divnoj harmoniji s glasom njegove duše strujili.

— Slušajte, upozori tiho Vrlić Pavla, gudit će svoju fantaziju: Haleluja!

Cvejić namjesti gusle, podigne oči i bijaše vidjeti uznesen, kao da se oteo zemlji, pa vinuo u visine nad oblake.

Malo po malo stadoše se izvijati melodije čas tihe i nježne kao da se ljubeće djevojče s cvijetkom razgovara, čas poskočiše zvuci hrlo, vatreno i bijesno kao svatovsko kolo, čas se saviše u bolnu melodiju kao plač i molitva ojadjenoga srca . . . Bijahu to južne narodne melodije savite u bujnu kitu kô mirisavo cvijeće, a zadahnute žarkim osjećajem Cvejićeve duše. Zvukovi se gubili u tišinu, činilo se kô da izdišu, kao da zamire prevareno srce, ko da plaču nad razvalinama minule sreće . . . A tada iz žalobne elegije začeše se glasiti strune jasnim glasom kao da se u mraku pomalja iskra nade . . . I bujahu jače, veselije i punije, združiše se u zajednički klikot kao da pjevaju veličanstveni: Haleluja! . . .

Pošljednji zvuk uminu, časak bijaše u sobi grobni mir, a tad klikne društvo zaneseno kao u jedan glas: Živio!

Poljak doleti prvi k Cvejiću i zagrli ga, a ostali čestitahu srdačno mladomu drugu.

— Što velite, prijatelju? upita Vrlić Pavla metnuvši mu na rame ruku.

Digitized by Google

— Ja se ne usudjujem reći ništa, čini mi se, da bih ga svojom riječi povrijedio; ali divno je, takova šta još nijesam čuo, nijesam znao, da i glazba umije govoriti.

— Imate pravo, ovo je prava pjesnička duša, njemu se moramo diviti, jer nosi u svojim grudima božanstvo. —

Dugo vremena govorilo je društvo o mladom umjetniku i njemu u slavu zaredalo je njekoliko zanosnih zdravica. Cvejić se zahvaljivaše skromno; kad je govorio, činilo se, da je to drugi čovjek, da je pošljednjim zvukom sa gusala izdahnuo i onaj zanos, onu božansku snagu svoje duše.

Bilo je upravo pô noći, kad se vrlo razigrano društvo razišlo.

— Gdje stanujete? upita Vrlić Pavla.

Pavao mu kaza ulicu.

— Možemo komad puta ići skupa. A sad mi recite po duši, kako vam se svidjelo naše društvo?

— Ljepšega si ne mogu pomisliti, reče mu Pavao, i vrlo sam vam zahvalan na vašem pozivu.

— To me veseli, a odsele ćete nas svake subote posjetiti?

— Hoću, ako sam društvu u volji.

— O, mi vam svakoga primamo rado u svoje društvo i svakomu puštamo, da se zabavlja po volji — ali u granicama. Spomenuh vam to zato, jerbo ima ljudi, kojim se ovakovi sastanci ne svidjaju; oni su htjeli, da vam najkraće rečem, da ti sastanci budu zajedničkom pijačom.

Pavao se sjeti Slavića i Ledenića.

— A reći ću vam, prijatelju, još nješta. Ponajprije molim, ako vam se moja riječ ne bude svidjala, da me spominjete u tom moga imena, jer nijesam rad obračunavati s ljudima, na koje ni ne mislim rado. A drugo — primite moje riječi samo kao savjet iskusnijega čovjeka od vas i kao vašega iskrenoga prijatelja . . . Čuo

Digitized by Google

sam, da ste zapali u društvo njekoga Slavića i Ledenića. — Ne ću vam reći, što držim do tih ljudi, ni što su, ni kakovi su, jerbo bi to bilo ogovaranje — a pred njima ne, jer, kako vam rekoh, ne bih rado u opće s njima posla imao. Čujte, prijatelju, ostavite njihovo društvo ... Zabavljajte se s nama; trebate li savjeta, knjiga, čak i novaca, mi vam možemo svega dati. Držite se nas ...

Pavao mučaše, ali je osjećao oštru istinu Vrlićevih riječi kao mač.

— Bez zamjere, prijatelju, nastavi Vrlić, primivši ga za ruku. A sada još nješta. Ne bi li nam i vi kakav sastavak u kojoj od budućih sjednica čitali?

— Ja? Uz vas? začudi se Pavao.

— Nemojte nas precjenjivati. Mi smo svi mladi ljudi, nijedan nije ni učenjak ni gotov književnik. Ima doduše kod nas njekoliko lica, možda ste ih i spazili, kojim se hoće dizati glavu i koji s osobitom samosviješću cviker na nos postavljaju. Ne smijete im zamjeriti, jer su to inače dobri ljudi, a s te strane slabe petlje. Mladost ludost, kaže se. Mi ni ne cijenimo svoj rad kao dozrio plod, mi hoćemo samo, da nam kraj zabave bude društvo živa knjiga i da se medjusobno upoznamo. Vi ste iz gornjega Primorja, u tim stranama nije nas nitko bio i slabo što o njima čuo. Opišite kraj, ljude, običaje, pripovijesti im, pjesme, sve onako, kako ste gledali i slušali — to se rado prima i rado čuje u našem društvu

Pavao se ojunači ljubažljivom Vrlićevom besjedo

— Ako bi to vrijedilo, takva šta znao bih napi

— Tako je, prijatelju. Držim vas za riječ. A i gospodine Rikardo, i vi ćete nas posjećivati, obrati s. Vrlić k Rikardu, ali mnogo hladnije, nego li je s Pavlom razgovarao.

— Dakako, reče Rikardo.

Digitized by Google

— A onda kùpite, ako je još mladih Hrvata u Pragu, k našemu društvu.

Time se rastadoše.

— Nu, Rikardo, što veliš današnjoj večeri? upita ga Pavao, kad su sami ostali.

— Ja? Znam, da se ne ćeš sa mnom slagati, ali ja velim: dosadno, do zla Boga dosadno!

— Ali molim te!

— Ta da . . . Ako ću čitati, našao bih pametnijih stvari kod kuće u svojoj struci. Ako ću slušati glazbu, ima je po Pragu za njekoliko novčića koliko te volja, a one pjesme, što ih je Cvejić gudio, pjeva naša prostačina po ulicama i krčmama.

— Je l' moguće, Rikardo, da ti nijesi u njegovoj igri ništa više razabrao? Ta meni je bilo, da ću zaplakati, tako su milo govorile njegove gusle.

— Meni ne. Ja sam se dosadjivao, a hrvatska soba vidjela me je prvi, ali i pošljednji put.

— A ne sjećaš li se, na što smo se putem zavjerili?

— Ja zato ne moram obećanja kršiti. Valjda nije svatko propao, tko u hrvatsku sobu ne dolazi. Ledenić ima svoj ispit i bez toga društva.

— Istina . . . Ali čovjek, koji po Ledeniću znanje i umjetnost cijeni, nema duha, on se osjeća kao mrtvi kotač u stroju ljudskoga društva. Mlad čovjek mora pokazati više zanosa i više duha. Pa konačno, to su vrlo ljubazni ljudi.

Rikardo bijaše prečuo pošljednje Pavlove riječi. On je u opće vrlo rijetko pokazivao oduševljenja za takove razgovore, a i tada bi to oduševljenje trajalo kratko kao iskra, koja vrcne i izgori. Njega se nije ni tudje oduševljenje primalo, pače svidjala su mu se Ledenićeva načela, koji je svu svoju okolicu najradje ismjehivao. Samo je Pavla ljubio, bolje reći rad svoje slaboće štovao.

*

Digitized by Google

Razlika med njime i Pavlom bila je već u gimnaziju tolika, da ju je jasno uvidjao. On je štovao s toga Pavla i iskreno, pače rado govorio o njegovom velikom daru i plemenitom srcu. U tim rijetkim časovima obećao bi se i povesti za njim, ali ta vatra ne bi mu dugo grijala dušu — brzo bi se opet vratio k samomu sebi.

— Vidj, kod mojih lijepih domaćica još je svjetlo, reče, kad prispješe do njegova stana. Da, Pavle, zašto me ne posjetiš? Njeki dan, zaboravio sam ti i kazati, vidjele su nas moje domaćice s prozora, pa me po stoti put ukorile, što te gore ne dovedem. Osobito Lora — ta djevojka luduje za tobom.

— Pa što će od mene? upita Pavao hladno.

— Bože moj, je li moguće, da narav tako jednostrano dijeli! klikne Rikardo. Ti si pametan čovjek, ali u tom, ne zamjeri, manje je u tebe dara nego u mene za matematiku.

— Ima ga, Rikardo, na pretek u svakoga čovjeka.

— Pa dodji, ja kriv, ako se pokaješ. Konačno, ne bude li ti se njihovo društvo svidjalo, slobodno ti izostati, kad te volja.

— Dobro, reče Pavao živahno; ako mi obećaš, da ćeš ti pohadjati hrvatsko društvo, evo ruke, ja ću posjećivati tvoju kuću, kad ti je već toliko do toga stalo.

— Neka ti bude, dade mu Rikardo ruku.

XIII.

Pavla, koji je dosele svaku večer sa Slavićem do kasne noći bdio i kraj toga mnogo piti morao, zateče slijedeće jutro vrlo ugodno. Probudio se rano, a s vana ga pozdravljaše rano sunce i lijep, jasan jesenski dan. Bio je vedar, a spomen na sinoćnju večer godio mu je duši. Istina, da se osjećao njekako neuk i nevješt u tom društvu, nu pouzdanje sama u sebe, a napose Vrlićeva

Digitized by Google

ljubažljivost hrabrila ga, da će s vremenom biti onako slobodan i cijenjen u hrvatskoj sobi, kakvu su slobodu i čast svi gosti u njoj uživali. Sjeti se i svoga obećanja, da će pokušati sâm kakav sastavak u društvu čitati, pa odluči, da će što skorije svoje bilješke izraditi i dati ih na prosudu Vrliću, u kojega se, činilo mu se, mogao posvema pouzdati. Sjećao se i ostalih znanaca, što ih je prošle večeri upoznao, te se osobito ugodno spominjao guslača Cvejića i vatrenoga deklamatora Savića, pa onda razmišljavao o nesretnom udesu dobroga Poljaka Sanguszka i Branka Radičevića. Brankove do tada spjevane pjesme bijahu mu poznate; on je još djakom na gimnaziju neograničeno štovanje gotovo kao prema kakovu svecu gojio prema tim ljudima, koji su u svojoj duši luč poeziji nosili i u lijepim je stihovima svomu narodu darivali. Savić se dopisivao s Brankom, koji mu je i pobratim bio, a Pavao se oduševljavaše tri puta više na pomisao, da je dospio u takovo društvo, koje je dosele uvijek smatrao, da su to polubogovi, koji imaju na zemlji svoj Olimp odijeljen posvema od običnoga svijeta.

Danas nije imao predavanja, pa odluči do podne provesti u muzeju. Kad je izlazio iz kuće, uruči mu listonoša pismo. Bilo je od župnika i Pavao se mahom vrati u sobu jedva čekajući da pročita pismo, koje je doletjelo iz kraja, gdje je Evica, gdje su sestre i gdje je — more. Župnik mu pisaše svojom staračkom rukom, da je kod kuće sve zdravo, opominjaše ga, da uči, da se čuva nevaljala društva i zahvaljivaše mu na opširnom pismu, u kojem mu je Pavao svoje putovanje, prve dane života u Pragu pa predavanja profesora opisivao. — Posve zadovoljan spremi pismo i otputi se na ranu šetnju k Vltavi. Bilo je to njegovo najmilije šetalište. Tu se divio živahnosti radinoga svijeta, krasnomu pogledu na impozantni Hradčin, na zeleni Petřin, histo-

Digitized by Google

ričke zgrade male strane, pa veličanstvenomu mostu kralja Karla. Sve to bijaše u ranoj maglici tri puta slikovitije, sve obavito ljepotom i nakićeno pripoviješću o borbi i slavi češkoga naroda. A prateći lagani tok valovlja srebropjene Vltave i slušajući tihi žubor veličanstvene rijeke, zanijela bi ga mašta, da je tu kraj morske obale, i u snatrivoj mu duši razvijala bi se nježna pripovijest poput mile pjesme o Evici . . .

Zatim podje u muzej, gdje se zadržao do podne, a po objedu odluči ostati kod kuće. Nu jedva je otvorio pred sobom knjigu, dodje mu u posjete Slavić.

U prvi mah ne bi bio znao reći, je li mu posjet Slavićev ugodan ili nije. U ovo vrijeme, što su se skupa družili, pripovijedaše mu Pavao djetinjom iskrenošću svu svoju mladost, a ne zataji mu ni Evicu . . . Od sinoć vidio je doduše razliku u društvu kod „Slavenske braće“ i u društvu iz hrvatske sobe, ali silnoga razloga u načelu, koji bi Slavića iz hrvatskoga društva isključivao, nije mogao naći. Pavao je sažaljivao Slavića, kad bi promišljavao o njegovoj sudbini, sažaljivao toga darovitoga čovjeka, koji je hrlio u propast zanemarujući nauke . . .

— Sinoć sam bio sâm, reče mu Slavić; Ledenić mi je dosadan, osobito pokle sam se na te priučio. A kako je tebi bilo u hrvatskoj sobi?

— Vrlo lijepo, odvrati Pavao; i Rikardo je sa mnom bio.

— Znam; njemu je dosadno bilo, to sam si mislio; kao što sam bio uvjeren, da će se tebi svidjati.

— Jest, vrlo mi se svidjalo, pa ne ću od sada ni jedne subote propustiti, da tamo večer ne provedem. U istinu divno je to društvo.

— Pravo imaš, Pavle. Tvojoj duši godit će to društvo — i meni je njekada godilo . . . Što ćeš? krivi su oni, a kriv sam i sâm — što bih to tajio!

Digitized by Google

— Pa ti bi se mogao vratiti, oni toli veselo svakoga primaju.

— Nikada, Pavle! Ima tamo krasnih ljudi. Ti imaš bistro oko, doisto si to već prve večeri vidio . . . To ti je onaj ćutljivi i ozbiljni Čeh, Svoboda, prvi matematičar medju sveučilišnimi djaci; onaj dobričina Poljak, koji bi i dušu za prijatelja izdahnuo, pa dva Srba, Cvejić i Savić. Krasni su ljudi i ostali, pa recimo i Vrlić . . .

— Istina, te sam i ja prve večeri najviše zavolio, reče Pavao.

— Ali ima tamo i nadutih stvorova, koji misle, da su svi ljudi i sav svijet za njih stvoreni . . . Možda imaju i mozga, neka im bude, ali su ljudi bez srca, oni su samim sebi prvi i izim njihovoga „ja“ ne opstoji na svijetu ništa, što je njih vrijedno, — najviše ono, što može njihovu osobu u svjetlo dići. To su umišljeni literati, koji ne rade srcem, nego za proračunani efekat, da zabliješte svijetu oči. U njihovo društvo ne ću nikada, jerbo ih prezirem.

Pavao je šutio, Slavićevi nazori činili mu se skroz pravedni.

— Reci mi što o Vrliću, upita Pavao nakon stanke. On mi se kazao doktorom prava.

— Jest, vrlo darovit čovjek i čvrsta muževna značaja . . . Ja ga štujem i svatko ga mora štovati, tko je samo jedanput s njime bio. Nu rad onih drugih razišao sam se i s njime, a vlastiti ponos ne dopušta mi, da mu se približim . . . Proputovao je mnogo i bio na svim glasovitijim sveučilištima naše monarkije. Prošloga ljeta došao je amo, te će po svoj prilici slušati još koji mjesec filozofiju i pravo. Od kuće je bogat, pa mu nije sile da se pojagmi za kakvom službom tim više, što je u tom pogledu posvema protivan sa svojim načelima Ledenićevu shvaćanju. Njega štujem, ako i nijesmo prijatelji.

Digitized by Google

Pavao se sjeti Vrlićeve opomene, da se ne druži sa Slavićem, ali po ovim riječima zaključi, da je Slavić u istinu plemenit čovjek, koji bi uza svoju darovitost brzo mogao popraviti, što je kroz tolike godine griješio . . . Pa to bi mogla moja zadaća biti, da ga na to nukam, pomisli i srce mu zakuca iskrenim i plemenitim zadovoljstvom . . .

— Zato se ti, Pavle, ne ćeš njihova društva odreći, nastavi Slavić iskrenim, toplim glasom; pače, druži se s njima, mnogo ćeš lijepa užiti, mnogom plemenitom mišlju zasladiti svoju dušu . . . Iskreno ti kažem, moj Pavle, ja te volim, moja se duša stala uz tvoju mladiti: ti ne znaš ni sam, da svaka tvoja riječ nijeti u mom srcu utrnulu vatru; ti si dijete, ali umno dijete, koje sam cijelim svojim srcem zavolio.

— Hvala ti, prijatelju, reče mu Pavao skromno, ali srce mu bijaše veselo.

— Mi ćemo i nadalje skupa drugovati, nastavi Slavić istim mekim, gotovo skrušenim glasom, ti me ne ćeš izbjegavati?

— Zašto bih te izbjegavao? Ta ti si mi pače obećao, da ćemo zajedno raditi.

— Hvala, Pavle . . . Zar ne bi već danas pošao sa mnom u mrtvačnicu, da se malko upoznaš s tom radionicom. Dobio sam krasnu lešinu.

— Tako? Zar i lešina može biti krasna? upita Pavao smiješeći se.

— To je naš izraz; od duge bolesti omršavila je do kosti, pa nema zapreka pri rezanju. Proučavat ću pluća i srce, ali ne srce, kakvo je u tvoje Evice. Srce je u životu i poeziji nješto drugo, nego u medicini. Dakle podji, da to vidiš.

Kad dodjoše pred dvoranu, Pavao se zaustavi pred vratima. Slavić mu već prije pripovijedaše, da je po

Digitized by Google

stolovima razbacano desetak raskomadanih lešina, a njeka osobita duha zaudaraše već u predvorju.

— Samo naprijed! hrabrio ga Slavić. U znanosti nema ogavnosti, na koje smo privikli uzgojem u domaćem životu. Ne smiješ lešine gledati kao nestali život, koji je mislio i ćutio; razmatraj samo mišice, kost, žilje, krv kao kemički sok poput drugih sokova sastavljenih kemički prema njihovoj fiziološkoj funkciji u organizmu.

Ali Pavlovo srce udaraše sve jače.

Slavić otvori naglo vrata, a obojici udari u lice hladan zrak, ali pun neugodne duhe pomiješane s dimom od cigara i lula. Djaci su se komešali oko stolova, a po kamenim stolovima ležahu rasporene lešine i razrezana uda ljudskih tjelesa.

— Naprijed, Pavle, vukao ga Slavić za sobom, ne boj se . . .

— Uh, to je strašna znanost! reče Pavao, a u glavi mu se vrtjelo kao da će pasti u omiljavicu.

— Na oko samo, početniku se to čini strašno. Pomisli, da su ovo pokvareni strojevi, a mi radnici, koji mekaniku tih strojeva izučavamo, da u zgodi pogodimo, koji je kotačić zapeo.

Pavao se pustio vući od Slavića i izbjegavaše svojim pogledom krvave komade, koji su ga sa svih strana okružavali

— Tu smo, reče Slavić pristupivši k stolu, preko kojeg je omrljano platno bilo prebačeno. Lešinu sam dobio protekcijom; što ne trebam, podijelit ću drugovima. Krasna je, vidjet ćeš, baš ću s voljom učiti. Njekada sam sve to znao, i kako znao! Ali brzo će se sve vraćati u pamet . . . Marljivo moram raditi, vjere mi, vrlo marljivo, vrijeme je, da se ozbiljno latim posla. — Sve to govoraše Slavić kao da bi samomu sebi svlačeći gornje odijelo; zatim metne na se modri haljetak, pripaše o pas

Digitized by Google

zaslon i uzme iz stola sprave, pa ih položi na prostrtu lešinu.

— A sad pogledaj, Pavle, kako je to živo u našoj radionici; zar to nijesu marljivi ljudi?

Pavao pogleda slobodnije dvoranom. Bilo je tu zbilja živo. Kod jednoga stola držahu dvojica razrezanu glavu i dok je jedan čitao, rasijecao je drugi vješto krvavo meso. Za drugim stolom zamislio se duboko stariji djak tražeći nješta žmirećim očima u razrezanom komadu mesa. Dalje tamo skupilo ih se desetak oko jednoga stola zagledavši se svi u sredinu. Preko ruba jednoga stola visjele su dvije suhe, crne noge, a na drugom vidjela se obrijana mrtvačka glava

— Nu, Pavle, kako ti se svidja u našoj radionici?

— Marljivo se radi, promuca Pavao, kojemu se ova nauka još uvijek kao njekakvo zlobno mrcvarenje pričinjala.

— Puši, ponudi mu Slavić cigaretu, to će ti olakotiti prvu omiljavicu, a slijedeći put bit će već bolje.

Kad je Pavao napalio cigaretu, otkrije Slavić platno s lešine. Bila je to mlada žena isisana valjda dugom bolešću do kosti; činilo se, da je na prazan kostur napeta tamna koža. Glava joj bila do kože obrijana, oči zaklopljene, a pod crnim nozdrvama virila su izmedju skroz otanjenih usana dva niza zubi bijelih kao snijeg.

— Nije li krasna? Nijesi mi toga htio vjerovati.

Pavao gledaše s njekim strahom lešinu, stojeći do njezinih nogu. Njegovom glavom vrtjele se nejasne misli, a srcem mu strujahu isto tako pomiješana različita čustva.

Slavić obuhvati lešini glavu i povuče prstima vedje, a dvije upale, mutne i ukočene oči uproše svoj pogled u Pavla . . .

Digitized by Google

Pavao se zgrozi i odvrati sav blijed oči od mrtvoga pogleda lešine; tad si zakrije lice rukama, ali mrtve oči gledahu ga svuda.

— Htio sam, da se priučiš, reče mu Slavić smiješeći se; to je stara praksa, da se ljudi najviše mrtvačkih očiju boje. Ali to je samo s početka; kod prvih očiju hvata te groza, već slijedećoj lešini gledaš u oči s njekom izvjedljivošću, a kod treće ostaješ hladan, gledala te ili ne gledala.

— Grozan je to pogled, čini mi se, kao da te oči biju svoj okoliš proklestvom . . .

— Fantazija, to je samo tvoja fantazija, reče mu Slavić smiješeći se. Tad proreže s očitom vještinom njekoliko puta truplo i otvori ga. Zatim rezaše mišicu za mišicom, izabiraše žilje i živčevlje i nižući ga na prste lijeve ruke nabrajaše na dušak latinska imena. A tad upozori Pavla na sklop organa, koji u savršenom jedinstvu obavljaju funkciju života.

— Istina, odvrati Pavao motreći savitu i krvavu utrobu i prsište, u kom je samo skvrčeni i ranjeni ostatak pluća bio . . . ali ipak . . .

— Što ipak?

— Gledao sam kod onoga stola smotane moždane, a tu to srce i cijelu tu spravu, pa ne mogu, nikako ne mogu pojmiti, da su to tek pokreti ljudskoga duha i čustvovanja, da nije još nješta, što tim strojem po svojoj volji upravlja i njime se služi, da svoj opstanak u vidnom obliku prikaže. Ne — ja vjerujem u višu silu, koja time upravlja, koja si je odabrala taj oblik života ostavivši si slobodnu volju, moć, da upozna dobro i zlo i da bira putove k jednomu ili drugomu. To je duša, čestica sveopćega, savršenoga izvora svakoga života, a taj izvor zove se — Bog. Ne govori mi dalje o tom ništa. Pusti mi moje uvjerenje, ja sam svagda

Digitized by Google

najnesretniji bio, kad sam se poveo za njekim ludim nagonom, da kraj svemu istražujem. Ne govorimo o tom.

— Slobodno, Pavle, a zašto bih tvoj mir mutio? reče Slavić i podje k umivaonici. Ja sam danas svoj posao svršio, a sutra ću dalje. Opet jedan dan nakon toliko vremena, gdje će me vlastita savjest pohvaliti.

— Pa zar to nije najdraža pohvala? reče Pavao zadovoljan sa Slavićem doisto toliko, koliko je on sâm sa sobom bio.

— I najsladja, potvrdi Slavić i oba izadjoše iz radionice, u kojoj su već davno plinske svjetiljke napaljene bile. —

Vani se spustio mrak a u gustoj magli, kojom se Prag obavio, virili su kao žmirci plameni plinskih svjetiljaka. Premda je hladan zrak godio Pavlu, nije se mogao nikako razabrati od njekakve turobnosti, koju je iz mrtvačnice ponio. Pozvao je Slavića, da se prošeću obalom Vltave, nu sav slikovit kraj u sjaju plamenâ, koji su se kao nemirna svjetla u valovitoj sjeni odrazivali, nije ga mogao razblažiti ni smiriti. Grudi mu stezaše njeka nesnosna tjeskoba, kao da je teški, neoprostivi grijeh počinio. Mrtvačke oči nametahu se silom preda nj i činilo mu se, da se u visokom tamnom zraku stere žalobni pijev opijela. I sama pomisao na Evicu, sjećanje najsladjih riječi, što mu ih je u svom prostodušnom pismu pisala, odjeknuše u njegovoj duši tek kao slaba sjena umiljate harmonije, ali nijesu mogle zatomiti bolnih i žalobitih melodija, koje kao da su se iz cijeloga okoliša javljale. — Kad se sjetio rodne kuće, Jukićevih i Dorice, sjeti se mahom i časa, kad se s njima rastajao, sjeti se Jelice, tog dobrog ali najnesretnijeg stvora, koji ljubi bez nade, da će se ikada ogrijati o blagoj toplini ljubljene duše . . . Sjeti se noći, što je probdio kraj njezina kreveta, kad je bolesna ležala i snivala o Lovri . . .

Digitized by Google

Sjeti se stiska njezine ruke, zagrljaja na odlasku, i kao da je tek sada očutio ukočenu silu njezinih ruku, a onda mu se pričini, kao da je na svom uhu osjetio topli dah i razabiraše razgovijetno riječi: Naše duše bit će sretne, a svećenik žalobno će pjevati: Pokoj vječni! . . . Pravo si rekao, život je muka . . . Pavlu se prolije nješto tijelom kao mlaz. Zar nije to Jelica govorila, kad se zaslijepljen ljubomornom strašću otkinuo kao bez srca iz njihova zagrljaja? . . . Tolika ljubav, tolika nada tih jadnih sestara! . . . Pavao proplače.

— Pavle, ti — plačeš? stane Slavić preda nj primivši mu obje ruke, koje je na očima držao.

Pavao tiho jecaše.

— Pavle! Što ti je?

— Ne znam, ali ja sam nesretan čovjek . . . Dao sam se zavarati, jer ljubim Evicu, ali moja jadna, nesretna sestra! Da sam slušao savjet svoje majke, da sam ostao blizu nje, ublažio bih siroti gorku sudbinu, koje nije zaslužila. Trpi noseći u duši bol i skrivajući je pred onima, koji je ne smiju razumjeti . . . A ja sam joj oteo sebe, ja sam nesretan čovjek! . . .

— Pavle, ti si dijete . . . Istina, tek si se odaljio od kuće, a na srcu ti je sreća tvojih sestara, i ti misliš, da će bez tvoga okrilja sve propasti. Budi čovjek! Zar dolikuje takav plač čovjeku, koji nosi u svom daru jamstvo, da će se dovinuti onoga, za čim mu se vinula duša? Čast tvomu dobromu srcu, ali osvijesti se, za Boga! Znam, da te danas malko i naša mrtvačnica smutila, ali opet, takav plač, bez zamjere, Pavle, dolikuje kukavici, koju će svijet odbaciti kao mlaku vodu iz usta.

— Pravo govoriš, ali ne mogu si pomoći: ja bih plakao, kad god se sjetim udesa svoje jadne sestre.

— Kakav plač! Piši joj, pošalji joj kakav dar, kakovu malenkost, ona će to grliti na svom srcu i misliti

Digitized by Google

češće i veselije na te, a u tom će zamirati snaga one ljubavi, kojoj se kao sveopćem zakonu ni ona nije oteti mogla.

— Pravo govoriš, ona mora osjetiti, da sam uvijek svojim srcem kraj nje . . . Sad sam opet smiren. —

— Krasna si ti duša, moj Pavle, ali ne budi toliko mekan, svaki će te vrag ugristi, prevarit će te svijet, ljuto prevariti. A sad podjimo na večeru.

Kod „Braće Slovjena" sjedili su Pavao i Slavić, dok nije konobarica „pošljednje pivo" najavila. Razgovarahu najprije vrlo ćutljivo o rodbini i ljubavi, zatim uvjeravaše Slavić Pavla, da ga je kao angjeo čuvar navratio na pravu stazu, a konačno razglabahu pitanja o znanostima, a Slavić je zbilja pokazivao, da se ovo vrijeme ozbiljno knjigom bavio. Iza toga združiše se sa ostalim znancima, kako je to redovito kod „Braće Slovjena" poslije pô noći bivalo i podjoše svi skupa u kavanu, odakle je njekako u zoru Pavao teturajući kući išao. —

Legne spavati, ali uzrujana krv nije mu pustila mirna sna. U umornom polusnu mučile ga ružne sanje. Mrtve oči iz obrijanih glava upirahu u nj svoj pogled, tad se vraćao k rodnoj kući, a na pragu čekala ga Jelica upirući u nj krasne, crne oči . . . Iznenada stvorio se u Barinoj kući i stupaše po prstima u sobu, gdje je Evica sama spavala. Tiho se približavao krevetu, sva duša bijaše mu obumrla od sreće, da divno spavajuće dijete ogrli . . . Preko kreveta visjele joj kao alabastar bijele i pune noge, a gore više nadizale se neopisivom dražešću grudi djevice u prvom naponu. Pokroči bliže — ali to bijaše ispita lješina, obrijana glava, u kojoj se samo dvije užasne oči micale . . . Sav se zgrozi, učini mu se, da se zemlja potresla, da njekamo propada i otvori oči. Kraj kreveta stajao je njekakvi gospodin i uredovni sluga s popisima u ruci.

Digitized by Google

— Sto je vašega ovdje? upita ga gospodin.

Pavao protare oči i gledaše sav u čudu činovnika.

— Je li ovo vaše pokućtvo? upita opet činovnik.

— Nije, odvrati Pavao, a taj čas opazi iza obojice svoju gospodaricu Löbelovu, koja je prema Pavlu sklopljene ruke u vis dizala.

Činovnik popisivaše zatim cijelo pokućtvo u Pavlovoj sobi.

Kad su izišli, ustane Pavao držeći jedva glavu, u kojoj mu strahovita bol šumila. Stane se dosjećati jučerašnjega dana, ali se sjećaše samo do njekoga doba, što je sa društvom proživio. Što je iza toga bilo, kako je kući došao i kad je legao spavati, nije se mogao dosjetiti. Ni rani dogadjaj današnji nije mu bio jasan. Umije se brzo i izidje iz sobe misleći, da će mu Löbelova sve razjasniti; ali nje već nije bilo u predsoblju. Zatim podje na predavanje i slušaše tri sata, nu, morade si priznati, — bez ikakve koristi. —

XIV.

Oko podne popusti mu glavobolja, pa se sjeti, da je danas odlučio kupiti darova za Jelicu. Ala će se veseliti sirota daru svoga brata, kojega je toliko voljela! Ta misao uzradova ga njekoliko puta, dok je obilazio oko izloga raznih dućana. Bilo je tu doduše lijepih i zamamnih darova, ali za Jelicu bilo je teško birati, za nju nijesu mogli imati čara ni lijepi oblici, ni skladne boje. Tad spazi lijep zimski odjev za žene i pomisli — gle to bi nješto za nju bilo! I već je gledaše, kako je prve nedjelje vodi Dorica u crkvu u novom haljetku, a seljanke se čude ukusnomu odjevu, dok Jelica sva sretna na sto upita odgovara: to mi je poslao brat Pavao; pa dà! — u odjev omotat će i suha cvijeća, kakvo je u

Digitized by Google

Slavićevoj lisnici kraj slike vidio, a mirisalo je lijepo kao svježe otrgnuto. Oh, kolike radosti slijepoj siroti! —

Tad podje u trgovinu i pogodi se za lijepo šiveno krzno pa segne u džep, ali u lisnici bijaše tek nekoliko novčića. Prevraćaše je na sve strane, nu traženje mu bijaše uzalud. Bilo mu je taj čas više do neprilike pred trgovcem, koji ga je mirno motrio, kako uzrujanim trganjem lisnicu premeće, nego li do izgubljena novca. Novaca nije bilo i sav zastidjen izidje Pavao iz dućana.

Stane se dosjećati, gdje je noćas bio i možda novac potrošio, ali nije doznao ništa, svi noćašnji doživljaji bijahu kao tminom okruženi. Ali bilo već vrijeme k objedu, a u lisnici ne bijaše ni toliko, što bi mogao objed platiti. U tom času spazi Slavića, pa poteče k njemu i pripovijedaše mu svoj jad.

— Smiri se, Pavle; ta ti, kako vidim, ni ne znaš, da si svoj novac meni posudio?

— Ne znam, reče Pavao porumenivši, stidio se Slavića a i sama sebe.

— Bio si odviše dobre volje; nješto ti je palo na pamet, da plaćaš tudje račune u kavani. Ja poznajem takove lakoruke novajlije; s toga sam u posudno ime uzeo tvoj novac i evo ti ga.

Pavlu bijaše, naravno drago, što ga je iskusni Slavić neprilike oslobodio, te mu zahvaljivaše srdačno za taj prijateljski obzir, a tad podjoše skupa u trgovinu i kupe uz odabrani dar još drugih sitnica za Jukićeve, Doricu i Evu. Poslije podne ostane Pavao kod kuće izradjujući obećani sastavak o životu svojih zemljaka. Zanijevši se cijelom dušom u rodni kraj, risaše živo bijedni život tih gorana, ali po ljubavi zadahnjivaše taj opis ugodnom poezijom vjerujući, da je uza sve siromaštvo taj kraj mio i lijep, gorani ga ljube, a bistri su, vedri i sretni u svom gnijezdu. K tomu prikupi silu riječi, poslovica,

Digitized by Google

gonetaka i pjesama, što ih je samo tu čuo, ko dijete pamtio i kašnje bilježio.

Svoj sastavak pročita njekoliko puta i jedan put učinio bi mu se lijep kao svježe cvijeće, a drugi put suh, bez života, bez duha i bez misli. —

Vrliću mogu to dati, on će mi iskreno reći, kako sam to napisao, pomisli i time se smiri.

Već se vani ulovio mrak, a Pavao se spremao na svoju omiljelu šetnju kraj Vltave. Nu u to stupi u sobu Löbelova nazvavši mu tihim, turobnim glasom dobru večer.

Starica stojaše njeko vrijeme leteći nemirnim očima po sobi; vidjelo se, da će nješto reći, ali kao da nije zgodno započeti znala. Konačno progovori:

— Gospodine dragi, vidjeste li? Što ću sada, nesretne li mene!

— Nu, što vam je, gospodjo? upita je Pavao, kad je žena sjela naslonivši glavu medju obje ruke.

— Jutros su bila ovdje gospoda od suda . . . Vidjeli ste ih — i mogli ste me s jednom besjedom spasti . . . Tjeraju me za dug, danas su popisali ovo siromašno pokućtvo, i vi ćete morati od mene . . . Kako ne? Ne mogu vas leći na goli pod . . . Tih par krpa i ta dva tri komada staroga drva — jedino, što mi je od svega obilja ostalo! To me je hranilo, nosilo je deseticu na dan, dosta, samo da tijelo komadom kruha zasitiš. Sad nemam ni toga! . . . Da ste me jutros opazili, bili bi rekli: to je moje — i spasli bi me . . .

— Bio bih to učinio, reče Pavao ganuto, ali vjerujte, nijesam svega razumio.

— Hvala Bogu! Takav je udes sirote: njetko je ne zna razumjeti, a njetko ne će . . . Danas sam kao bez glave obletjela cijeli grad. Dvadeset forinta tražim, ali nitko, nitko ih ne da! . . . Pa upravo danas . . . Imam kćer, danas mi poslala dijete, došlo je na svijet

Digitized by Google

tako . . . Otac odbjegao nju i dijete, a ona je njegdje u bolnici . . . Što ću, nego da dijete zavaram, ogrlim, pa s njime u vodu skočim! Bog mi je svjedok, trpjela sam bijede, ali ovako zlo nije mi bilo još nikada. Ja sam kao kamen na cesti, koji se mlati i razbija, dok ga u prahu nestane. Ali smrt je čovjeku daleka, kad je zaželiš, nema je . . . A gledajte curicu!

Starica se podigne i dovede iz svoje ložnice djevojčicu od kakovih trinaest do četrnaest godina. Bilo je dijete lijepo, rumeno i zdravo, ali odjev mu skrpan od deset komada, kojim je vrijeme boju izjelo i sto škulja nagrizlo. Djevojče gledaše plaho po sobi, a tad obori stidno oči.

— Dvadeset forinta, reče Pavao . . . Toliko još nekako imam. — Evo vam, a dok bude bolje, ja ću vas pomoći, koliko se bude dalo.

Starica kao da ne uzmognu reći ništa, nego se baci pred Pavla na koljena i ljubljaše mu živo obje ruke.

Pavao se otimaše, ali srce mu bijaše radosno i u duši mu strujaše slatko, još neosjećano čustvo. On je vidio pred sobom dva bića, kojim je spasao život . . . Ne uzmognu odoljeti srcu, nego postavi ruku na staričino rame:

— Ako budete kada mogli, vratit ćete mi; meni se čini, da ovakovu slatku sreću, kakovu sada osjećam, uživaju samo čisti duhovi na nebu . . . Evo, donesite za nas troje večere, pa da užijemo svi skupa; u obijesti razbacao sam dosta novaca, a što sa sirotama podijelim, nagradit će mi nebo.

Žena ga gledaše, kao da ga ne razumije. Tad se okrene k djevojčetu:

— Boženko, poljubi mu ruku, jer to je tvoj i moj angjeo.

Digitized by Google

— O ne! otc se Pavao, koji je razumio, što je stara slabom češtinom unučetu rekla. Nikakva hvala nije, gospodjo, toliko vrijedna, koliko hvala vlastite duše. —

Starica donese večeru, prostre stol i njih troje večerahu zajedno. Pavao uživaše gledajući, kako je Boženka zdravim tekom jela. Bio je hranitelj te male obitelji — ta pomisao udruživala se skladno s lijepim djelom, za koje ga je duša hvalila.

U razgovoru pripovijedaše Pavao sve o svom rodu iskreno kao dijete.

— Kod vas moraju biti dobri ljudi, mnijaše stara, ta i vi ste predobar . . . Hm, mlad ste jošte, ali pazite, nije sav svijet takav, prevarit će vas, kako je i mene prevario . . . Gledjite, i ovo je plod grijeha, na svijetu je, meni staroj na vratu. Dvoje sam djece imala, a oboje mi ubili ljudi. Hoćete li slušati?

— Pripovijedajte samo, reče Pavao.

Starica se obrati k curici:

— Boženko, zar ti ne bi spavala?

— Bi, reče djevojče i izidje iz sobe šapnuvši: Laku noć!

— Dakle slušajte, započne Löbelova povrativši se k stolu. — Nikomu još nijesam pripovijedala, jer su mi se ljudi omrazili. Kad sam ih i u crkvi gledala, omrazila mi se i crkva i molim se Bogu tu u svojoj kući . . . Muž mi je bio činovnik, mlad, lijep, ali veseo, preveseo, društvo i igra — to mu je bio život. Dvoje ženske djece morala sam hraniti svojim rukama, radila sam po cijele noći i plakala, moj gospodine, za mojim lijepim djevojaštvom i očevom kućom. Pet godina nijesam znala, da imam muža, punih pet godina nije ni zrno soli za obitelj dao. — Ni kad ga je svladala bolest, nije me puštao k sebi, umro je kao blago bez blagoslova i pomirbe sa svijetom.

*

Digitized by Google

Umro, a ja ostala bez mirovine, s dvoje djece bez ičesa do male kućice, a i ta se za dug do skora prodala. Uručiše mi nješto tih novaca, pa mjesto da sam ih u što uz rad svojih ruku uložila, razdala sam ih okolo i kako onda, tako ni danas ne možete dobiti, pa da se ubijete. — Starija kći pošla je u svijet za zaslužbom, možda gdje umire bez utjehe i smilovanja, a njezino dijete palo je na moju staru glavu kao cvijet na ledenu zimu. — A mladja — uh! stisne starica trpko svoja suha usta. — Bila je to djevojčica ovako kao Boženka, ali ljepša, pravi angjelak, nijesi joj se mogao nasititi očima ljepote. Bilo joj tada oko petnaest godina, kad mi se dijete nješto razboli. Uputiše me na mlada liječnika, pa je odvedem k njemu. Davaše joj ljekarije, a djevojče je išlo kašnje sámo k njemu. Tko ne će liječniku povjeriti dijete? Zar je i jadna mati mogla slutiti, da će je ubiti? Kad se vratila kući, čudno mi izgledaše dijete, zaplakano, smeteno, oborenih očiju, nigdje joj mjesta u kući. Još nijesam jadna slutila . . . Mjesec dana trajalo je to, tad nesta ubojice iz Praga . . . Od tada mi dijete venulo, počela sam opažati, da joj se više kao pomiješa pamet . . . Jednom mi otkrije sve . . . Dvoje djece, dva cvijeta, gospodine, a oba zgažena . . . Ali bilo je i gore. Dijete si ga zabilo u glavu i mislilo o njem po danu i snivalo u noći. Ja sam je tukla, tukla šakama po glavi, da joj ga iz nesretne pameti izbijem, ali pamet je ostavila posvema. Godinu, cijelu godinu dana nije nitko vidio, čuvala sam rad stida nesretno dijete pred ljudskim očima. Govorili su svašta, poslali mi i policiju u kuću, a ja im je pokazala: Što ćete — evo vam bolesno dijete! Pustite mi ga! — Poslaše po liječnika i odvedoše je u bolnicu, gdje je umrla suha kao osušeni trn. Mrcvarili su je, šta li, e ja sam živjela puna očaja i proklinjala svijet. —

Digitized by Google

Staričina pripovijest kosnula se živo ćutljivoga Pavlova srca i on je od sele živio s njom i s njezinim unučetom više kao njihov skrbnik i dobrotvor, nego li kao stanar. Nije bilo dana, kad ne bi bud staroj, bud Boženki darovao novaca ili hrane, a stara je primala i obećavala, da će svoj dug i Pavlovu dobrotu obilno vratiti. — Nastadoše i studeni zimski dani, a Pavao je vidio, da je ugljen i drvo, što ga je za se kupovao, njihovo zajedničko dobro. Ali neka se griju, zažmirio bi očima, slabo se hrane, a odijelo im bome mnogo ne vrijedi . . . Nije mu doduše odsele dotjecalo novaca, jer je potrošio i zalihu, što je sa sobom donio bio, a stari župnik nije svojim pošiljkama nikada prešao obračuna, kako ga je prvog mjeseca s Pavlom složio bio. Morao je Pavao posudjivati novaca kod Slavića i Rikarda, a pisaše već dva puta i župniku po izvanredni novac; župnik mu doduše oba puta brzo poslao, ali već drugu pošiljku popratio opomenom, da se čuva troška i društva, u kom se mnogo troši. — Ta opomena činila mu se nepravedna, premda je uvidjao, da ga najviše stoje noćne zabave sa Slavićem, kojim se rijetko kada mogao oteti. —

* * *

Prve slijedeće subote išao je Pavao s bojažljivim čustvom u hrvatsku sobu. Vrliću je bio predao svoj rukopis i večeras će čuti sud o svom prvom pokusu medju ljudima, kojima se ime već više puta po novinama štampalo. —

Rikardo se nije dao početkom s njime. — Ah, molim te, pusti me, otimaše se Pavlovu nagovaranju, ta vidio si već, da mi je to društvo strašno dosadno; ja ću se razboljeti, ako još dva puta tamo podjem.

Digitized by Google

— A zar se ne sjećaš svoga obećanja i našeg oduševljenja, kako smo govorili o našem nauku u Pragu? Zar ne znaš, da si bio odlučio postati trijeznim i ozbiljnim čovjekom radi Melanijine ljubavi?

— A — ta ti se, prijatelju, udaje. — Zbilja, nijesam ti toga ni kazao. Otac mi pred dva dana pisao, da me Bradačićevi zovu na Melanijin pir; udaje se za njekoga pomorca Bakrana, pa će s njime uživati bračnu sreću njegdje na valovima oceana. — Srećan put!

— A ti to toli mirno pripovijedaš! Zar si zbilja tako hladan na pomisao, da je drugoga zavoljela djevojka, koju si ljubio?

— Hladan, brate — hladan kao kamen. Samo malko prožeglo me je nješto kroz srce onaj čas, kad sam taj redak u pismu pročitao.

— I ništa više? Nu, onda je nijesi ni ljubio.

— A moguće; bit će, da sam sama sebe prevario.

— Ti si više puta i zanimiv, moj prijatelju, ali pustimo Melaniju, kad je to i tebi pravo, pa mi reci, zar tebe ne oduševljuje nikakva nauka? Ta, prijatelju, nauci si se samo i posvetio!

— Pusti me, ti si vječno rovalo po miru moje duše! Učit ću, nije još sila, ta nijesam se još ni od gimnazije odmorio! —

— Ah, jadni moj Rikardo, tebe je gimnazija baš ljudski umorila! Žalim te, vjeruj, iskreno žalim!

— Rugaj se, koliko te volja . . . Ja doduše znam, da bi bilo ljepše i bolje, kad bi čovjek po malo radio, pa svaki dan po rpicu toga znanja u pamet vrgao. Do ispita bi se nagomilala rpa, koju bi bezobraznom rječitošću mogao na ispitatelje prosuti.

— Pa daj! To je krasna teorija, daj Rikardo!

— Ah, pusti me! Ja bih ti znao nabrajati još takovih teorija, možda ljepših, nego ih i Slavić znade. Ali

Digitized by Google

baš mi teoretičari nemamo dara za praksu. I Slavić je takav.

— Bio je. Ali sad uči; do dva, najdulje tri mjeseca gotov je liječnik.

— Misliš li?

— Znam sigurno.

— Pa dobro; on je čekao osam godina, a ja, vjere mi, ne ću toliko, nego da mi Praške vrane mozak popiju.

— I mogle bi . . . Čuvaj se, medj pticama bit će i vrana, pazi, da ti ne nakljuju oči!

— Vidi ga! A kako se ti, svece, lijepo razumiješ u te ptice! Govoriš kao stari kakav ženski prokšenjak, a bojiš se govoriti sa ženama. Gle, ti me počimaš sve više zanimati. Pripovijedat ću još danas svojim lijepim ukućankama, kako su u tebe bistre oči . . . Te su sirote strašno u te zaljubljene. Obadvije — na moju dušu!

Pavao se nasmije Rikardu u lice.

— Samo se smij! A nema dana, da mi Lora ne dodijava: — Nu, kad ćemo govoriti s Pavlom? — Već sam se njekoliko puta otresao: A pustite, molim vas, toga sveca! Ne da se k vama ni za živu glavu! — Pa za čudo, što te više kudim i što se dalje od njih držiš, sve bolje znadu pripovijedati, da imaš lijepe oči i da si dobar. — Hm . . . dobar! To ti kod žena mnogo obećaje, a posve se drugačije razumjeti mora — znaš li?

— Vrlo lijepo znaš o ženama govoriti! — U ostalom, da ne misliš, da sam kakova kukavica, ja ću ih jedan put posjetiti.

— Daj ruku! reče Rikardo živo.

— Evo — ali ti moraš večeras sa mnom u hrvatsku sobu.

— Prevelika je to žrtva! smrkne Rikardo lice.

— Nije, brate, lijepo, mlad čovjek, pa toli nehajan! . . . Ne ću ti prigovarati, nemam prava, svoj si.

Digitized by Google

Ali ako ne ćeš drugačije, a ti podji večeras meni za volju, izbavit ćeš me velike neprilike.

— Kakove?

Pavao mu pripovijedaše o svom sastavku. Ako podješ sa mnom, reče mu, imat ću bar njekoga kraj sebe, komu ću moći slobodnije u oči pogledati.

— Nu onda idem. — Ali tada —

— Ići ćemo k tvojima u posjete.

Tako se na večer otputiše oba u hrvatsku sobu. Istom što će unići, osjeti Pavao još jedan put sav strah, u kom se ipak kao u tmini ljeskao trak nade, da će svojim sastavkom steći ljubav i štovanje svih članova društva u hrvatskoj sobi.

Čim je otvorio vrata, skoči mu veselo u susret Vrlić:

— Da ste zdravo, Pavle! Čestitamo vam! Vaša je radnja čitana i svi smo u jedan glas rekli, da je u vas vedar duh, bistro oko i srce, vrelo srce! —

Pavlu zaigra u duši nješta mila i voljka, bio bi najradje zagrlio Vrlića. Ali u to ga bijahu okružili ostali članovi: medju prvima Poljak Sanguszko, pa Česi i Srbi, Cvejić i Savić, samo ostaše kod stola dvojica Hrvata, koja mu s njeke visine prijazni smiješak dobaciše. Pavlu to ne izbjegnu i on se sjeti nadutih literata, o kojima mu je Slavić pripovijedao. Bit će to — pomisli Pavao. Lice tih ljudi posvema se slagalo sa Slavićevim riječima. Oba bijahu zamišljena, samosvijesna pogleda, namještaj cvikera na pruženom nosu njekako se slagao s izrazom skrbnih lica: — Ah, šta ćete vi! Cijeli izgled bio je uz nješto neobični kroj i boju odijela takav, kao da su okruženi atmosferom, preko koje ne smije njihovo biće u čiji dodir doći. — Tašti, do zla boga tašti ljudi! pomisli Pavao.

Nu u ugodnom društvu brzo je Pavao zaboravio „nadute literate“. Pónoći dodje za čas, večer mu je

Digitized by Google

projurila brže, nego i prošle subote. Kad su se razišli, bio je Rikardo opet zlovoljan, nu ne reče Pavlu, da mu je dosadno bilo. Ali za to je jedva čekao, da gorčinu svoje duše izjada Ledeniću. Našao ga kod „Slavenske braće“, gdje je do „pošljednjeg“ piva nadoknadjivao ono, što je u hrvatskoj sobi „radi pristojnosti“ zanemariti morao. —

XV.

Bila je zima. Ledena kora nad Vltavom sjala se kao glatka, vijugasta cesta; iz oblaka se spuštale laganim lijetom krupne sniježne pahuljice gomilajući na zemlju debelo bijelo pokrivalo.

Pavao je sjedio cijeli dan kod kuće, i jelo si je pače dao kući donijeti. Odlučio je raditi, živo raditi, da steče slavu i ime. Pred njim na stolu ležale su hrvatske novine, cijeli njegov sastavak bio je tiskan na prvom mjestu, a pod njime njegovo ime — prvi put štampano. Pavao je deset puta čitao i svoj sastavak i svoje ime, pa se laćao sad knjige, sad pera, bez svijesti, što će pisati, pa ga opet odlagao i vraćao se novinama. Tad sjedne pisati župniku; njegovo oduševljenje i sreća navirahu s tolikom snagom iz duše, da ih je morao saopćiti, pa bilo komu. —

Dok je pisao pismo, nije ni čuo, kako su se sobna vrata lagano otvorila. Tek nakon njekoliko časaka osjeti, da je njetko u sobi. Okrene se i ugleda Boženku, koja je mirno prekrštenih ruku kraj vrata stajala.

Pavao je gledaše, a djevojče bijaše oborilo oči.

— Što ste htjeli, Boženko? upita je napokon.

— Zima mi je, ne mogu vani plesti, šapne djevojka.

— Pa pletite ovdje, evo sjednite, pomakne joj Pavao stolac, a Boženka sjedne k stolu bez oklijevanja.

— Zar vam nije baba kod kuće? upita je opet.

Digitized by Google

— Nema je. Kad je donijela k vam objed, otišla je, da će meni jela donijeti, ali se nije vratila.

— Zar nijeste objedovali?

— Nijesam.

— O moj Bože! A zašto nijeste mene pitali?

Boženka slegne ramenima.

— Evo vam, donesite si jela i piva; žurite se, vrlo ste slabo odjeveni.

Djevojče oklijevaše uzeti.

— Uzmite, za Boga, ta ne možete na toj zimi još gladovati. Zar nije kod vas toplo?

— Nestalo je ugljena i drva

— Hm . . . Donesite si samo jela, tu je toplo, a kad dodje baba, poslat ćemo je po ogrjev.

Djevojče izidje, pa se vrati skoro noseći suha mesa, kruha i piva; zatim stane jesti s tekom, da ju je Pavao s osobitim veseljem kriomice motrio.

— Nu, je li sad bolje? Je l' bilo dosta? upita *je*, kada je djevojka pošljednji komadić progutnula.

— Jest, šapne Boženka.

— A drugi put se ne trebate stiditi, samo dodjite, pa me zamolite, toliko ću uvijek smoći.

— Hoću, odvrati Boženka, a ja ću vam plesti čarape, samo kupite pamuka

— Hvala vam, Boženko, imam toga dosta, samo vi pletite drugomu, da novaca zaslužite Koliko dobijete za par čarapa?

— Dvadeset novčića.

— A koliko trebate, dok se par splete?

— Dva dana — katkad osam. Baba proda pamuk, pa moramo čekati, dok trgovac opet uduži.

Prostodušnost djevojčeta godila je Pavlovoj duši; činilo mu se, da je kraj njega sestra ili Evica, njetko od onih milih osoba, koje je od svoga djetinjstva volio.

Digitized by Google

— I toga bih vam mogao dati, samo dodjite, Boženko, nemojte se mene stiditi. I ja sam u svom djetinjstvu trpio glada, a u mom selu malo je ljudi, koji su zimi siti. Hoćete li doći?

— Hoću, reče Boženka slobodnije.

U to naviri u sobu Löbelova. Oči joj se bliještile, na stisnutim usnama vidjela joj se srdžba, ali hinjaše mir, kad je ušla u sobu.

— Boženko! reče djevojci oštro; tko ti je to dozvolio?

— Zima joj je, gospodjo, umiješa se Pavao; kako bi uzdržala tamo, a gladna!

— Gladna? Tako? pogleda stara bijesno Boženku, koja je strepila pred njezinim pogledom. Obijesna, gospodine, obijesna, a ne gladna! . . .

Djevojče se šuljaše lagano k vratima i izidje muče iz sobe; tad se staroj mogla opet na očima čitati bol, možda i gorka nevolja, kakvu dobre sirote trpe

— A da što bih ja rekla, lamaše pred Pavlom rukama, ni koricu hljeba nijesam cijeli božji dan okusila. Mlada je, zdrava je, ja sebi od usta trgam, da nju zasitim. A što mora deset puta na dan jesti? Dok sam u njezinim godinama bila, skakala bih po cijeli dan u snijegu bez jela i pila, ali ovo je lijeni stvor, nesreća moja, gospodine, koja mi se pod stare dane na ledja naprtila. Osam dana vuče jednu čarapu od kuta do kuta. —

Pavao se sjeti, što mu je Boženka pripovijedala i nije sumnjao, da su prostodušne njezine riječi istinitije, nego li staričine.

Ne reče ništa, nego se spremaše, da otidje.

Koji časak iza toga, što je stara iz sobe izišla, začu iz njezine ložnice prigušene glasove i muklo udaranje. Prinese uho k vratima i razabiraše jasnije udarce, staričin prigušeni, ali oštri glas i tiho jecanje Boženkino.

Digitized by Google

Kad je otvorio naglo vrata, ležala je na podu Boženka, a po njoj udaraše baba bijesno objema šakama.

Pavla zaboli srce:

— Gospodjo, za Boga! reče ženi; zar vas nije Boga strah i stid ljudi? Dijete je kap krvi iz vašega srca, na svijetu je, tu je bačena kao kamen bez svoje volje, bez svoje krivice. Sama je kao osušeno drvo, ne grije je ljubav materina nit zakriljuje očeva ruka, svijet joj je leden, na nebu joj Bog a ovdje samo vi! Sirota ste, nesretna ste sama, pa joj ni vi ne razumijete bijedu — i tu je bije neljubav, gdje bi je blaga ruka gladiti morala. Morite je gladom, ubijate zimom, pa dižete i ruke na sirotu — nemojte, gospodjo, jer vas ne ću štedjeti, pozvat ću proti vam, a za nju, oblast, da je štite . . .

Pavao izleti iz smradne ložnice, a cijelo tijelo drktaše mu od srdžbe.

Vani je bila krasna zimska noć. Nebo bijaše vedro, a kroz mrak sijevale su rijetke zvijezde ko utisnuti dragulji u nebesku vedrinu. Zrak bijaše tih, svjež, ali rezak.

Dugo se Pavao šetao obalom Vltave. Na glatkoj površini ledene kore drktahu veselo plinski plameni s ogromnih mostova, te je cijeli taj okoliš u zimskom ruhu bio sjajan i svojim mirom veličanstven kao crkva.

Prvi jar bijaše Pavlu minuo, on je pače bio sretan, što je u svoje okrilje mogao uzeti Boženku pred zvijerju, kakva mu se sada stara Löbelova činila. Bio je uvjeren, da je ta stara otvrdnuo ženski stvor, koji je potratio svoje srce možda u bijedi, od nevolje, — ali potratio ga i živio za se kao zvijer, koja u gladu i svoj porod proždire. — Ja ću biti siroti štitnik mišljaše Pavao, pa neka za to žrtvujem i svoj mir i svoj novac. A kako bi nesretnoj djevojci bilo, da je sama s tom starom, da nema nikoga blizu, koji bi je branio? —

Digitized by Google

Tad se otputi k „Slavenskoj braći“, gdje ga je čekao Slavić.

— Zdravo, moj Pavle, jedva te čekam, reče mu, stišćući čvrsto Pavlovu ruku. Došao sam amo pred po sata, a dotle — opet velim: tebi hvala — marljivo sam učio; moj ispit tu je, vidiš — pokaza Slavić dlan.

Pavao jedva dočeka, da pripovjedi Slaviću o svom tiskanom sastavku, na što mu Slavić čestitao i oba u to ime iskapiše vrčeve. A tad mu kazivaše Pavao o današnjem doživljaju s Boženkom i s Löbelovom.

— Vrlo si lijepo radio, povladjivaše mu Slavić, ali ne budi, Pavle, predobar, tko se janjetom gradi, pojest će ga vuci.

— E — vidiš, pa da svi ljudi tako misle, onda neka ovakove sirote skapavaju — šta je brige, je l'? okrene se Pavao.

— Vrijedni moj Pavle, stotine mladih ljudi drugovahu u ovo osam godina sa mnom, ali još se nijesam namjerio na tvoju dušu. Pravo si rekao. Ali što je sirotinja? — baci to pitanje u metež ovoga društva, pa će ti se smijati. Blago siroti, koju gladi ljudska ruka, bar ostane čovjekom. Srce treba ogrjeva, ljubavi, bez nje tvrdne kao na zimi kamen, o koji udara bura i led, pa ostane bez ćuti i osjećaja: gladi ga, gazi ga, metni ga na srce ili ga baci u vodu — ostaje mrtav. A ti razumiješ srcu tiho kucanje, ti mu znaš tanahnu koprenu, koja ga štiti od ledena svijeta . . . Ne znaju toga svi ljudi, ne znaju često oni, koji bi morali taj paragraf kruto upisan u svom srcu nositi. Tako sam imao profesora, držao se učen, a dijelio šiblje, da se Bog smiluje. Strepili smo pred njim, bojeći ga se, ali štovao ga nije nijedan, držali smo, da je to čovjek od željeza. Tek kašnje zamrzih ga, zapisao mi se u dušu baš zato, jer mi nije znao štedjeti moje djetinje srce. Prvi put osjetio

Digitized by Google

sam to, kad je njekomu drugu iščupao čuperak kosa, pa ih s njekom divljom naslađom sa svojih prstiju otpuhavao. Ja sam mu gledao tu zvjersku zadovoljštinu i ogavan mu smijeh kraj plačućeg druga, ali od tada bio je u mojoj duši crnji nego djavo. To su ti, Pavle, ljudi bez srca; našao sam ih svakojakih, ali svi se rukuju, svi su, kad treba — zvijeri. Ali ti, Pavle, ti si dijete, znaš li, smiješeće se dijete u kolijevci, nad koje se mati svojim ljubećim očima nadnijela. Plaćat ćeš za to porez, koji ti ne nameće država, nego tvoje vlastito srce, ali plaćati veselo taj porez, hranit će zadovoljstvom tvoju dušu kao što se oganj hrani tijelom, na kojem je planuo. —

Opet bijaše rana zora, kad se Pavao sa Slavićem rastao. Svoje tvrde odluke, da će se kaniti pića i noćarenja sa Slavićem, nosio je u savjesti samo do stanovitoga doba; razgovorom i ponukama Slavićevim malaksahu i vraćahu se tek slijedećega dana, kad bi ga ta savjest s nova koriti stala. Strašna bolest, koja bi ga u glavi sjekla, ne bi mu dala čitati, a konačno počimaše osjećati njekakvi strah i drktavicu u svem tijelu i njekakve utvore prikazivahu mu se iza ovako neprospane noći, čim bi se mrak hvatati stao. Tako je jednom iza takove noći sjedio kod kuće s tvrdom odlukom, da ga gostiona „K Slavenskoj braći“ više ne će vidjeti. Gust mrak bijaše se već uhvatio, a poznati strah, njeko neobično, bolesno stanje duše bijaše već Pavla spopalo. Tad osjeti na jednom, kako mu se njetko čvrsto ramena dirnuo. Podigne glavu i opazi jasno, kako je njekakva žena odilazila k vratima. — Tko je? zovne, ali slike nestade . . .

A pridružilo se k svemu i to, da mu je novaca posve nestalo, a imao je već lijepa duga kod Slavića i Rikarda . . . Kuda to vodi? pitaše se držeći objema rukama bolesnu glavu . . . Kuda to vodi? I Slavić dočeka

Digitized by Google

zoru, ali veli, da ga to ne smeta. da može slijedeći dan raditi, kao da je svu božju noć prospavao, — a ja ne mogu ni retka pročitati . . . Kuda to vodi?

S velikim stidom sjedne pisati župniku pismo. U duši mu se otimahu dvije odluke: htjede skrušeno priznati sve i pokajan reći, da je potrošenim novcem mnogo, vrlo mnogo iskustva za život stekao, — a htjede opet lagati, ishitriti ma šta. — Nakon duga razmišljanja privoli pošljednoj nakani i slaže prvi put u životu . . .

Za koji dan stigoše mu novci. ali iznad župnikovih redaka bilo je jasno čitati, da starac sumnja . . . Pavle, pisaše mu, ti ne znaš, kolika mi bol svlada srce, kad pomislim i počnem se pobojavati, da će pokvareno društvo otrovati tvoju dobru dušu . . . Ne puštaj se za Boga, ne, sinko, takovo društvo sladi život medom, ali otrovnim medom, koji će otrovati tebe i život tvojih dragih sestara. Sjeti se majke, sjećaj se njih, a sjećaj i Evice i znaj, da bi ucvilio ljude prave; rad njih si se oteo momu staležu i prisegom obećao, da je tvoja sreća njihova sreća, — tvoj život njihov život. Pavle, moli se Bogu!... Jukić ne misli ni iz daleka ženiti Lovru, dok ti nauke ne svršiš. To je svojeglav čovjek, ali bistre glave, daleko gleda . . .

Pavao čitaše pismo kraj prozora, a Boženka, koja je od one večeri redovito u njegovoj sobi plela, vidjela je. kako se crte na Pavlovu licu mijenjaju i kako mu se usnice skupljaju kao da će zaplakati.

— Zar vam je tko bolestan? upita ga metnuvši pletivo u krilo.

— Nije, odvrati Pavao zbunjen; a zašto me to pitate?

— Tako . . . činilo mi se, kao da ćete plakati.

Isti čas pokuca njetko na vratima i mahom otvori — bio je Rikardo. Stupivši naglo u sobu, lecne se mladi čovjek opazivši Boženku i mjesto pozdrava ukrade mu

Digitized by Google

se iz usta prigušen: O—o... a tad gledaše smeteno čas Pavla, čas Boženku, koja je mirno sjedjela i svoju čarapu plela. —

Zatim stupi Rikardo bliže k Pavlu i reče mu tiho:

— Čuješ li, rado bih s tobom govorio na samu.

— Govori samo, djevojka ne će razumjeti ni riječi, ako budeš svojom riječkom hrvaštinom govorio.

— Dakle čuj, reče Rikardo bacajući kradomice pogled na Boženku. Dogodila mi se nesreća. Noćas smo išli u kavanu i stali igrati karte . . . Počeli smo po novčić, po dva, pa po pet, deset . . . sve smo se ugrijavali, kao da je vrag svoje cjepanice u našoj glavi palio . . . Došlo je do forintača, pa dalje — ja sam gorio kao vatra i proigrao stotinu, što mi ju otac pred dva dana poslao.

— Zlo, Rikardo, zlo! reći će Pavao mašući glavom.

— Pavle, gore! Založio sam sat, lanac, prsten, — sve otišlo!

— Rikardo! Toli mlad, pa —

— Slušaj dalje! upadne mu u riječ Rikardo hitajući Boženku očima, koje su na suhom i blijedom licu živo igrale; posudiše mi do danas na poštenu riječ stotinu — i ta je otišla.

— Ti — toliku svotu!

— Ne prodikuj, molim te! Sâm sebi ljepše sam jutros prodikao, nego da je Ivan Zlatousti prodiku o kartanju govorio. Dakle ne trebam tvoje prodike, nego daj novaca!

— A otkuda?

— Ti — nemaš? Pavle, ti si danas dobio novaca, na sveučilištu sam vidio, predbaci mu Rikardo.

— Dobio sam, ali ne dotječe mi ni da najsmjernije stvari poplaćam . . . I ja imam dugova . . .

— Da što ću, za Boga! Nemam danas ni za objed.

Digitized by Google

— Toliki novac na karte protepsti! Toga ne razumijem, to mi ne ide nikako u glavu. govoraše zamišljeno Pavao pritišćući čelo na hladno staklo.

— Ja razumijem — pa što mi to koristi, da razumijem! slegne Rikardo ramenima: bilo — prošlo, tko bi sada na to mislio! Velim ti, kao da mi je vrag mozak upalio! — Sad treba misliti, da dobijemo novaca gdjegod!

— Gdjegod! A gdje je to! Piši kući ocu, majci, to je najkraći i najbolji put.

— Kad bi to stiglo, a ja trebam danas, ovaj čas, to je stvar poštenja!

U to se u prednjoj sobi čuo kašalj Löbelove, a Boženka ustane i udalji se tiho iz sobe. —

— Što ćemo? pitaše opet Rikardo i koracaše gore dolje po sobi pognute glave i prekrštenih ruku na ledjima. — Ha! ustavi se na jednom sred sobe i okrene licem k Pavlu. Znaš li, šta je?

— Nu? reče Pavao mirno.

— U mojoj glavi sinula je pametna misao . . . Vidiš, to bi moglo dobro biti . . .

— Da čujem.

— Ti si kazivao o Löbelovoj, da po cio dan gradom obilazi i da su joj sve novosti po gradu bolje poznate, nego novinama. Ona će doisto znati i to, gdje bi se moglo novaca posuditi.

— To ne, Rikardo; ja bih se stidio takova šta nju pitati.

— Nju? A zašto? Pa ja ću pitati. A pomisli, da i ti trebaš novaca.

Pavao se zamisli.

— Ne ću, radje ću se strpjeti, reče odlučno iza stanke.

— Ali ja se ne mogu, Pavle, strpjeti . . . Posudimo, ta vratit ćemo pošteno.

Digitized by Google

— Ne, ja ne ću, nećkaše se Pavao, gledajući svedj kroz prozor.

— Ali ja moram! Konačno, kakva je to sramota? Ja u tom ne nazirem nikakve sramote. Trebamo, a ljudi pomažu jedan drugoga . . . Dapače, ovo bi ti bila lijepa zgoda, da urediš svoje dugove, kad ti je župnik premalo novaca poslao. Dužan si i Slaviću, a ti znaš, da on obilno troši, pa ako ti još nije rekao, da mu dug vratiš, prije će biti, da te se žaca opomenuti, nego da ne treba . . . Tko ne treba novaca u velikom gradu?

Pavao se zamisli: Doduše . . .

— Dakako! zaleti mu se Rikardo u riječ zamjetivši, da Pavao popušta. Ti trebaš samo privoljeti, a ostalo ću ja sam urediti.

— Pa koliko bi ti novaca tražio?

— Dvije, tri stotine . . . Stotinom ću vratiti noćašnji dug, a ostalo ćemo podijeliti skupa.

— Tri stotine! klikne Pavao.

— Nu, pa šta je to? Otac mi šalje redovito mjesečno sto forinti . . . Nješta ću otkidati od toga, nješto će mi poslati majka, nješto sestre, pa bih mogao to za koji mjesec i sâm otplatiti . . . Ti se ne trebaš starati za taj dug, kao ni za lanjski snijeg.

— Radi, kako znaš, reče Pavao nesigurnim, ustrašenim glasom.

Rikardo poleti k vratima i dozove staru.

Kad je žena ušla, činilo se. da je na prvi mah shvatila, o čem se radi . . . Pavao se okrenuo licem k prozoru i čupkaše nestrpljivo zavjesu, a Rikardo stajaše pred staricom tražeći riječ, kojom bi je zgodno nagovorio.

— Što ste izvoljeli? upita napokon Löbelova.

— Gospodjo, ja sam sin bogate kuće, začne Rikardo; to vam može Pavao posvjedočiti, a evo vam još jasnijega svjedočanstva. Tu segne mladi čovjek u džep

Digitized by Google

i izvuče smotak papira. Gledajte, to su zamoci od novčanih listova, što sam ih dosele od kuće dobio; redovito svakoga mjeseca sto forinti, tu dva po trideset, ovaj po dvadeset, ovaj opet trideset . . . Dakle nemate prilike sumnjati, da me roditelji mogu dobro u Pragu uzdržavati.

Starica promatraše na oko nehajno papire, ali lice joj sijevaše zadovoljstvom.

— Vjerujem, moj Bože, a gdje bi se siromah tako odijevao!

— No da . . . Ali da ne okolišam, evo vam istine: pošljednjih sto forinti iz ovoga zamota potratio sam — nu, došao sam u takovo društvo.

— Mlad ste, Bože moj! Mlad čovjek ne može sjediti u zapećku, za mlade je svijet stvoren!

— Trebao bih zato novaca, ali nijesam još poznat u Pragu... Vi ste tu rodjena, poznajete cijeli grad, možda bi vi znali, gdje bi se to dalo dobiti? Razumijeva se, ja ne tražim badava.

— Hm . . . kimaše stara glavom . . . Teško vam je to, vrlo teško . . . Njekada su ljudi rado davali, a sad, znao ih bijes, ne može se čeljade pomoći za forintu, pa da vas gledaju umirati . . . Tvrdi kao kamen! Vremena što dalje, to gora, a znate, tko ima, pametno radi, da stisne šaku. Svijet nije dobar; dok izmami novaca, drži se kao svetac, obećaje kamate i svakoga bijesa, a kad mu uručite novce — s Bogom! Kao da vas nikada ni vidio nije . . .

— Oprostite, ja valjda ne bih . . .

— Bog sačuvaj! prekine ga stara, gdje vi? Samo vam rekoh, da znate, kako se teško novac dobiva. Radi nepoštenih nemaju ljudi vjere ni u poštene . . .

— Dakle, hoće li šta biti? upita Rikardo nestrpljivo.

— Hm . . . A koliko bi trebali? pogleda ga stara iskusnim okom pritisnuvši kažiprst desne ruke na obraz.

*

Digitized by Google

— Tri stotine . . .

— To je puno! Tri stotine — to je mnogo! — A vi to sami trebate? upita tiše.

— Nas dvojica — Pavao i ja.

Pavlu sune krv u glavu, bio bi zdrobio taj čas Rikarda.

— Dobro, izvolite počekati, ja ću ići na jedno mjesto, možda će što biti.

— Gledajte, gospodjo, dobiti, ne ćemo ni vas zaboraviti.

— Vidjet ćemo, slegne stara ramenima i izidje iz sobe.

* * *

Löbelova baci preko sebe rubac i izleti na ulicu. Njezino se lice smijalo, jer joj se valjda smijalo i srce. Stara je noge nosila hitro, činilo se, da nije nikoga *ni* vidjela. Ali na jednom se ustavi i zagleda oštro u suhonjava čovjeka, koji se ulicom na štapu vukao.

— E, pane Toužil, reče stara njemačkim izgovorom, pa nastavi na svom jeziku: — Šta — vi ste ovaj mjesec na me zaboravili?

— Nije bilo moguće, opet me je stisnuo kašalj na toj prokletoj zimi; već nijesam deset dana ni novčića zaslužio . . . Strpite se . . .

— Ne ide to tako . . . Vi znate, kako glasi naša obligacija . . . U nedjelju ću vas pohoditi, a sada mi se žuri . . . Dakle do nedjelje! okrene se još jedanput i žurno koracaše dalje kroz ulice i stane tekar u starom gradu pred jednokatnom njekom kućom.

Na ulazu kuće igralo se dvoje djece.

— Arture, je li majka kod kuće? upita starijega dječačića.

Digitized by Google

— Jest, odvrati dječačić, pa nastavi igru, a stara podje uz stube.

Kad se u prvi sprat uspela, zaviri ravno u kuhinju. Tu nadje mladu ženu, koja je vrlo udvorno primi i uvede u sobu čisto i vrlo ukusno uredjenu.

— Došla sam, pani Richtař, reče Löbelova, da mi dadete novaca. Trebam tri stotine i to još danas, još ovaj čas . . .

— Odakle? prestravi se mlada žena . . . Tri stotine! Odakle — pa još danas!

— Ovaj čas, rekoh!

— A gdje vam je pamet, gdje duša? Odakle bih ja danas uzela tri stotine, a jedva sam kupila variva. da za se i za dijete svarim objed . . . Za vas se kuha meso kao svaki dan . . .

— Badava, tri stotine, ili moram utjerati silom . . . Trebam, velim vam, trebam ovaj čas, govoraše stara hladnim i suhim glasom.

— Ali kako, odakle? Recite, tko će mi dati, gdje ću dobiti, pa ću vam ih donijeti . . . Ta znate, da sam vam onomadne, kad su vam stvari popisali, jedva dvadeset smogla — a kamo l' tri stotine!

— To me nije briga! U ostalom, onih dvadeset forinti donijela sam vam opet natrag.

— Ali sam morala za jedan dan platiti Židovu pet forinti kamata, i te sam u svom siromaštvu radi vas izgubila.

— Velim vam, za jedan sat doći ću po novce — ili, mogao bi bubanj pred vrata . . . S Bogom — žuri mi se na drugo mjesto.

— Gospodjo Löbel — stanite, budite žena! Gdje vam je srce? zakrči joj mlada gospodja put zaklonivši ledjima vrata.

— Ne mogu čekati, rekla sam; pustite me!

Digitized by Google

— Za ime božje! proplače žena i baci se pred staru na koljena: smilujte se! Sad na zimu da me bacite iz kuće — ta znate li, da je to sve, što mi je iza nesretnoga muža ostalo . . . Kud ću ja, a kuda će dijete! Dužna sam vam šest stotina, ali osigurani ste na njih s ovom kućicom; plaćam vam kamate, a hranim vas kraj toga svaki dan bolje, nego li sebe i svoje dijete. Smilujte se, za ime božje!

— Ne mogu, trebam! govoraše stara žena tvrdim glasom.

— Ne ubijajte me, gdje vam je duša?!

— A što vas je stalo za moju dušu! Tu je njegdje, — što ja znam! Vele, da je u prsima . . . Novaca trebam, novaca! . . . Za jedan sat, čuste li! . . . Stara uhvati vrata, otme se rukama mlade žene i izleti na ulicu. —

Žena osta na mjestu kao kip sklopivši ruke u krilu. . Tri stotine! Otkuda! . . . Strašno! A moraju biti! Löbelovu poznaje. gadna je to žena, stara grješnica, lihvarka, pijavica, koja joj ispija krv već dugo vremena. — Bit će ovo peta zima, što joj je muž umro . . . Ljubila ga njekada, bila uza nj njekada sretna — ali samo koji mjesec . . . On je zavolio noći i karte i ne pitao za ženu . . . Trpjela je tada i mogla još plakati. – Zatim im se rodi sin, mili Bože, jagodica, da je se nagledaš! Ni za nj nije mario. — Trošio, a njezine lijepe očevine nestajalo, kao da je vjetar nosi . . . Plakala je još, ali na jednom stala ga prezirati . . . Dok je u noći kraj djetešca bdila, slavile su razuzdane ženskinje u muževljoj sobi gnjusnu pobjedu nad krepošću žene i matere . . . Zašto me je odbio? Zar mu nijesam lijepa? Pa nije li to prije opazio? — Tako se pitala, a onda joj srce otupi sa svime. Pa ni onda, kad se razbolio, ne htjede k njemu. Tek jednoga dana poruči joj, da će umrijeti. Htio je plakati,

Digitized by Google

činilo joj se, i molio je oproštenje. — Ona mu pruži ruku — a što da oprosti? Ubio joj srce, uvrijedio dušu, protepao imetak — što će oprostiti? — Sutradan rekoše joj, da je umro. Obukla je na se crninu, jerbo je to običaj, jerbo tako svijet hoće. Njezina duša bila je davno crninom obavita . . . Ostala je sa djetetom mlada mati, ali otudjena svijetu, koji joj prevario najljepšu djevojačku vjeru. Živjela je za dijete, ali živjela zlo sa siromašnom mirovinom Namjerila se — prokleta uro — na Löbelovu i evo već tri zime za šest stotina hrani je i živi u strahu pred njome, kao u kavezu ptica, oko koje oblijeće jastrijeb. —

Zla žena, bez duše, bez srca! Hrani je, miluje je — mora grijati zmiju u svojim njedrima. — Što će sada? Jedina kućica ostala je, ali Löbelova gospodari, svaki čas može je prodati. A što onda? Na ulicu. Neka! Šta za nju, šta je to njoj! Ta uvrijediše joj srce, otrovom joj zaljevahu dušu — pa kako ne bi trpjela zime i glada! Ali dijete — oh dijete! Taj mili dječačić, taj dragi život, čiji pogled i smiješak pada kao blagi melem na ranjene joj grudi. On da trpi?! On, koji joj to materinje srce štiti od trnovita svijeta, on, čijom je dušicom posvećena majčina joj sreća! Nikada! . . . Pa ipak! Za sat novce — novce ili bubanj . . . Žena protrne, a po mozgu joj udariše batići kao po bubnju . . . Nesretna ženo, zmijo — uh! da bi propala, da bi ti pravedni Bog slomio noge i ubio griješni život! — Ne će Bog — još nije čaša puna . . .

Tad baci koprenu preko lica i izleti na vrata. — Arture — Arture! zovne sina na ulici. Dječačić doleti, a mati ga zagrli pa poleti u grad.

Na uglu u povećoj ulici bila je radionica njekakva, dućan, što li, nad vratima bila je tabla s velikim napisom: Mozes Perl. Tu udje mlada žena.

Digitized by Google

Za pisaćim stolom sjedio je star Židov; kad naču, da su se vrata zatvorila, okrene glavu i pogleda preko naočala mladu ženu.

— Ah, vi? ukrade se Židovu usklik; koja sreća?

— U neprilici sam, reče mlada žena čvrstim glasom. Trebam tri stotine forinti.

— Drage volje, ali molim garanciju kakvu, znate, radi forme.

— Uknjižite se na kuću, šapne žena.

— No, dakako; ja baš ne bih toga zahtijevao, ali znate li, forma... Tri stotine? Možda biste izvoljeli više?

— Ne bih, samo tri stotine.

— Dobro, dobro, kimaše Židov glavom; a molim, na koliko vremena?

Žena se zamisli. Na koliko vremena? A tko bi to znao! Kad će ona smoći tri stotine? Valjda nikada... Ženi zadrkta srce, ali u isti čas pričini joj se, kao da čuje pred svojom kućom bubanj...

— Načinite na pô godine...

— Bolje, dakako, bolje na po godine, uvjeravao je starac, pa izvuče iz stola bijeli, dugački papir i pisaše.

— Izvolite potpisati, ponudi joj zatim papir.

Žena preleti očima mjenicu; svota je glasila na tri stotine i petdeset.

— Ne ću toliko, rekoh li, samo tri stotine.

— Jest tri — a ostalo su kamati.

— Toliko!...

— Nije puno... Po godine, molim vas... A kako izvolite, govoraše stari spremajući papir.

Ženi se smiješa svijest, primi pero i potpiše, a Židov joj isplati tri stotine. —

* * *

Digitized by Google

Kad je Löbelova donijela novac, dočeka je jedva Rikardo i vikne s vrata:

— No, hoće li biti?

Stara udje šuteći i sjedne.— Sav grad sam obletjela..

— Pa ništa?! prestraši se Rikardo.

— Obišla sam sve kuće, za koje znam, da posudjuju novac, ali nitko ni čuti!

— A ja moram danas imati, moram! reče Rikardo plačnim glasom, dignuvši u vis ruke.

— Hm . . . Njeki Židov daje, ali —

Žena ušuti i pogleda Rikarda, koji je otvorenim ustima čekao, da odgovori.

— Židov daje, ali traži sigurnu garanciju . . .

— Do vraga, tko će ga prevariti! Moj otac bio bi kadar trideset tisuća za me isplatiti, a kamo li ne pušljive tri stotine; a Pavao — ima svoga novca deset tisuća.

— Pa dobro, izvolite potpisati mjenicu na četiri stotine.

— Ne — na tri, ne trebamo više.

— Židov traži sto forinti kamata.

— Sto — o! prene se mladi čovjek.

— Toga ne ćemo potpisati, javi se Pavao odvažnim glasom.

— Eh — onda nema ništa, zaključi Löbelova i htjede izići iz sobe.

— Pa dajte amo! odluči se Rikardo . . . Neka si zasiti gladnu dušu tom stotinom. prisjela mu, da Bog da!

— Što ćete, tješila ga stara, dok je papir potpisivao, nije to baš ni mnogo, jedva se dao i na to nagovoriti; on bi, molim vas, u po godine deset puta taj novac prometnuo. Nužda je nužda!

Digitized by Google

Kad su obojica potpisivali mjenicu, izvuče stara omot s novcima i nabroji dvije stotine i osamdeset i pet forinti.

— Još petnaest? pitaše Rikardo.

— To je moje; u tom poslu ide me pet od stotine. —

— Prisjelo ti! pomisli opet Rikardo i povuče Pavla iz sobe.

U predsoblju sastane se opet Rikardo s Boženkom i zagleda joj se oštro u lice, da se djevojče preko ušiju zarumenilo.

Pavao toga nije ni opazio, nego izidje smrknuta lica na ulicu.

— Lijep si posao uradio! reče Rikardu, kad se osjetio na zraku . . . To li su ljudi! Čuo sam, da ima krvopija, koji gule sirotu u potrebi, ali ovi bi derali kožu sa živoga tijela. Pa ta stara svetica! Mislio sam, da je to dobroćudna sirota, ali sada vidim, da je to žena bez osjećaja, koja ne poznaje ni Boga, ni prijatelja, nit ima srca za vlastito dijete . . . Da mi nije sirote Boženke, još bih danas pobjegao od nje, da je već nikada ne vidim . . .

— Kakva je to djevojka? upita Rikardo.

Pavao mu pripovijedaše sve, što je dosele o njoj znao. —

XVI.

Bila je čvrsta zima. Pavao je sjedio u svojoj sobi kraj prozora i držao knjigu u ruci, ali pogled mu se otimao čas na ulicu, a čas na Boženku, koja je s pletivom u ruci kraj stola sjedila. Bio je uzrujan i nemiran više no ikada. Cijela smjesa doživljaja pomutila je do kraja mlada čovjeka. A nije ni čudo

Nedavno dao se nagovoriti od Rikarda, da posjeti njegove ukućanke. Nije ni sâm znao zašto, ali prije

Digitized by Google

posjeta pogleda se njekoliko puta u ogledalo, naravna kosu, pogladi mali brk i popravi ovratnik. Putem mu je bilo, kao da mora tešku i neugodnu dužnost ovršiti i pred kućom još dokazivaše Rikardu, da za ženska društva nema smisla. Nu Rikardo ga povuče za rukav i oni se nadjoše u kući.

Na stubama dočeka ih djevojka svakako lijepa. Njezine velike crne oči pod dugim trepavicama bile su pune blagosti bogate duše i onoga zamamnoga izraza, pred kojim muška duša razoružana klone. Vitko tijelo bijaše joj puno, ali dražesno i nježno u svakom svom živom kretu.

— Gospodin Šegota! Čuješ li, gospodin Šegota je došao! klicaše djevojka djetinjskom radošću svojoj sestri, koja se na vratima pojavila. Oh, pa tako dugo morali smo na vas čekati!

Pavao stajaše kao na žeravici; tako iskrenomu dočeku nije se nadao.

— Oprostite, reče djevojka dalje pogledajući stidno ali milo Pavla ispod trepavica; ja se u istinu ponašam, kako ne bih smjela . . .

— Gospodin će Šegota oprostiti, umiješa se starija djevojka; ta mi vas poznajemo kao i gospodin Rikardo. Svaki dan mora nam o vama pripovijedati.

Pavao se nakloni i udje u sobu.

Cijeli sat ostao je tu, ali taj sat projurio je kao hip. Djevojka ga nije varala, kad mu je rekla, da ga poznaje kao staroga znanca; ona je znala i za njegovu kuću i za slijepu sestru i pitala ga o svem toli ljubazno i povjerljivo, kao da se nakon duga vremena s ugodnim prijateljem sastala. A zatim mu pripovijedaše o sebi, o svom rodu i pokazivaše mu slike svojih rodjaka i znanaca, pripovijedajući vesele i žalosne zgode svoje obitelji. Cijeli razgovor tekao je naravno, neprisiljeno i po-

Digitized by Google

vjerljivo, djevojka je govorila iskreno i dražesno kao dijete i Pavao postajaše sve slobodniji, kraj nje mu je voljkije bivalo u duši. Rikarda je brzo nestalo iz sobe a i starije Lorine sestre. Pavao držaše u ruci slike, a djevojka se nagnula na njegov stolac toli blizu, da je topli njezin dah udarao ravno u njegovo lice. Kad je prestala govoriti, ostane na istom mjestu i oboje je šutilo, a Pavao osjećaše, da njezine oči svedj na njem počivaju. Njeka blaga toplina strujaše mu cijelim tijelom, pa svrne bojažljivo na nju oči, te osjeti dodir njezina vrućega lica. Djevojka, učini mu se, uzdahnu duboko. On joj pogleda u oči, a tu je gorjelo, tu je plamsala njeka divlja porazna vatra . . . Osta miran, njekakav opojni zadah u njegovom okolišu kao da mu je uspavao cijeli život. — Konačno bude mu nesnosno, krv mu je stala kipjeti, u rukama osjeti drktavicu kao od njekakva straha . . . Tad se na jednom trgne djevojka i podje zlovoljno k prozoru.

— Gospodine Pavle, obrati se k njemu, još mi nijeste rekli, kako vam se svidja naš grad? Zabavljate li se šta? Kakve vam se čine Praškinje? Ali što vas to pitam! Vi ne volite žensko društvo; znam, da i sada mislite, kako ćete umaknuti, pa da vas više nikada ne vidim . . . Zbilja, recite mi iskreno, jesam li istinu rekla?

— Nijeste, gospodjice . . .

— Ne vjerujem vam . . . Vi ne ćete možda već nikada k nama doći? . . .

— Žao bi mi bilo, kad ne bih imao prilike češće blizu vas biti . . .

— Ha, ha! pljesne djevojka rukama. U istinu? Ah, ja vam ne vjerujem!

— Nemate, gospodjice, povoda, da ne biste vjerovali.

— Nemam doduše . . . Često sam vas gledala s prozora . . . Ali dajte mi ruku, da ćemo se opet sutra vidjeti.

Digitized by Google

Pavao joj pruži ruku, koju je ona u svojoj zadržala.

— Morate mi donijeti kakav cvijetak, da znam, da ste mislili na me . . . Cvijeće mnogo govori, zar ne?

— Doduše ne znam toga jezika, ali slutim, da mora biti vrlo lijep . . . Doći ću, stisne joj Pavao ruku.

— S Bogom dakle! reče Lora mekim, gotovo bolnim glasom uprvši u nj svoje vlažne oči.

— Doći ću sutra, šapne opet Pavao kao da je htio odgovoriti tomu pogledu.

Putem do kuće razmišljavaše Pavao o svom posjetu i novom poznanstvu, a sve mu se činilo čudno. nejasno i konačno ludo. — Jedan put su me imali. pomisli, a to je dosta! Što bi mi takovo društvo? —

Kad je stupio u svoju sobu, začudi se našavši u nutri Rikarda i Boženku. Djevojka je mirno plela, ali Rikardo bijaše njegovim dolaskom očito smeten. Nu mahom podje u susret Pavlu i reče mu, da ga je mislio već davno kod kuće naći. — Tvoj posjet bio je malko predug — barem za prvi put, Pavle, čuvaj se! zaprijeti mu prstom.

Pavao slegne ramenima gledajući pitajućim očima Boženku.

— Ja i gospodjica sjedimo ovdje kao dva nijemaka; ona ne zna njemački, a ja ne znam češki — dakle slaba zabava; a kako su se tebi svidjale moje ukućanke?

— Blazirane gradske ljepotice, njihovo društvo ne mili mi se ni najmanje.

— Ah, ti hladni filozofe! Ti ćeš se u istinu jednog lijepog dana povesti za Diogenom, pa zavući u kakovu bačvu. U ostalom. ovaj put nemaš pravo; Lora je vrlo ljubazno dijete, malko prpošljiva, ali vrlo lijepa i ljubazna, s njome se dade ugodno razgovarati. Hoćeš li je opet posjetiti, barem držim, da te je na to pozvala?

Digitized by Google

— Jest, ali ja se ne ću odazvati. Pa što je tebi toliko na duši moje spoznanstvo s Lorom?

Rikardovim blijedim licem proli se lagana rumen, ali Pavao nije toga opazio. —

Od toga dana minuo je puni tjedan, ali Pavao nije bio kod Lore. Svaki dan sililo ga nješto, da održi zadanu riječ, svaki dan predbacivaše si, da je uvrijedio možda bezazleno dijete, svaki dan osjećao je tu tajnu silu, koja ga je vukla k lijepoj djevojci, — ali opet je bilo nješto, što se svagda opiralo toj želji, pa glasno u duši govorilo: Pavle — ne smiješ!

To je bila Evica, to je bio njezin glas. —

Toj smućenoj borbi u svojoj duši jedva odolijevaše, samo večer bijaše mu lakša, kad bi sa Slavićem kod „Slavenske braće" sjedio. Htjede mu njekoliko puta povjeriti sve, ali njeki strah i — njeka nada nije mu dala odati tajnu . . .

Danas je sjedio u svojoj sobi uzrujan i nemiran, kao što su mu svi dani u ovom tjednu bili. Gledajući Boženku, njezine mirne oči, pa lijepo izrezana jagodasta usta, oko kojih je djetinjasti izraz svedj lebdio, bijaše mu njekako snosnije i čisto se u duši veselio, da je stekao tu mladu prijateljicu.

Otkada je upoznao zlu ćud i hinjenu blagost stare Löbelove, gledao ju je kao ubogo dijete, koje treba njegove zaštite. Znao je sigurno, da djevojka kraj svoje babe trpi, opazio bi često i modrice pod njezinim očima i tragove suza na licu, ali na sva pitanja Boženka bi tvrdokorno tajila, da je Löbelova tuče. I danas bilo je Boženki vidjeti debelu modricu pod okom. Pavao zaklopi knjigu i šetaše po sobi.

Boženko, stane kraj djevojke, recite mi po duši, — baba vas je opet tukla.

Djevojče mučaše gledajući preda se.

Digitized by Google

— Recite, Boženko!

Ona podigne plaho oči, pa ih mahom spusti i reče: — Jest . . .

— Pa zašto mi se ne pritužite, Boženko? Zašto ne? Meni vas je žao, ja vas imam rado kao svoju sestru, jer ste siroče. — Strpi se, Boženko, nastavi nježnije gladeći joj kosu, tvoja baba je zla žena, Bog joj prostio! Budi joj pokorna, a ja ću te štititi. Tad se sagne i poljubi je u čelo. — Bije li te često? upita je opet.

— Nikada mi nije dobra, samo kad Rikardo dodje, onda veli, da sam dobra i pobožna.

— Zar Rikardo često dolazi?

— Svaku večer, kad vas kod kuće nema; on i baba zajedno piju . . .

Pavlu proleti nješto mozgom, a taj čas pokuca njetko na vratima.

— Gospodin Šegota? upita unišavši služnik.

— Jesam.

— Izvolite, — uruči mu pisamce i izidje žurno.

— Pavle! pisalo je u pismu. Ovaj čas dodji na Karlov trg. Za Boga ne izostani — ubio bi me! —

Nitko nije bio potpisan, ali pismo je bilo ženske ruke i Pavao posumnja u prvi čas, da je to Lora pisala.

Deset puta prošao je po sobi, devet puta odluči, da ne ide, — ali konačno izidje na ulicu i podje ravno na Karlov trg.

Na zemlju se spuštao gust snijeg, a gradom se vukla magla. I Pavlova pamet bila je taj čas kao maglom obavita. Iz smjese raznih misli nije mogao naći izlaza. I Löbelova i Boženka i Rikardo i Lora i rodna kuća i ista Evica — sve to premetalo se njegovom glavom u nejasnom svjetlu, kao oni plinski plameni, što su drkturili u magli.

Digitized by Google

Obišao je cijeli Karlov trg i svakomu prolazniku u lice zavirio. Tko je to? Je l' Lora? Je l' tko drugi? Kako će ga poznati? Pa šta će s njime? I to mu muti mir? — Njekoliko puta htjede ostaviti ročište, ali nješto ga priteglo tu — i on ostane.

Najednom načuje iza sebe prigušeni glas: — Pavle!

Obazre se. Bila je žena zakrita lica gustom koprenom.

— Pavle, reče mu prišavši bliže, ja sam vas zvala.

— Vi — Loro!

— Ja sam. Podjimo naprijed . . .

Pavao koracaše kraj nje nijemo, ali srce mu udaralo, kao da će pobjesniti od srdžbe i — nije znao od česa jošte.

— Pavle! prekine djevojka prva mûk; recite mi najprije, zašto nijeste riječ održali? — Mučite? Kriv ste, dakako! . . . Pa zašto kriv? Ne, ja sam kriva. S kojim pravom mogla sam vas vezati, da polazite našu kuću? Svoj ste, ljubljen ste i ljubite svoju Evicu . . .

— Gospodjice! . . . dahne Pavao.

— Čudite li se, da sve znam? — Ako znate ljubiti — što bi se čudili? Ljubav je slijepa, ali u tom sljepilu zaboravlja samo tudji svijet, jer sva duša hrli k onomu, što ljubi i tu vidi, tu ima sto očiju . . . Ja vas poznajem, ne znam kako. ali sve znam, jer nema časa, da o vama ne mislim . . . Gle, Pavle, obazri se na taj bogati grad, digni se do sunca, pa sve, šta vidiš, — sve je gola sirotinja, sve je to za me pusti grob, ako me ti ne ljubiš! . . . Ne odbijaj me, jer ću za te umrijeti! . . .

Djevojka držaše čvrsto Pavlovu ruku, a kroz gustu koprenu sijevale su joj dvije oči kao dva plamena.

Pavao istrgne ruku:

— Ne — ja ne smijem!

Digitized by Google

— Pavle! . . . Djevojci drktaše glas očajnim, bijednim zvukom. Pavle — odbijaš me? Ti — ti, u čijem mi je dahu osjetila duša sreću, kakve mi cijeli svijet ne može podati? Ti me moraš ljubiti! . . .

— Ne mogu, ne smijem! dahne Pavao.

— Ne smiješ? Ti ne smiješ?! . . . Ne ti, ja ne smijem okusiti raja, ja sam prokletnica, koja je djevojački stid pred tvoje noge bacila, pa ti otvorila svoje nesretno srce! Stotina, Pavle, letjelo ih je oko mene kao pomamni leptiri i darivahu mi sve, da im spasem srce. Sve sam smijehom odbijala, a otkad sam tebe vidjela, prezirem ih, jerbo je Bog stvorio tebe. — Ubij me, ali reci prije, da me ljubiš . . .

— Ne ću, ne mogu — reče opet Pavao prigušenim glasom.

— Ne? — Nikako ne? — Ha, ha! Pa dobro, oholi čovječe, nesretniče, zašto te je pakao poslao, da otruješ moju dušu? — Ha, ha! Ne vjerujem već ni u Boga ni u pakao — jedno i drugo živjelo je u mom srcu . . . Vidiš, — djevojka izvuče iz džepa staklenicu; vidiš, dvije kapi ovoga, pa ću te zaboraviti . . . A što bi mi bez tebe život! . . . S mojim srcem umrijet će ljubav, ali ne će proklestvo; i raj i pakao mora se srušiti na te, da osveti ovo srce . . . S Bogom . . .

Djevojka podje, ali se naglo okrene:

— Ne, još ne . . . Poljubi me prije, sto puta snivala sam o tvom poljupcu, daj da ga okusim.

Tad obuhvati Pavlovu glavu i pritisne mu na usta dug, žestok cjelov. —

— Tako — sad s Bogom! —

Pavao stajaše nijem i gledaše kao okamenjen Loru, koja se žurnim korakom u mraku gubila.

— Loro! . . . iskine mu se iz grla glas.

Djevojka stane.

Digitized by Google

— Što ste naumili, za Boga!

— Strašno je umrijeti, je l'? Oj ne! Da znaš ljubiti, nesretno ljubiti, ti bi mi zavidjao sreću . . .

— Ta Loro — promislite —

— Šta? Šta bih promišljala? Ti reci, je li ti moje lice, sva ja, jesam li ti odurna?

— Ne . . . nijesi . . .

— Je l' ti mio moj život?

— Svačiji mi je život drag, a kako ne bi tvoj bio?

— Moj, je l' Pavle, koja te ljubim do ludila? Oh budi moj, bij me, hrani me čemerom, napajaj jadom — ali budi moj! . . .

Oboje koracaše mučć pram gradu. Tek blizu kuće podigne Lora koprenu, a o plinskom svjetlu zasja joj se lice obliveno suzama.

— Pavle, sutra — hoćeš li doći?

— Hoću, odvrati Pavao.

— Hvala ti, blaga dušo! . . .

Pavao joj pruži ruku, a djevojka sagne u zaklonu glavu i pritisne mu usne na ruku, kojom je osjetio vlažno i vruće njezino lice. —

Tiho se spuštala lagana maglica nad Praškim kućama, sitni plameni žmirili su u noći kao prijazne očice, a pod ogromnim svodovima veličanstvenih mostova ljeskala se vijugasta kora ledene Vltave.

Pavao koracaše obalom kraj sledjene rijeke uprvši oči u sniježno tlo. Htio je u današnjim doživljajima razabrati jedan po jedan časak, ali se sve to skupilo u pameti kao zamršena nit. — U duši mu bijaše kao u paklu, kao da je tu plamsao bijes i mržnja, kao da je na toj vatri kipjela divlja strast, kao da se cijelom mu nutrinjom potajno provlačila tiha, ali jaka bol. —

Današnji doživljaj, toli čudan, nepojmljiv doživljaj uzbibao mu još ono mira, što ga je u duši ostalo, pokle

Digitized by Google

se od rodnoga kraja udaljio. Kolika razlika u tihom životu siromašnoga Podgorja i u ovom vrtlogu neslućenih ljudi! Onamo mir, blagost, ljubav, djetinja prostodušnost — a ovdje . . . Ta šta? Toga još nije shvaćao. Onamo ljudi, život, cijeli kraj kao blaga dušica nevinog djevojčeta, a ovdje — šta? Bog si ga znao! — Onamo shvaćanje prirode i čovjeka u predsudama po pjesmi i priči, što se radja kraj siromašna ognjišta, — a ovdje duh ljudski na svom vrhuncu, bogastvo, znanost, umjetnost, prosvjeta. Onamo pastirsko djevojče u odrtim haljinama, poznaje svoje blago po imenu, vidi da je gore nebo, po danu sunce, po noći mjesec i zvijezde, dolje zemlja i more, živi, udaje se, radja po nagonu, bez svijesti, bez svega, što sjeća na oplemenjeni duh čovjeka, — ovdje veličanstvena žena, krasna, odjevena kraljevskim odijelom, na čelu joj upisana mudrost, u očima ljubav, na usnama blagost, a vrh glave sjaje joj zlatna zvijezda — prosvjeta. —

— Je l' tako?

— Bog si ga znao! —

— Vi, Pavle? prekine ga njetko u dubokom razmišljanju. Pavao podigne oči i ugleda pred sobom Vrlića.

— Drago mi je, da sam vas našao, reče mu Vrlić, imam s vama koješta razgovarati. A gdje ste, čovječe? Već više subota nije vas bilo u našem društvu. Ni obećanu radnju nijeste mi još dali, a uredništvo me već dva puta za vas pita.

— Bio sam boležljiv, izmuca Pavao, nu do skora . . .

— Samo radite, ne dajte se zavući u vrtlog društva, koje se kod „Slavenske braće“ sastaje. Tamo se pije, da se oduševi za narodnu stvar, a oduševljuje se, da se pije. Ali imam vam i drugih važnih stvari reći. Ponajprije jednu radosnu: Slavić je danas položio ispit i pružio mi ruku, koju sam, dakako, radosno prihvatio. Vas

*

Digitized by Google

mi je hvalio u velike i tvrdi na dušak, da se nikada ne bi bio sklonuo na ustrajan rad, da se nije s vama upoznao. Tražio vas je, ali vas nije bilo ni kod kuće, ni na sveučilištu. Poslije ćemo ga skupa potražiti, jer vam imam još nješta reći. Slavić će naime već sutra otići, jer je baš ovih dana raspisano mjesto liječnika u rodnom mu mjestu. To je jedno. Ovo drugo manje je veselo. Pavle, vi ste sa svojim prijateljem Rikardom digli na mjenicu tri stotine forinti.

Pavlu sune krv u glavu i promuca nješta nerazumljiva.

— Slučajno sam to saznao; u stanu sam kod njeke gospodje, kojoj će radi vas do šest mjeseci lako kuća na bubanj. Stvar vam se ima tako: Moja je gazdarica udovica, a vaša velika lihvarka. Njoj u šake pala je i ova mlada žena. Vi ste trebali novaca i valjda obećali dobre kamate, pa je vaša gazdarica stisnula moju, te je sirota pala i u druge šake, bezdušnom Židovu. Sad je natežu na dvije strane. Mjesto kamata u gotovu hrani vašu gazdaricu, a ne skupi li u po godine svotu za Židova, bacit će je oboje na ulicu . . . Zatim mi je kazala, da joj je vaša gazdarica pod izlikom isprike odala, kako je kod nje u stanu mlad čovjek, Hrvat i kako je taj stanar sa još jednim Hrvatom novaca trebao. Ja sam joj obećao, da ću saznati, tko je taj i ako bude moguće, sklonuti svoje zemljake, neka je spasu od nesreće. Konac moga istraživanja bio je, da je taj mladi Hrvat gospodin Pavao Šegota, a pošto onaj ortak u mjenici nije Slavić, da je to po svoj prilici mladi gospodin Rikardo. Je l' tako?

— Jest, reče Pavao, ali vjerujte, da sam se s teškim srcem dao na to sklonuti; i kad bih bio iz daleka mogao slutiti to, što ste mi sada pripovijedali, bio bi si prije ruku odsjekao, nego nesretni papir potpisao.

Digitized by Google

— Sad je gotovo — ali morate nesreću odvratiti od mlade udovice, makar da ste je bez svoga znanja mogli upropastiti.

— Hoću, evo vam ruke, reče Pavao odlučno.

— Posudjeni novac morate na vrijeme sa svojim prijateljem skucati i prisiliti vašu gazdaricu, da taj novac opet pred vama mladoj ženi uruči; bude li krsmala, a vi joj se zagrozite sudom radi lihvarenja.

— Hoću, reče Pavao, za to vam jamčim svojim poštenjem.

— Dobro je, ali time još nijesmo gotovi. — Pavle, pogledajte mi u oči! Ne bojte se! Gle, iz vaših lijepih očiju sjaje tolika dobrota, a koli krasnim darom obdario vam Bog vaš um! Pavle, čuvajte to blago za se, za svoj rod, za svoj narod! Vi ste zavedeni, ugrezli ste u grijeh s ljudima, koji vas nijesu vrijedni. Svakoga ljubim, svakomu sam prijatelj, tko je svojom dušom i svojim srcem čovjek, ali na srcu mi je svaki moj zemljak, koji obećaje biti dobro dijete svojoj majci domovini i marljivi radnik za njezinu sreću. Pavle, stariji sam od vas i iskusniji, smijem vam to reći, pače dužnost mi je, da vam uprem prstom na blato, u kom je toliko darovitih naših ljudi zaglavilo. Dignite se svojim lijepim umom nad društva, koja svoj duh smradom i neradom truju! Budite čovjek, sin, brat i prijatelj onim, koje vam vaše čisto srce mora zavoljeti. Plemeniti osjećaji neka vam griju srce i uznose duh, prezirite poganost, u kojoj zamire vedrost i gnjije tvorna snaga mladoga duha. Čujte, Pavle! I ja moram odlaziti, obiteljske prilike sile me, da tražim u domovini zasluge. Moje čedo, s kojim sam se toliko ponosio, ostavljam teška srca. Mislim naše hrvatsko društvo, koje su zavoljela i ostala plemenita slavenska braća — a kojemu prijeti rasulo. Poljak otputovao po savjetu liječnika kući, gdje će taj plemeniti

Digitized by Google

stvor valjda do skora svoj dragi život izdahnuti. Srbin Cvejić odlazi skorih dana u Rusiju na imanje njekoga kneza, te ste time izgubili u tom krasnom društvu dvojicu, koja su ga ponajljepše resila. Stao sam se prošle subote razgovarati o tom, koga da mjesto mene glavom izaberu. Te večeri došao sam do gorkoga iskustva, da i daroviti ljudi, koji bi i svojim znanjem i vidom u dalju budućnost morali znati krotiti nesretne strasti, — da su i ti ljudi njezini robovi na štetu i propast ovake plemenite zajednice. Oba Hrvata, o kojima ste prije čuli, da su „naduti literati“ grizli su se već prije i jedan s drugim i s cijelim društvom, ali popuštanjem, nagovaranjem i poticanjem znao sam ih uzdržati, da ne prekipe. Te večeri digla su se obojica dokazujući ogavnimi razlozi, da ih ide prvenstvo predsjedanja. Poznavajući im dobro narav i ćud, nijesam, naravno, mogao pristati, nego sam predložio primorca Matonića i Srbina Cvejića, da se med tom dvojicom bira. Naduti literati naravnaše si cvikere i izidjoše dobacivši društvu mjesto pozdrava prezirni smijeh . . . Ranjenim srcem gledam, moj Pavle, da će to moje brižno gojeno čedo morati umrijeti. Pavle, eto sam vam iskreno pripovijedao, kako je bilo, a vjerujte, da je taj mali društveni život žalibože sličica života cijeloga našega naroda. — Vi ćete ostati tu, prigrlite dušom i srcem ono pet ili šest plemenitih ljudi, budite njihov, naučit ćete mnogo, uputit ćete se, da je to obitelj, koja zna, da je u radu i skladu njezina sreća i da tu ideju moraju svi pronositi širom u narod, kuda ih sudbina nanese. — A bude li sudbina htjela, da se ne održi to društvo, kanite se, Pavle, „Slavenske braće.“ To su prokleta braća, gdje se vara srce i truju mlade duše. Prigrlite druga društva, Česi obiluju time, napredni su to i umni ljudi! Samo jedan put zavirite u pravo im društvo, gdje ih je skupila ljubav za plemenitost, za

Digitized by Google

dobro i napredak, vidjet ćete, kolika razlika medju njimi i „Slavenskom braćom“, koja su si to ime nadjela možda s početka u plemenitoj nakani, ali se danas izrodila u gnjusno društvo mladih propalica. Pavle, daj mi na to ruku, ja te u to ime ovdje bratim! —

Pavao osjeti nakon duljega vremena poletni zanos u svojoj duši, pa pruži Vrliću ruku:

— Hoću — tako mi Bog pomogao!

Tad podjoše u gostionu, gdje su sa Slavićem komad noći u iskrenom bratinskom razgovoru proveli.

* * *

Prvo, što je sutradan Pavlu na um palo, bila je Lora i sastanak s njome na Karlovu trgu. — Hoće li ići — ne će li ići — u tom mu se razdvojila duša kolebajući se sad na jednu, sad na drugu stranu. Šećući se nemirno po sobi stvarašе si u duši cijelu sliku dosadanjega života u Pragu. Bila je to doduše mrtva slika, ali preko okvira svoga širila se dalje kao sjajan svijet pun bogastva, mudrosti, ljepote i veličanstva, pred kojim je kao odrpano siroče stao u nevid iščezavati siromašni rodni kraj ... Na tu pomisao potrese mu se duša, prvi put usudio se tako odurno pomisliti o siromašnoj krpici zemlje, gdje je ugledao božje svjetlo, gdje počivaju kosti blage majke i gdje ga drage sestre dan na dan spominju i u nj se nadaju. —

Tad se sjeti Evice, srce mu zadrkta, a u duši javi se nješta kao probudjena savjest koreći svojim oštrim, neumolnim glasom: — Pavle, griješiš, ljuto griješiš! ... Stane se domišljavati prvoga djetinjstva, što ga je u Barinoj kući proživio, prvoga poljupca i prisege u vrtu, gdje mu je skromno djevojče palo u naručaj kao otrgnut cvijetak, što ga za grudi djeneš. Ali sve to ne bijaše

Digitized by Google

više zadahnuto čarom one blage poezije, koja mu je onda tolikom milinom dušom strujila, sve to kao da je tamnilo pred pogledom sjajnoga oka Lorina . . . To oko krijesilo se divljom vatrom, htio je prezirati djavolsku mu moć, ali hlepio je za njim, o njegovoj vatri izgarala mu pamet, a u grudima palio se o njoj neki strastveni bijes. — Griješiš, ljuto griješiš, Pavle — odjeknu opet nesnosni glas u duši, a Pavao digne oči k slici Matere božje, koja mu je dušu toliko puta smirila. Pa gle, ono ljubeće oko, ona neizrečena dobrota i blagost, koja je sa cijeloga lica Matere božje sijevala — i to sve kao da je na svetom licu ugasnulo, i on gledaše samo sliku, mrtvu sliku, koja se za novac u dućanu kupuje . . . Pa ipak — ipak je Lora zmija! . . . Tad uzme Evičina pisma i čitaše jedno za drugim. Za čudo, i iz tih pisama nestalo je svega, što mu se prije kao najsladja čustva po grudima preljevalo . . . U tim recima čitao je priprostu dušu neukoga djevojčeta, koje živi med četiri zida, plaši se ljudi, jer ih ne poznaje, ne bi znala o njima ni govoriti, jer njezin jezik poznaje jedva koju stotinu riječi . . . Ljutito utisne pisma u pretinac i koracaše opet nemirno po sobi. —

Lora ga ljubi — pripravna je i umrijeti za nj. Prije je mrzio takove žene, kad je o njima čitao ili pripovijedati čuo, jer nijesu u duši nosile prvoga biljega djevojačke ljepote — skromnoga stida, kojim je dobra dušica Evičina poput miloga cvijetka mirisala. — Sad — a šta on zna! Možda Evica niti ne zna ljubiti, možda se u njezinu priprostu uzgoju nije mogla ni ta moć duše razviti? . . . Prionula je uza nj kao biljka, koja se penje uza stabalce. Posijeci joj ga, penjat će se uz drugo, jer mora, jer osjeća svojim životom, da se nječemu mora priljubiti, jer je to zakon naravi i jer su žene slabe; ponosnije i voljkije živu, ako se priljube k muškarcu.

Digitized by Google

Je li to istina? — A šta on zna! Možda nije, pomisli dalje, možda griješim, možda u istinu srnem u propast... Ali Lorino oko, to krasno tijelo, ta uzbujana ljubav u njezinim grudima, to srce, za kojim toliki luduju, ona omamljujuća toplina njezina bića — sve je to njegovo! Sve to pali u srcu kao vatra, siječe u grudima kao strijela — ah Loro, moja Loro! . . . Korakne, stane — griješiš! viknu nješto . . . Ne, ne! opre se cijela duša strašnomu glasu, pa poleti na ulicu i ponese Lori kiticu izabrana mirisava cvijeća. —

— — — — — — — — — — — — — — —

Vrlić i Slavić otputovaše u domovinu; Pavao se već nije s njima sastao — njegov svijet bio je odsele u Lorinu domu. —

XVII.

Jedne se večeri vraćao Pavao od Lore; bila je subota, hrvatsko društvo doista se sastalo na svoje ročište. Srce ga vuklo tamo, jer mu je to bilo pobratinsko obećanje i jer je osjećao u duši, da je to obećanje pošteno i lijepo. Nije već tamo bilo Vrlića, pred kojim je osjećao strah kao dijete pred svojim skrbnikom, a nije bilo ni dobroga Poljaka Sanguszka, čiji bi prikorni pogled teško podnio; a nije bilo ni „nadutih literata“, koji mu se od prvoga sastanka nijesu svidjali. K ostalima mogao se lako vratiti; slabo se s njima dosele poznao, a da sklopi iskreni vez s tim ostatkom lijepoga društva, održao bi riječ zadanu Vrliću i možda utišao u prsima onaj glas, koji ga znao u najsladjem zagrljaju Lorinu ubosti: — Pavle — ti griješiš . . .

Bila je osma ura večeri, društvo će već biti na okupu, pa upravi korake ravno tamo. Kad je ušao u sobu, začudi se toj promjeni: mjesto velikoga stola i maloga stolića, odakle su članovi društva svoje sastavke

Digitized by Google

čitali, bila su u sobi tri okrugla stola, a za svakim sjedili su nepoznati ljudi kraj punih vrčeva i igrali karte.

— Zar nema ovdje Hrvata i ostale gospode? upita nadošavšu krčmaricu.

— Nema, gospodine, nema, podboči se debela žena vrteći glavom. Rastali se, razišli na sve strane. A dobra su to gospoda bila! Ova soba, to vam je bila prava škola. Čitali su, pjevali, igrali, nikada se nije čula riječ o svadji, a nikada nije bilo straha, da će tko reći: — Čujete li, ja ću vam drugi put platiti. Ni novčića nije nitko dužan ostao, Bog bi me, da vam to rečem.

Pavao izidje. Dakle se razišli! Šteta, vječna šteta, mišljaše sam sobom. Uzorne li obitelji! Kad je nestalo glave, ode sve po netragu. Valjda nije nitko iskreno osjećao ljubavi za taj vez naših duša i srdaca — kako bi Vrlić svoje društvo zvao . . . Razišlo se! slegne napokon ramenima i kao da mu je njeka briga pala s duše.

Došavši kući načuje pred vratima Löbelove plač. Na prvi mah upoznao je glas Boženkin. Otvori naglo vrata i ugleda pred sobom prizor, kakav je već jedan put vidio bio. Boženka je ležala na podu, a Löbelova je, kriješteći nad njom, udarala objema šakama. I kad je stao nijem na taj prizor, nije stara pustila djevojku, nego je lupala bjesnije po djevojčetu birajući izraze prostačkih psovaka.

— Šta radite, gospodjo? Šta mrcvarite to dijete? javi se napokon Pavao.

— Ubit ću je! Kriva je! Šta bi kopile živjelo na moju brigu i sramotu!

— Nije ona kriva, vi ste krivi, zla ženo! usplamti Pavao. Bog će vas za nju! Morali biste biti ubogom stvoru mati, ali vi ste joj zvijere!

— Dakako, gospodine, baš ću za kopile isprazniti ruke pa obijati štapom u ruci tudje pragove! A konačno — šta vas briga za to?

Digitized by Google

Pavao se lecne: — Čovjek sam, imam dušu, imam srce.

— Pak imajte ga za se; za nju ni za me neka vas nije briga, nemate ni prava na to.

— Ta — ko? zine Pavao.

— Da, tako je, moj gospodine. Ja je hranim, ja ću je i tući; a ako to vama nije s voljom, ja vas ne držim za vrat, da ostanete pod mojim krovom. A i onako nudja mi se stanar, koji mi više od vas obećaje, pa bih vas molila, da od budućeg mjeseca sobu ispraznite; svatko gleda svoju korist.

Pavao problijedi, u njegovim prsima uzavreše u isti mah čustva stida, boli i prezira. Ne odgovorivši ni riječi podje u svoju sobu.

— Kakav je to svijet, kakvi su to ljudi? pitaše se stojeći kraj prozora, drznuo sam se u svojoj zanesenosti sama sebe smatrati njekakvim umnikom, kad sam gledao oko sebe drugove, koji nijesu ni primitivne zasade koje nauke mogli shvaćati; pa ti ljudi razumiju svijet bolje od mene; živu bolje, živu mirnije od mene. Ja lijećem po zvijezdama i rado bih preko hiljade godina doseći prošlost — a to, što je blizu mene, što je svaki dan sa mnom — toga ne pojmim, ne shvaćam, to se svaki čas stvara u drugoj slici, u novoj zagoneci pred mojim očima. Radim im dobro, a oni mi vraćaju zlim, nudjam im kruha, a oni me biju nezahvalnošću i sramotom. U istinu, ja stojim osamljem u tom svijetu, koji se oko mene okreće kao pijano kolo. — — —

Tad uzme šešir i izleti na ulicu. Njekoliko koraka pred kućom, činilo mu se, da je stajao Rikardo. Podje k njemu, ali čovjek se okrene i podje žurno k uglu.

— Rikardo! zovne Pavao jakim glasom, ali čovjeka nestane za uglom med ljudima.

Valjda to nije on bio, pomisli i podje ravno k „Slavenskoj braći.“

Digitized by Google

Tu bijaše po navadi sakupljeno djačko društvo; kod stola, gdje su običavali Hrvati sjediti, bio je sam Ledenić, koji je svojim nehajnim licem djačko društvo promatrao.

Pavao sjedne k njemu i zagleda se takodjer u društvo, ali misli mu nemirno bludjahu druguda.

— Nijesi li sastao Rikarda? upita ga napokon Ledenić.

— Zar je tu bio?

— Nema četvrt sata, da je otišao.

— Kuda? upita Pavao naglo.

— Ne znam, nije mi rekao, a ja takovim pitanjima obično ne mučim ljude.

Pavlu sune u glavu njekakva misao . . . Nema sumnje, Rikardo je čekao, dok Pavao izidje iz svog stana . . . Htjede ustati, ali se sjeti drzovitih riječi Löbelove.

— Da si zdrav! kucne svojim vrčem o Ledenićev, pijmo, danas ja plaćam.

— Oho! začudi se Ledenić. Quo titulo?

— Pij samo.

Ledenić slegne ramenima i iskapi vrč.

— Pij! nukaše Pavao pokazujući opet prazan vrč.

— A koji je bijes u te ušao? Kad smo se upoznali, držao si se kraj pića kao vlaška mlada, a danas ti ne bi djavo odolio.

— Čuješ li, Ledeniću, reci mi, ma po duši reci, poznaješ li ti ljude? Reci, Boga ti, jesu li ljudi dobri, zli, pošteni, nepošteni, kakvi su?

— Ha, ha! prasne Ledenić u smijeh.

— Što se smiješ? Jesam li ludo pitao?

— Ludo, brate, ludje, nego bi ikoje dijete pitalo.

— Imaš li ti prijatelja, neprijatelja? Ljubiš li koga, mrziš li koga?

Digitized by Google

— Ja? Hm . . . Kad već tako pitaš, a ja ću ti reći: — Nit koga ljubim, nit koga mrzim, dok mi se ne umete pod noge, da ne mogu svojom stazom koracati.

— Dakle živiš samo za se?

— Da za koga bih još živio? Dosta mi je muke i sa samim sobom, a koji bi vrag još za druge živio!

— A žene — ljubiš li žene?

— To je drugo pitanje. Ako ih i ljubim, ali im ne vjerujem: žena je kao mačka; pušta se gladiti i mazi se, ali ne zato, što ona tebe voli, nego zato, jer znade, da ti to godi, da ćeš je zato nagraditi i da će joj biti bolje. Žene su lukave — lukavije nego mi muškarci.

— Ali može biti i dobra, plemenita, može nas dići, kad smo propali, može nam svojim srcem biti angjeo i Bog.

— Možda i vrag, reče Ledenić hladno, ali ja toga nijesam kušao.

— Mati — recimo mati?

— Nijesam je poznao, othranio me otac, jer je umrla, kad je rodila mene.

— A sestre?

— Ni jedne nijesam imao.

— Ni brata?

— Jednoga, a taj već sada snuje, kako će me za dio očinstva prevariti.

— A što misliš o ljubovci, zakonitoj ženi?

— Koga me bijesa mučiš takovim pitanjima? Šta ja znam! Nu to ću ti reći: — Svi su ljudi tu, da živu, svatko se voli hraniti pečenim mesom, nego suhim kruhom, svatko voli usnuti na mekom perju, nego na tvrdoj dasci — zato je svatko za se, ili, kako se nepravedno kaže, svatko je sebičan.

— To nije istina! smrkne Pavao lice. Pa kako bi konačno ti, mlad, neiskusan čovjek smio i mogao tako o ljudima i životu govoriti?

Digitized by Google

— Pitao si me, reče Ledenić nehajno.

— A da svi ljudi tako misle, rade i žive? Ta to bi bio pakao, to bi bile gore zvijeri, nego one u šumi, jer bi im i duh pomagao, da se kolju.

— A moguće. Pa koga bijesa na to misliš? Šta te briga za to!

— Ljudi smo, za Boga, imamo i srce, da se ljubimo, da se pomažemo.

— Srce je repa, bajka iz svetoga pisma; i janje, onda reci, ima srce, ali vuk se hrani njegovim mesom. Pa zar nijesu i ljudi vuci? O, moj brajane, i kakovi vuci! — U ostalom, šta započimaš takav razgovor, već sam ti jedan put rekao!

— Htio sam, da me naučiš, da mi razbistriš tu tminu — ali tvoja je nauka gadna, ti nemaš srca!

— Zdravo, Pavle! podigne Ledenić vrč i naslonivši nehajno glavu o jednu ruku, gledaše ga porugljivim smijehom.

— Ne ću s tobom kucati, ti si propalica — ti i Rikardo. Sram vas bilo!

— O—o! A koji ti je djavo? Jesi li poludio ili si sav mozak u pivu utopio?

— Ti si rdja — znaš li?

— Pavle, prestani, jer —

— Ti šuti, ti i Rikardo! Propale hulje, prazne vreće, ljudi bez značaja, bez poštenja, bez —

Taj čas podigne Ledenić vrč i zamlati njime o Pavlovu glavu: — To ti je dala hulja! —

Pavao opipa glavu i pogleda ruku, na kojoj je bila krvava mrlja. Cijeli prizor zamjetiše tek najbliži susjedi. Pavao pritisne na ranu rubac i izadje iz gostione.

U glavi mu zvonilo pivo i zvonjavina od Ledenićeva udarca. Htjede poći kući, ali na um mu pade Löbelova, pa Rikardo . . . Još nikada nije očutio u duši

Digitized by Google

toliku bol kao sad. Prevaren, osamljen ostao je med ljudima, koji mu ne razumiju zanosa mlade duše . . . Samo je još njetko tu, u čije krilo može nasloniti trudnu glavu. To je Lora . . .

Žurnim korakom podje k Lorinom domu. U sobama gorjela je još svijeća; Pavao poteče uz stube i pokuca na vrata.

U sobi sjedile su obje djevojke i čitale kraj stola, a na sredini kipio je samovar.

— Pavle! skoči mu Lora u susret; za Boga, ti si krvav!

— Nije mi ništa, mirio je Pavao; vode mi podaj, da isperem ranu.

Isti čas osjeti, kako mu se u cijelo tijelo uvlači slabina; noge mu drktahu, a cijela soba stala se oko njega okretati; pod očima stade mu tamniti, ćutio je, da ga ostavlja svijet. —

— — — — — — — — — — — — — — —

Iz rodne mu kuće kretala se velika povorka ljudi. Čudne li povorke! S prijeda išao je sjedoglavi župnik, a bradati fratri nosili su za njim crne križe, kojim su palice kao crne ruke mahale po zraku. Ali za njima išla je kao jato bijelih golubova stotina djevojčica u bjelini, na ramenu im zlatna krioca, a sred angjelaka stupala je Lora sa zlatnom zvijezdom na čelu. A sad — na visokim nosilima ležala je mrtva Pavlova mati, ali gle! Sad bi digla ruku, sad cijelo tijelo i gledala svijet i govorila kao živa. Velika povorka ljudi micala se za sprovodom, u povorci udarala je svirka, ali čulo se ijukanje, vika i divlji krik pijanih grla. Slika se naglo izmijeni — pred župnikom stala je slijepa Jelica pod dugačkom bijelom koprenom, na glavi joj vijenac, a lijevom rukom vodi pred župnika Lovru . . . Gdje je Dorica? Dorica! vikahu jedni — ne Dorica, Pavao! zvahu

Digitized by Google

drugi. I trenom stvorio se pred župnikom, koji mu veselim licem pokaza djevojče: Gle, to ti je žena. Pavao je htjede vidjeti, ali oči mu se zaklapahu, cijelo tijelo bijaše umorno i teško . . . Konačno otvori oči — to je Boženka, ah ne, Evica! Raširi ruke i pritisne je živo na svoje srce — ali strašno! To je ona žena obrijane glave s onim užasno točećim se očima . . . Htjede bježati, ali noge mu zapinjahu, a tijelo mu bijaše pritisnula nekakva nesnosna težina . . .

Pavao otvori oči.

Ležao je u krevetu, zakriveno svjetlo bacalo je slabe trakove po Lorinoj sobi, a na prsima počivala mu Lorina glava.

— Loro! zovne Pavao tiho.

Djevojka digne glavu:

— Zar si se probudio? Prevario me san, zaboravila sam ti i obloge promijeniti. Kako ti je?

— Dobro, Loro, samo se osjećam vrlo slab.

— Evo, popij čašicu cognaca, te će te okrijepiti.

Pavao progutne i brzo osjećaše, da mu se vraća snaga.

— Zar sam u tvojoj sobi? upita opet; a kako sam ovdje ostao?

— U nesvijest si pao. Počivaj samo mirno, rana ti nije duboka, a dobro sam ti je isprala.

— Hvala ti, dušo, šapne Pavao i prisloni njezino lice k svomu.

— Reci mi, je li te tko udario? Pa zašto?

— Ludorije . . . Prijatelj me je.

— Rikardo?!

— Drugi; ne poznaješ ga. Gdje je Rikardo?

— Valjda u svojoj sobi. Otkazao nam je večeras stan, budućeg mjeseca odlazi.

— Tako? — Nijesam se dakle varao!

Digitized by Google

— U čem, Pavle?

— I meni je Löbelova stan otkazala — doista će Rikardo u moju sobu.

— Ha, Pavle! klikne djevojka, onda ćeš ti k nama.

— Hoću, dušo.

Lora obuhvati Pavlovu glavu i ljubljaše mu živo oči i usta.

— Zar me ljubiš — jako ljubiš? tepaše joj Pavao.

— Oh! odvrati djevojka, i obaspe mu s nova cijelo lice žarkimi poljupci.

* * *

Pavao je sjedio u svojoj sobi listajući po knjigama više od duga vremena nego od volje. U toj sobi bilo mu je lijepo i voljko, oči mu se više puta otimahu knjizi, da prelete preko ukusnoga posoblja, lijepih prostirača, prostrtih po podu, i slika po zidovima. Ta soba u novom mu stanu bila je namještena, da si je udobniju nije željeti mogao: naslonjači zvahu ga u svoje meko počivalište, a cijelim prostorom rasprostirala se ugodna toplina iz peći, zidane poput kakve kapelice, i mirisav dim duhana iz Pavlovih cigareta.

Po podne je, po objedu. Vani je jasan, lijep proljetni dan, zrak čist ali mrzao; svijetle zrake sunca bliješte se o smrznutoj kori snijega kao o srebrnoj ploči. Pavao je njekoliko puta ustao sa sjedala, prošetao po sobi pa se zagledao na ulicu, na ljepotu proljetnoga dana nakićena zimskim ruhom. — Bilo mu je to voljko, na njegovu lijepu licu igralo je osobito zadovoljstvo i samo katkad nadnio bi se na čelo oblačak, ali Pavao bi mahnuo rukom kao kad čovjek dosadnu, zvrndajuću muhu tjera.

— Pavle, unidje u sobu Lora, što radiš? Imaš li posla?

Digitized by Google

— Nemam, dušo. Zar si spavala?

— Nijesam mogla usnuti, uzdahne Lora.

— Da što ti je, golubice moja?

Djevojka uzdahne opet, spusti se u naslonjač i obori žalosno glavu.

— Nu što je? upita Pavao nježno sjednuvši na okrajak njezina naslonjača.

— Pavle — smijem li s tobom iskreno govoriti?

— Kakvo je to pitanje? Zar nijesam tvoj, zar si nijesmo vjerenici?

— Jesmo, ali —

— Ta ne muči me!

— Ljubiš li me, Pavle?

Pavao je zagrli: — Ludo dijete — zar nijesi moja?

— Jesam, ili si možda o tom sumnjao?

— Nikada. Ali reci mi sada, kakova te briga muči?

— Do pet dana moramo isplatiti Židovu mjenicu. Ti na to ne misliš.

Pavlu prodje grudima nješto oštra.

— Tetka ne će imati do toga doba novaca, a nijesmo ni stan ovaj mjesec platili . . . Da sam svoje novce radje kod sebe zadržala . . . Nijesu, doduše, izgubljeni, ali eto vidiš, koliko je brige za njih.

Pavao se smrkne: — Ne znam ni ja, gdje ću u to kratko vrijeme novaca uzeti . . . Pa neka Židov produlji mjenicu.

— Nikada toga ne radi. Na dan isplate moraju mu se uručiti novci.

— Ne bi li se dalo kod drugog Židova novaca uzeti?

— Tako sam i ja mislila, reče Lora razvedrivši lice; a ti, Pavle, imaš li još svoje materinstvo cijelo?

— To jest, onih deset tisuća leži netaknuto. Nješto je moje, a nješto mojih sestara.

Digitized by Google

— Pa zar ne bi, Pavle, bolje bilo, da uzmeš od tuda veću svotu? Poplaćao bi dugove, pa bismo dalje mirno živjeli.

— Teško . . . Stari župnik je tvrd.

U to pokuca njetko na vratima.

— Naprijed! dozvoli Pavao ustavši s naslonjača.

U sobu udje žena vitka i visoka vodeći za ruku dječačića od kakovih sedam godina. Ženi bijaše lice zastrto gustom koprenom, a ona i dijete ogledavahu se plaho po sobi

— Gospodin Bog vas pozdravio! nakloni se žena; imam li čast govoriti s gospodinom Pavlom Šegotom?

— Ja sam, reče Pavao, čime mogu služiti?

Žena oklijevaše časak govoriti, a iza stanke reče u po glasa:

— Ako je moguće, željela bih s gospodinom na samu govoriti.

— Izidji, dušo, na časak, reče Pavao Lori francuskim jezikom.

Lora ustane i izidje pogledavši ženu sumnjičavim okom.

— Izvolite, ponudi Pavao ženi stolac, kad je Lora izišla.

Žena sjedne i digne koprenu s lica.

Bilo je to lice još mlado, ali markirano oštrim crtama, koje su na njem reko bi samosvijest i jakost duha pisale.

— Ja se zovem Mařenka Ryhtář.

— Vi ste ona udova . . . promuca Pavao porumenivši.

— Za koji dan moram namiriti Židovu dug, da mi ne proda kuću . . . Smilujte se, gle, to mi je dijete . . .

Pavao ne odvrati ni riječi; digne lijevu ruku i zastre si oči.

*

Digitized by Google

— Bila sam kod Löbelove i vašega zemljaka, nastavi žena čvrstim, ali molećim glasom; on mi je obećao, ali bez vas da ne može ništa.

— Hoće li vam Löbelova dati novce, kad joj mi mjenicu isplatimo?

— Hoće, ako vi to zahtijevate; gospodin Vrlić mi je tako rekao.

— Dobro, gospodjo, ja vam obećajem, da radi mene ne ćete neprilika imati.

Kad je žena izišla, stane Pavao zamišljeno sred sobe. — Kamo to vodi? istisne u po glasa samu sebi. Kamo to vodi? — Istina, lijep je to sada život, pun udobnosti i raskoši, za koju nije nikada znao, ali stoji mnogo novaca, a odakle ih smagati? — Mora ih smoći — radi svoga poštenja i radi Lore . . . Samo odakle? — Ta dat će Židov, a kad voda do ustâ naraste, mora dati župnik — ta novci su konačno moji! — I time se smirio, ali neutišivi onaj glas stane opet kopati po duši:

Šta će Evica? . . . Je l' pravo radio? Zar je ona kriva, što je priprosto dijete? Zašto nije na to prije mislio? A kako bi, kad je bio uvjeren, da su svi ljudi onako priprosti! — Evica i Lora! Kolika razlika! Evica kao šumski cvijetak, koji ne traži brižne njege, uspijeva s onim, što mu narav daje, i veseli se, ako ga pod grmečkom cjeluje tračak sunca . . . A Lora! Ponosna žena, divna žena i ljepotom i umom svojim! Kolika razlika, moj Bože! Ohola, visoka gospodja, kojoj se svačije oči dive, a ona — priprosta seljanka . . . A zar nema i ona to srce, taj batić, koji kuca u grudima i traži svoje! Njezino srce zavoljelo je Pavla, a Lora ga čupa iz grudi, pa ga krvava nosi u ruci: — Na, to ti je to pušljivo srce, za koje te toliko savjest peče! . . . Ne, ne! Lora ne bi toga učinila, jer i ona ima srce, i koli vruće srce, darovano Pavlu! Lora je umna žena, ona veli: — Evica

Digitized by Google

će naći svoje zlato, ne boj se! Dijete, misliš li, da dijete zna ljubiti? Pa onakvo dijete, kakvo je Bog u svijet poslao? Pavle, reci, tko bi te znao i mogao ovoliko ljubiti, koliko te ja ljubim! Moje grudi ne grije već blaga vatra, nego bjesni u njima strahovit požar . . . Samo da posumnjam o tvojoj ljubavi, podivljala bih — uh, ne smijem ni pomisliti na to! . . . Oh, Pavle! jecala bi zatim djevojka zaklopivši lice rukama . . . Pavao bi je ljubio kao bez vida, kao bez pameti, a Evica je iščezavala sve dalje u mraku . . .

— A sestre — slijepa Jelica? ubô bi opet neumolni glas.

Ta svršit će ispite, biti čovjek, pa ako i dirne njihov imetak, vraćat će ga obilno. Konačno i Lora veli, da ima novaca, da ih je dala njekomu rodjaku, pa kad ushtije, dobit će ih. — Čemu mučiti tim ludim mislima pamet? Kad uzme Loru, bit će zakoniti drugovi, onda će urediti sve, a samo sada, nesretni glase, šta vapiješ, šta truješ taj mir, taj raj, u kom lastuje Pavlova duša!

— Što je htjela ona gospodja? pitaše ga Lora.

Pavao joj ispripovjedi sve.

— Vidiš, zbilja trebamo novaca . . .

— Ta ići ćemo drugomu Židovu, mirio je Pavao sebe i nju, ali nad umnim čelom savio mu se oblak.

— Opet si čudne volje! Šta ti je? Ni svojoj Lori ne ćeš da rečeš.

— Ta ništa mi nije . . .

— Možda bi bilo dobro da izidjemo na zrak; danas je divan dan.

— Slobodno, reče Pavao hladno.

— Hoćemo li naručiti kola?

— Kako ti želiš; ja bih se volio proći pješke.

— Samo po tvojoj volji, pokloni se Lora i obavije ruke oko Pavlove šije. — Nu pogledaj me, nasmijehni

Digitized by Google

se, Pavle! . .". Ala si ružan, kad ti je lice smrknuto. Tvomu licu pristaje ozbiljnost, ali kad si mrk, vjeruj mi, strah me je u te pogledati. — Ded, nasmijehni se, jerbo ću plakati, dovrši djevojka snuždenim glasom i zakrije lice na Pavlove prsi.

— Ta gledaj, dušo, veseo sam.

Lora podigne oči, a licem joj poleti smiješak:

— Oh, sad si lijep, sad si opet moj! . . .

Praškim ulicama vrvjelo je ljudstvo; o sjajnim zrakama jasnoga sunca bliještili se krovovi, a po poledjenom drveću prosulo je sunce zlatne iskre kao sjajne dragulje. Med ljudstvom jurile su preko sledjene bijele kore hitre saone, a silna zvonca igrahu veselo, sve je bilo živo i u krasoti dana lijepo i svečano, kao da cijeli Prag pir slavi.

Pavao se tiskao med ljudstvom vodeći pod rukom Loru. Sto očiju zapinjalo je o lijepi par, sto očiju zurilo je drzovito i pohlepno u krasno Lorino oko.

— Žuri se, Loro, nukaše je Pavao, ali Lora bijaše tu sretna.

— Pavle, eno Rikarda, gurne ga Lora tiho.

Pavao nije govorio s Rikardom, pokle su stanove zamijenili.

U hitrim saonama sjedili su Rikardo, Löbelova i Boženka; saone preletješe i minuše naglo ulicu.

Pavlovim grudima stane se nješto valjati kao bol i srdžba. A zar si ti bolji? upita ga njeki glas. —

Opet stisne usne i podje s Lorom van grada. —

* * *

Bila je deveta ura jutra, toplo sunce grijalo je mladu zelen ranoga ljeta, a Pavao je ležao u krevetu valjajući se sad na jednu, sad na drugu stranu. Bio je

Digitized by Google

nemiran, nesnosan samomu sebi, — novaca, novaca treba a nema ih, župnik je odlučno pisao: — Ne dam, ter ne dam! — Vraćaj se kući, podji u sjemenište, za takove nije svijet. Srami se!

Pa šta je on meni? umovaše Pavao. Neka prodiče s prodikaonice što ga volja, — a novci su moji! To je bezobrazno — sad me zove u popove! Krasne li misli! Svatko neka si sam stere, — a što ga je briga za me! Nijesam dijete. —

U to doleti u sobu Lora:

— Pavle, evo službenih pisama za te; moraš potpisati.

Pavao potpiše i otvori pismo.

Lora ga gledaše, a Pavlovim licem preleti zagonetan izraz.

— Što je, Pavle?

— Župnik je umro . . .

— Ah! . . . A tu je još jedno pismo, upozori Lora zamišljena Pavla.

Pavao otvori i drugo pismo.

Njeki časnik kod Svetojurske kumpanije javlja mu, da se stari župnik prehladio i umro, a uprava imetka da je prešla u njegove ruke. — Što budete trebali, pisaše dalje, obratite se na me; ja znam, da mladomu čovjeku u velikom gradu nikada dosta nije. Potpis: Grčić i t. d.

— Što veliš, Loro? upita Pavao.

— Ja velim, da je dobro, mnijaše Lora.

— Barem za sada, odvrati Pavao, ali glas mu drktaše. — — —

XVIII.

Bilo je o božiću, tri godine iza toga, što je Pavao u Prag otputovao.

Digitized by Google

Badnji je dan, ali vrijeme toplo, kao da je svibanj. Ne znaš, bi li se više divio veličanstvenoj slici tihoga mora, bi li radje uhvatio očima ogromni nebeski svod, koji se jasnom modrinom razapeo medju Rijekom i rtom debele glavice, pa zapeo o ponosnu glavu starca Vratnika i o golo bilo otokâ Krka, Prvića i Raba. Sred te modrine gori sunce i rasulo diljem božjega svijeta tople zrake sred zime, kao razdragano ludo i obijesno dijete. Na pučini bijele se jedra, površinom jate se galebi oko krupne tjelesine dupina, što se po moru valja; i žmerak izronio iz vode, a na kopnu pod kamenom izmilja travica, na kamen sjela ševa, pa gleda i ona, okreće glavicom, čudi se i ona: — Je l' proljeće? — i iz sitnoga grla izvija joj se tiha pjesma, kao da pozdravlja lijepi dan, kao da zove: — Amo vas, veselite se, radja se Bog! —

Cestom od Rijeke koraca k Senju čeljade, čovjek mlad, star? Bog bi znao! Lice mu je mlado, ali njekakve crte, njekakva boja zasjenjuje na tom licu mladost. Ali oko mu je živo, mlado, crno i pametno oko, duboko kao ono more. Što je? Kamo će? Tko bi to znao! Po odijelu teško bi pogodio: ogrnuo se slabim, istrošenim haljetkom, hlače su mu pri dnu nagrizene, obuća žuta, popucala, klapava, kao da će pobjeći s nogu. Na glavi mu šešir, ali zgnječen, bez izvijesne boje, obod izlizan, bliješti se o suncu, — ali pod obodom sjaju se žive oči. Lijepih li očiju, — šteta, da ih to otrcano čeljade po svijetu nosi! —

Čini se, da mu se žuri, čini se, da mu nješta sustavlja korake. Punim dahom hvata zrak i baca sjajne oči milostivo k suncu. Eh, godi mu toplina, Bog zna, koliko se zime u tom slabom haljetku napatio. — Ide čovjek, ide i gleda oko sebe, sad kao da se nasmijehnuo, sad kao da je uzdahnuo — nema sumnje, poznaje taj kraj,

Digitized by Google

poznaje svaki kamen kraj ceste, poznaje u brijegu svaki grmečak kuša. —

Sad otvori jače oči — to je sv. Jelena, onamo u vrh brda siromašna, malena kapelica, ali u njoj straži Mati božja nad bijesnim valovljem, kroti vihor i vodi svojom rukom u senjsku luku brod iz bijesnoga mora. — Ludih li misli! pomisli čovjek sjećajući se svoga djetinjstva. Sad korakne dalje — pa stane. Sta je? Čovjek pritisne na srce ruku. Ta šta je? Kao da je brižljiva koka zakrilila sitnu pilad pod bijelo krilo, sjeo u zaklonak taj lijepi, taj mili grad Senj, a nad njim kao vjeran čuvar osovio se tvrdi, stari Nehaj. Božje sunašce prosulo sjajne zrake po bijelom gradu, nad njim se protegla lagana koprena. Ota maglica kao dah božji, kao blagoslov nebeske vedrine. Ah — to je Senj! . . . Čovjeku kao da su malaksale noge. Sjedne na kamen i sveže oči s tim bijelim, pitomim gnijezdom. Dugo, dugo ga gledaše, zene mu se napeše, kao da će utopiti u duboku i sjajnu crninu to gnijezdo, taj cijeli grad. I kao da je uzdahnuo, kao da se iz dubine tih lijepih očiju dizala suza. —

— Ja da plačem? Ludo! . . . izmuca čeljade pokazavši med trpkim usnama bijeli niz zubi, pa obori oči poda se u kamen, mrtvi kamen, gdje nema života, gdje ga ništa ne sjeća ni oca, ni majke, ni ljubavi, ni Boga . . . Ali tu pod kamenom digla ljubica milu glavicu, pa gleda stranca: — A što si mrk? Gledaj, božji stvore, ljepotu, razvedri to lice! Oči su ti toli krasne, — ali ti si ružan!

Čovjek ščepa ljubicu i zgnječi joj prstima glavu. —

Tad se prene, u blizini čuli se ljudski koraci. Skoči i pogleda plaho u noge kao da pita: — Bi li me nosile preko brijega? — Ali klapava obuća izcerila se svojim izdrtinama: — Bježi ti, — a mi ćemo ostati ovdje. —

Digitized by Google

Stranac spazi dvije žene i kao da mu je odlanulo. Žene prodjoše mimo njega i nazvaše mu božju pomoć.

I njima reče čeljade — da su lude. —

Stranac opet sjedne i zagleda se u ljepotu dana; ali i ono vedro nebo i tiho more i božje sunašce pitalo ga: — Tko si božji? Odakle si? Pošto si došao? Kamo ćeš?

Stranac pritisne rukom utrobu: — Gladan sam, dajte mi koru kruha prije nego umrem! —

Tad se obazre. Tamo se dizale visoke, modruljaste brdine, pri moru bijeli se grad Novi, nad njim se prostro kao tamna krpa zeleni Vinodol, a sredinom popeo se na brijeg bijeli Bribir. Pa prelcti brdine, pa dalek put, pa stane pameću, u glavi mu se zavrti, a u duši zažeže ga vatra . . . Loro, nesretna Loro! . . . Oh, da je vratiti godine, da je sunce kao kazalo na osi okrenuti samo tri godine natrag, — bio bi čovjek, bio bi angjeo, a sad je propalica, bjegunac i traži rodni kraj, da tu umre, da izbriše trag svoj s toga svijeta, koji ga je prevario, otrovao mu dušu, iščupao srce i ostavio to otrcano tijelo, taj teret, što ga po svijetu nosi . . .

— Pavle, Pavle! uzdisaše čovjek pritisnuvši šake na oči . . .

Da mu je suzu, samo jednu suzu smoći, čini mu se, da bi bacio tu tešku bol iz duše, pa lagano poletio k moru da umre . . . Ali otkuda suza! Majku si ljubio, dozovi nju, neka ona razbije taj grumen u grudima, neka ona ogrije taj led svojim srcem, možda će kanuti ta gorka kapljica — ta suza! —

Kakvu majku! Njekada, oh njekada nije joj se smio slike sjetiti, da ne plače, gorko ne proplače! Sad je gleda na odru, ali mjesto blagih crta, mjesto one ljubavi, koja je poput vječnoga svjetla na tom licu kao na posvećenom žrtveniku gorjela, sad je vidio mrtvo

Digitized by Google

tijelo, zaklopljene oči, otanjeni nos i dvije nozdrve crne, začadjene dimom mrtvačkih svijeća . . .

— A sestre — slijepa Jelica?

— Ludorije! I ptice izlete iz istoga gnijezda, pa se razlete širom, — tko bi pitao za sestre!

— A Evica?

Čovjek si ne odgovori. Nju — nju bih još htio vidjeti . . . Ali ne! Čemu? Možda grli svoga muža, možda njiše na krilu zlatokoso dijete, možda sina i zove ga — Pavle! . . .

— Ludo — ludo! osmijehnu se čovjek.

Ali prije? Oh, bilo je drugačije — oh! da je vratiti sunce za tri godine!

— Jesam li ja kriv? pitaše se čovjek.

— Nijesam. — Da tko?

Zagrljaj Lorin . . . Živjeli su, uživali svijet, uživali ljubav, a Grčić je slao novaca sve do pošljednjega novčića. — Hulja! Nije istina! — Gdje, otkuda deset tisuća! Varao je, lopov, a ja s njime varao svoj rod i sama sebe. Dva psa, — otesmo, porobismo ljude, on tudjicu, ali ja svoju krv! Gori sam od njega, proklestvo se srušilo na me. —

Ali neka svega, još bi bio ostao čovjek, da mu nije zmija pružila jabuku . . . Navališe i Lora i sestra i tetka:

— Uzmite se, ta već svijeta radi. — Živu i drugi ljudi, pa kako ne bi vi? Šta ovakav život — ni krop ni voda! — A Lora bi uprla svoje krasno, moleće oko — tko bi odolio!

Lora bude Pavlova žena . . . Uh, pameti, gdje si bila, pograbi se otrcani čovjek za glavu, a ti, Bože, gdje si ti onda bio! Što je nijesi strupio nebeskom strijelom, kad ti je pred oltarom u lice lagala, da me ljubi, — što je nijesi plamenim bičem ošinuo, kad ti je u oči krivo prisezala, da će mi čuvati vjeru do groba!

Digitized by Google

Kao dijete gledao je laste, kako savijaju gnijezdo — i on ga poželi saviti, ali ga je savio sa zmijom.

Srce — gdje joj srce bilo, a gdje moja pamet!

Pa dalje valjale se uspomene u duši čovjeka, kao valovlje na moru uzbibanu jugovinom.

Dolazio je s večera kući veseo, sretan, ugušio je konačno tu zvijer u grudima, koja je kopala i nemilosrdno kopala: — Griješiš Pavle! . . . Što bi griješio! Mlada divna žena, to oko, to srce, te pune grudi, — sve je tvoje, Pavle! A onaj strašni glas izgarao bi na vatri Lorinih usana.

Poviri kroz staklo i devet guja ovi mu se oko srca: — Lora, njegova žena ljubila je mlada čovjeka . . .

Poteče k „Slavenskoj braći“ — ali nijednoga znanca.

— Pijte! dovikne mladim ljudem, pa sipaše novac i ljevaše u se piće.

Na jednom se isceri bijesno, divlje. Oko mu se sastalo sa Ledenićem.

— Gle, ono je hulja, on i Rikardo i — — — Bacite ga na polje!

— Na polje s njim! zaori društvo, a Pavao izleti kroz šake na vrata.

Teturajući vraćao se kući.

Pred vratima zovnu ga njetko: — Pavle!

— Tko je? upita.

— Ja — Boženka . . . U zasjenku stala je djevojka bosonoga drščući u ogrtaču na noćnom zraku.

— Ha — i ti! pljune Pavao pred nju i zaklopi vrata.

Penjao se stubama dugo i teško, konačno se sruši. San mu se činio sladak, tu je lijepo, ljudi su propalice . . . Ali u snu potrese ga njetko:

— Pavle! Šta ti je, za Boga!

Digitized by Google

Bila je njegova žena. Podigne se i upre se laktom o stubu:

— Ti — ubojice moje duše . . . Bježi, bježi, ubila si me!

A ona kleknu. Naga žena sklopila ruke, otvorila široko lijepe oči i nješto je sijevalo iz tih očiju, — je li propala duša, — toga nije taj čas pojmio.

— Rodjak je tu, zavapi žena, a ti me bičuješ sramotom, bježiš od kuće i vraćaš se eto takav . . .

— Ro—dja—ak! zine Pavao poduprvši se o zid.

— U tvojoj sobi spava, ali ti! . . . Lora pritisne na oči ruke.

— Ah Loro, Lorice! tepaše pijan Pavao i ljubljaše Loru i rodjaka . . .

Sutradan doniješe novine vijest:

Noćas je skočila u Vltavu njeka Boženka Löbel, djevojče od petnaest godina. Razloga samoubojstvu mlade djevojke ne zna se. —

Pavao čitaše i bojaše se od tada svrnuti oči u svijet. — Pa zašto? pitao bi se i letio kao uplašeno dijete u naručaj Lori. Tu bi mu odlanulo, ali za časak.

— Što ti je? pitaše ga Lora.

Pavao bi je privinuo k sebi:

— Muči, Loro, ti si moja, jesi li?

Žena bi odvratila s poljupci, ali savjest bi se opet javljala . . .

— Pa zašto? Ti nijesi kriv! govorio bi mu njeki branitelj u duši.

Tako su prolazili dani i mjeseci, a Lora bi danomice morala pitati:

— Što ti je — opet si mrk . . .

— Pavle, reče mu jedan put, kad je zamišljeno u svijet zurio, Pavle, zar me ne ljubiš više!

Digitized by Google

Pavao joj se pusti u zagrljaj, ali hladno, ni ne poljubivši je.

— Pavle, — ti si otac djeteta, što ga pod srcem nosim, — pa ti! . . .

Pavlu plane sva duša, neslućena sreća razli mu se grudima kao bujica.

— Ti, — oh, Loro! privine si ženu, a na oči mu udariše suze. —

Od tada nije Lora mogla ni ptičjega mlijeka zaželjeti, a Pavao odluči učiti — tä mora! Preslatka skrb, što ju je odsele u duši nosio, govorila mu je: — Pavle, sad moraš biti svoj, jerbo je Grčić već davno pisao: — Isposlovao sam, da su vam sestre svoj dio ustupile . . .

Pavao podigne glavu, ali sunce se smijalo: — Ludo, zar nijesi vidio, da ti vara srce? . . .

Ali dalje.

Jednoga dana doletjela mu u stan Löbelova:

— Hodite, za Boga, Rikardu je zlo.

— Što mu je? otrese se Pavao.

— Krv, silna krv. Ah, slab je, ako još jedan put krv navali, nestat će ga, rekao je liječnik.

Smrt izmiruje sve ljude, pomisli Pavao, pa podje za ženom.

— Nije čudo, kakvo čudo! govorila mu Löbelova putem; noć na noć u društvima, a onakav slabićak! Uvijek sam mu govorila: — Rikardo, čuvajte zdravlje, čuvajte se noći! . . . Pa lijepoga je duga tu — ja sam nesretna, jadna žena!

— Prokleta vještice! pomisli Pavao, bacivši prezirni pogled na ženu.

Rikardo je ležao blijed kao mrtvac. Kad mu je Pavao pružio ruku, jedva je mogao podići prste bijele i suhe kao žbice.

— Tebi je zlo, Rikardo; od kada boluješ?

Digitized by Google

— Već njekoliko dana . . . Zlo je, ako još jednom navali krv — ugasit ću se, šaptaše Rikardo i pogleda toli milostivo Pavla, kao da čeka smilovanja za svoj život.

— Nemoj govoriti, budi miran, pa će biti bolje, mirio ga Pavao.

Rikardo uzdahne. Ali ako umrem . . . Bojim se na drugi svijet pred vječnoga suca . . . Dodji bliže . . .

Rikardo, — pa on govori o vječnom sucu!

Pavao se prikloni krevetu.

— Boženku smo ubili, ja i ova stara . . . Samo da toga nije! . . . Pokle se utopila, nijesam imao mira u životu . . .

Zatim obojica ušute, a onda htjede nastaviti Rikardo:

— A ti . . . oprosti . . . Žena ti je sada, ja sam kriv . . . ne smijem nositi pogrdnu tajnu onamo. — Taj čas zakašlja Rikardo, a mlaz krvi izleti mu iz usta. Pavao se zgrozi. Rikardo ga uhvati suhim rukama i izvrne na nj oči; strašan je bio to pogled; iz tih očiju bila je očajna snaga boli, očajanja i prozbe. — Glava Rikardova klone na uzglavlje, a u grlu hroptaše mu krv izviruć lagano na usta. Tad zaklopi oči i ostane ležeći kao mrtvo tijelo. —

— — — — — — — — — — — — — — —

Kad je zakopao Rikarda, činilo se, da je počeo kopati grob i svojoj obiteljskoj sreći. Tajna o Lori, što ju je Rikardo na drugi svijet ponio, mučila ga kao mòra. Izgubio je povjerenje pram svoje žene, sumnjao je, crne misli poput crnih ptica vile su se u danu i noći oko njegove glave; u srcu kao da mu je nestajalo ljubavi i na njezino mjesto uvlačila se tu lagano bol za izgubljenom srećom i prezir na sudbinu, koja se s njegovim životom kao dijete s loptom poigrala.

Novaca nesta posve, Grčić je pisao, da je poslao sve do zadnje krajcare. — Je l' moguće?! prene se Pa-

Digitized by Google

vao. Trošilo se, istina, puno, živjelo se sjajno, — ali opet toliki novac! Računi mu se nikako nijesu slagali, — ali što to sada hasni, crna na bijelu nije imao o svojim računima, ni o dohotku ni tačke. — Loro, reče ženi, sada ti moraš po svoje novce i mi moramo živjeti štedljivije — ovako ne ide; moramo razdijeliti, da nam doteče, dokle nauke svršim; inače, Loro, bit će zla: gladovat ćeš ti i ja i naše dijete, jer je imetak moj i mojih sestara otišao; prevario nas je hulja Grčić, a ja nemam na papiru ništa.

Lora se smrkne, ali podje po svoje novce . . .

Čekao ju je i dan i dva i tri — i mjesec dana prošao je, ali o Lori ni glasa. Tek jednoga dana dodjoše njekakvi ljudi, pa stadoše kupiti pokućtvo.

— Što ćete? pitaše Pavao začudjen.

A ljudi mu pokazaše pismo, da ih je na to Lora za svoje dugove ovlastila.

— — — — — — — — — — — — — — —

Lora se nije vraćala, a Pavao osta sâm bez krova i bez novaca. Pisaše kući, a sestre mu šiljahu uz Lovrino pismo: Prodali smo kravu, prodali smo livadu . . . Pavao je još svedj čekao Loru i njezine novce i svedj vjerovao, da će se to popraviti . . . Konačno pisaše Lovro, da već nemaju šta prodati, a u zamotu bilo je desetak probitih srebrenih novaca, što ih je Dorica oko vrata nosila. —

Tad prodavaše knjige i odijelo noćivajući u smradnim krčmama. Bilo je zlo, ali nada nije još iščezla, još se pomaljala kao zvijezda u dalekoj magli. Napokon je došlo, da se nije dalo živjeti.

— Lora — gdje je Lora? pitaše se na sve strane, ali nitko nije znao ni riječi o njoj kazati. Bude zima, s oblačna neba spuštao se snijeg, Vltavom se hvatala debela kora. Sve je to gledao odrpan i gladan i smijao

Digitized by Google

se smijehom propaloga, očajnoga čovjeka. — Još mu nješto obuća na nogama vrijedila, pa podje k starinaru i svuče je s nogu za tri desetice.

Led mu probija kroz čarape, — a kako će taj novac razdijeliti za život? U to mu pred nosom baciše iz rakijašnice pijanoga čovjeka. Gle, sune mu u glavu, rakija grije i hrani, a dobije se za jeftine novce. Udje u rakijašnicu — i godilo mu to piće.

— Ali Lora, gdje je Lora? pitaše se u magli, koja mu se od jakoga pića ovila glavom. Možda je gdje u novinama o njoj, je li živa, je li dobila novce, — gdje je?

— Dajte mi novine! upita.

— Ne držimo mi novina; tko će u rakijašnici novine čitati! otrese se trgovac.

— A vi dajte rakije! —

Sjedio je tu, sjedio i pio, pio i mislio: — Gdje je Lora! Je li već dijete na svijetu? —

Vani se hvatao mrak, kad je izišao. Gusta magla polegla ulicama, a plinske svjetiljke igrahu pred njegovim očima, kao da se svaka s deset plamena razbacala. — Uh, noge zebu! stisne se Pavao i pogleda stražara, koji mu je svaki kret pratio. — Gle, taj bi me mogao! . . . Pa krene dalje gazeći u čarapama snijeg. — Na jednom stane . . . — Lora — ta to je Lora, a njezin rodjak ogrnut skupocjenim krznom. — Loro! Loro! poteče k ženi i htjede je ogrliti.

Ali Lora se pritisla k rodjaku i moljaše: — Brani me! . . .

— Ta ja sam, Pavao, tvoj muž, Loro!

— Odatle, mahniti prostače! Stražar, stražar! vikaše rodjak i Lora . . .

Pavao obnevidi. Digne šaku, udari po nječemu i stane bježati.

Digitized by Google

Digla se vika. Pavao bježaše u tamne ulice, a oko njega zvonjelo kao na vatru: — Drž'te ga! Drž'te ga!

Dodje u samotnu ulicu, nigdje nije bilo čovjeka. Pogleda šaku, bila je omrljana Lorinom krvlju.

— A što sada? Kamo sad?

Ovaj kraj poznat mu je . . . Ta da! Tu je u blizini Ryhtařová, dao joj njekada i svojih novaca, da je otkupi od Židova. Prodje njekoliko kuća i stane: — Tu je.

Polagano ali drščući uspinjao se stubama, činilo mu se, da nevidljiva ruka traži u mraku njegov vrat. Udari prstom po vratima, ali srce mu udaralo taj čas jače.

— Tko je? upita ženski glas.

— Ja — Pavao Šegota.

Žena otvori vrata, pa uzmakne ugledavši čovjeka.

— Gospodjo, ne bih tražio svoga duga, dao sam vam, Bog vam blagoslovio! Ali dajte štogodj, gledajte, na što sam spao.

Žena podje u sobu, pa mu davaše novaca: — Evo vam cijeli dug . . . Novcem vas ne ću moći pomagati, ali dodjite, možete se kod mene prehraniti. Spasla sam se s teškom mukom iz ruku Žida i Löbelove, a taj zalogaj smoći ću za vas rado.

Pavao spusti oči, nješto blaga zastruji mu u grudima: — Ta nakon toliko vremena vidio je pred sobom opet ljudsko srce!

— Hvala vam, reče ženi, samo mi dajte kakvu obuću.

— Evo vam, ostalo je još od pokojnog muža. Ne vrijede, doduše, ali štitit će vam noge od mokrine.

— Hvala, reče Pavao i izleti na ulicu.

— Kamo ću? pitaše se onako sâm bačen na ulicu pod hladno nebo, na ledenu koru zemlje.

Ta ima novaca! Stane pod svjetiljku i brojaše — pedeset forinti! Poštena žena! Opet se može živjeti koje vrijeme. - a tada? Što ga brige! A kako ne? Možda je

Digitized by Google

ubio Loru, tražit će ga, zatvorit će ga, — pa šta? Ne, ne! Oteo je sestrama imovinu, pa sada još da pogrdi pred sudom ime poštena oca! Ne! — Još je krpa zemlje kao raj, kao blagoslovljeno obitalište nebeskih angjela. Tu da dodje, da usnama dirne grudu te zemlje, gdje je sretno dijete bio — onda slobodno! . . .

* * *

Tu je, to je taj kraj, gdje se grle ljudi, kao djeca, smiješe se srećom, kao angjelci na nebu. A ti? Prodao si rod, prodao svoju dušu i — ne, nije srce! To srce nosilo ga amo, to srce traži, da svrati s puta sunce. —

— Oh! uzdahne čovjek i pritisne šaku na to srce, što veže čovjeka s nebom i s paklom. —

Opet se prene, ljudski koraci i govor čuo se blizu.

Digne uši kao uplašeni zec i izvali široko lijepe oči. Strah ga minu, bili su Podgorci, prosjaci, njegovi zemljaci.

— Hvaljen Bog! pozdravi ga star vodja pred prosjačkom četom.

— Na vijeke! odvrati Pavao.

Prosjaci htjedoše dalje, ali Pavao ih ustavi:

— Kamo, ako Bog da!

— Kući — božić je.

— A otkuda?

— Nijesmo iz daleka. Pohodili dobre ljude, da daruju u ime narodjenja Isusa; prosjaci smo.

Da sam i ja barem prosjak! — preleti Pavlovim mozgom.

— Da odakle si ti, stranče? upita ga starac.

— Iz daleka. Putujem svijetom, da prehranim tijelo.

— Putuješ li za poslom?

— Da.

*

Digitized by Google

— I mi, mišljaše starac.

— Ti si Podgorac? upita ga Pavao.

— Jesam.

— Koje kumpanije?

— Sveto-Jurske.

— Poznaješ li Šegote?

— Koje Šegote?

— Pokojnoga Mijata i Mare.

— Poznajem, kako ne bih poznavao, kad nijesam od njih, što bi puška dobacila.

— Pa kako živu?

— Je l' Šegote? Kuća se prodala za dug, a živo je još dvoje: u svijetu jedan sin i jedna udata kći.

— E! . . .

— Stari pomrli davno; mladja cura udala se za sina njekoga Jukića, a druga, slijepa, umrla i ona u prosjačiji.

— Jelica? hripne Pavao.

— Odakle si ih ti poznavao? zaviri mu prosjak u lice.

— Brata sam im poznavao.

— A gdje, po Boga, o njemu se čudesa pripovijedaju.

— Kakva čudesa?

— Jedni će, da je uzeo njekakvu groficu i da živi s njome u zlatnome Pragu, pa odnemario kuću i rod. Ne će mu Bog blagosloviti, pobrijao je, brate, bogatu kuću, ma na — kao ovaj dlan. Drugi vele, da se zapisao u soldate, a treći, da je pošao u fratre.

Pavao je časak šutio.

— A kako živi ona, što se udala za Jukića?

— Slabo, Boga ti; nema u našem kraju života; razdavala sve bratu, pa se oboje muči s nerodicom.

— Ta vele, da u Jukića ima imetka.

Digitized by Google

— E, u laćmana! Ali ne da stari, ni čuti za sina, pokle se oženio! Klali se, oslobodi Bože! A jedan put digao sin i sjekiru na oca — sve rad Šegotine Dorice. Ali njekoji hoće, da ih pomaže Senjkinja Evica, što je htjela Pavla uzeti. Veliš, da poznaješ Pavla?

— Nijesam ga davno vidio, bio je onda u školama.

— A ha! Škole su ti njega, tako vele i naši ljudi. A hoćeš li ti dalje, u Senj?

— Ne ću još. Imaš li kruha?

— Imam dosta, ljudi daruju kruha, ali malo tko novaca.

— Evo ti desetice, daj mi komad kruha.

— Hoću, brate, evo ti i sira; slanine ne ćeš, badnjak je.

— Ne ću. Evo ti dvije desetice.

Prosjak pogleda otrcano čeljade, pa dvije desetice na dlanu. — A nù — slegne ramenima, pa spremi novac u torbu.

Kad zamakoše prosjaci, spusti se Pavao k moru, sjedne i zagleda se u bistru vodu, u kojoj je igrala slika njegova lica.

— To si!... A što si? Otimač, ubojica! A što si mogao biti s onom dušom, koja se hvatala zlatnih zvijezda, s onim srcem, što ga je nebeska dobrota u tvoje grudi metnula! Duši si slomio krila, a srce ti otrovala razuzdana žena. Zar je ona kriva? Ne, ti sam! Zar nijesi stražar svoga života, — da, ali kakav si stražar bio? Meka kukavica, svačijim daškom topila bi se snaga kao vosak, pa kad si se htio staviti, da braniš u sebi čovjeka, svoj značaj, svoju volju, — onda su ti prvim udarcem izbili oružje, a ti si pružao ruku: — Na, vodite me kao slijepca kod zdravih očiju!... I vodili su me, i evo me na kraju...

Digitized by Google

Ali teško, teško je ostaviti taj lijepi svijet, teško je, da sam ugasiš tu iskru života, o kojoj se grije svaka kapljica tvoje krvi! Oh, lijep je svijet! . . . A živjeti? Ovako?! Ta to je gore od smrti . . .

U bistroj vodi izmilji ispod kamena ribica i dizaše se k površini. Popostane igrajući lagano tanahnim plovkama i upiraše male, sjajne očice u obalu. Pavao se gane, a ribica odjuri u dubljinu . . . Čovjeka nješto povuče, u glavi mu se smuti, pa se nagne nad more, — ali tijelo samo klone mu natrag na kamen.

Ah, lijep je život, lijep! Lijep je taj božji svijet, grije ga sunce, plodove mu nosi nebo, a božja ruka blagoslivlje svoje stvorove i dijeli im sreću. Ljudi se vesele svomu životu, ljube se, radjaju djecu i pišu im u srce: — Sinko, budi dobar, vidiš, onamo gore kraljuje Bog; boj se Boga, ali budi svoj, pa će ti biti dobro na zemlji . . . Ali kad si se prodao, kad si proigrao tu dušu i to srce, onda ti ne svijetli luč nebeska, onda ti se dušom stere vjekovit mrak, onda ti je život raka i muka. — Što si? Gle, ti si ova suha, pocrnjela šiba, što strši iz zemlje . . . A što bi mogao biti? Mogao si nositi po svijetu vedro čelo i veselo srce, — mogao si biti svoj!

Otrcani čovjek nasloni glavu, ali naglo je osovi:

— Gle — Evica! Gdje je? Šta je? O njoj ne zna ništa. Kao zapretana vatra, kad u nju zraka pirneš, užeže se nješto u Pavlovoj duši. — Nju još mora vidjeti, mora čuti, je li ona sretna, — a onda slobodno! —

Ustane, popne se na cestu i podje žurnijim korakom ka gradu.

Divan bijaše kraj. Nebo modro i bistro, ni piknjice nije bilo na široko mu razapetoj vedrini. Ali dolje nad otocima — ljepota, moj Bože! Kao zlato, kao grimiz, kao začaran kraj digli se oblačići kupajući se u sjajnim

Digitized by Google

zrakama sunčanim; kao da se onamo spustio nebeski dvor, kao da se po njem hitaju nebeski angjelci predući tkaninu od zlatnih sunčanih niti. — Daleko s druge strane popeo se u vedrinu ljubičasti Velebit, pa kao da je majčinom dobrotom primio u ogromno krilo taj Senj, — taj mili Senj. Bijele se kuće, grije ih sunce, ljubi ih more, a tornjevi kao blagi čuvari mira i sreće zaboli se rtom u nebesku modrinu. Lijepo li je, moj Bože, živjeti na tom svijetu, kad ti je duša vedra i srce čisto! —

Sad dodje ka gradu. Tu je crkvica sv. Ambrozije, malena, siromašna crkvica, ali kakovim srcem hitio je u nju noseći dječurliji za mito Barin kolač, da smije pozvoniti o zvonce. Milo se glasilo to zvonce, a mlada mu duša dizala se sa strujećim zvukom u visine, nješto je govorilo onda njegovu srcu, da to sluša Bog . . . Danas već ne bi mogao toga osjećati . . .

Blizu crkve digao se biskupski dvor — tu je doživio prvu slavu. Ali gdje je sada onaj zanos mlade duše, one nade punoga srca! . . .

Odatle ga poveo starac župnik u crkvu, da mu javi: — Tvoja dobra mati je mrtva . . . A gdje je sada ona sveta bol? . . .

Pa dalje.

Te kuće, to brodovlje, to more, to kamenje, ti ljudi, — sve stari znanci, slatki znanci djetinjih ljeta . . . Ta oni su, čovječe, i danas srećni, ali smiješak njihove sreće bode u tvoje srce kao otrovni žalac . . .

Dalje, dalje!

Znane ulice, znani ljudi, ali njega ne poznaje nitko . . .

Naglo stane. U glavi mu se smutilo, u žilama stinula mu se krv . . . To je taj dom . . . Pred kućom sjedi mlada ženska odjevena crninom. Lice joj blijedo, ali milo, — ali toli milo! Ti si, ti Evice! zavapi sva duša u otrcanom čovjeku . . .

Digitized by Google

— Bježi, bježi, propalice! vikaše nješto isti čas, — je li u njem, je li kraj njega, nije znao, samo je grozni glas grmio: — Propalice, bježi!

Poteče i bježaše dalje, sve dalje.

Opet se nadje sam izvan grada kraj crkvice Matere božje od Rta. Baci ustrašan pogled na bijeli grad, pod tornjem onamo njezina je kuća, tu sjedi Evica . . . Propalice — ono je svetilište, raj, ondje sjedi žena čista i sveta, a ti si joj iščupao srce i pružio ga Lori: — Na, — žderi!... Besramnica zagrizla je u to srce i pokazuje ti sada iscerene krvave zube. . . Bježi, nesretniče, da svojim dahom ne opoganiš svetinju, gdje dobri ljudi porod božji slave . . .

Kao tiha rijeka stade mu nješta provaljivati iz srca, još časak, kanut će možda iz oka suza . . . Zar nije ni suze zavrijedio? Suzu, — to blago bijednika i siromaha? A tko je veći bijednik od njega?

Tad svrne okom na crkvicu: na otvorena vrata vidjelo se u tamnom prostoru rumenkasto svjetlo uljenice. Pa udje u crkvu.

Na žrtveniku klečao je star čovjek, a do njega klečalo žensko dijete sklopljenim ručicama.

Pavao klekne u klupu i utisne glavu u šake. Dugo, dugo klečao je tu, a starac ga gledaše, gledaše ga dijete: — Što mu je?

Valjda je odlanulo nesretniku, valjda mu se smilovala božja Mati: — niz ruke mu padala kapljica za kapljicom, točile se suze, a sa svakom se kidao komad boli s jadne duše. —

Skrušeno je morao moliti otrcani čovjek; dijete ga tri puta povuče za rukav, a tada tek digne glavu i pogleda curičicu zaplakanim očima.

— Ovo vam je djed poslao, pruži mu dijete nekoliko novčića na ručici.

Digitized by Google

Pavao gledaše časak djevojčicu, a onda je privine k sebi i poljubi u čelo:

— Hvala ti, dijete, ja ne trebam; veseli se, rodio se Bog, reče joj i istrese joj sav novac, što ga je imao.

— Hvala, protepa dijete i izidje za djedom.

I Pavao podje iz crkve, ali pred crkvom stražio je starac. Kako ne bi? To ubogo čeljade bez ruha i kruha moli pomoći Mater božju, plače, — a daruje novcem dijete, koje mu nosilo dar, da si na božju večer kruha kupi. —

— Čuste li, reče mu Pavao, poznajete li Evicu i Baru gore s malih vrata?

— A da, promuca starac, Evicu poznajem, a mati joj umrla; poznavao sam i nju.

— Je li se Evica udala?

— T' — cmokne starac gledajući široko otvorenim očima Pavla.

— Ne—e?

— Nije; vele, da je ohola, da čeka njekoga gospodina iz zlatnoga Praga.

— A da?

— Ta znate, nebore, što je svijet, svašta će reći, pa da i jest istina; djevojka je za takovu riječ kao dijete, kojemu ste šta obećali: dok ne ispunite, nema vam od njega mira, pa tako i njezino srce.

Pavlu sune nješto mozgom . . . Evica ga čeka . . . Zar se ne bi mogao još vratiti, zar ne bi mogao postati opet čovjek? . . . Ne, ne! Prodao se . . .

Opet osjeti u grudima, da se diže jaka bol; ali sada bijaše jači, njeka snaga opirala se toj bujici, njeko sveto, blaženo čustvo izmirilo ga s nebom i s ljudima.

— Prijatelju, reče starcu, hoćete li mi ponijeti Evici listić, imam joj nješta javiti.

Digitized by Google

— A zašto ne, drage volje, reče starac, mjereći čudnim okom stranca.

Pavao sjedne na kamen i pisaše:

Oprosti, Evice, bijednomu Pavlu. Nijesam mogao umrijeti, dok tebe ne vidim. Oprosti, ako možeš, i moli se Bogu za dušu

nesretnoga

Pavla.

— Na, reče, svezavši cedulju u rubac. Recite joj, da je pozdravlja čovjek, koji vam je ovo pisamce dao.

— Hoću, reče starac primajući rubac. Nješto htjede još reći, ali otrcani čovjek odmicaše već cestom.

Pavao se žurio. Oko mu se otimaše za kamenitim brdom, htio bi poviriti prijeko, gdje je rodni kraj. A pošto? Možda su mu oprostili, čemu vrijedjati stare rane? Još je Dorica živa. Ne smije ga proklinjati, sestra je, — ubio je sebe više nego nju: — ostalo joj srce, ljubi Lovru. — Što će joj više? Novci bi joj možda ubili sina . . . Jelici je obećao donijeti svojim srcem sreću — ali ona je mrtva, bolje; barem ne pati više . . .

Tad se spusti k moru. Divno se rujilo na zapadu nebo, cijeli svemir prodahnulo je nješto kao blagoslov. Pavao gledaše s litice taj lijepi božji svijet. Sveti mir blažio mu grudi, — ta Bog se radja, da spase bijednog grješnika . . . Čovjek otkrije glavu: — Oh, Bože, i ja sam grješnik, smiluj se i meni . . . Oko mu se ote još jednom za tim svijetom, a tad se prekrsti i otisne sunovrace u more. —

More zašumi, zapjeni, pa bude opet mir . . .

* * *

Pred Evičinom kućom tukao je bubanj: bum — bum — tko da više? A ljudi kupovahu stolove, stolce,

Digitized by Google

slike, rublje, sve, što je za porabu bilo i pitahu se: — Što je naumila Evica? Kamo će? — a bubanj svedj tukao: bum, bum — tko da više? . . .

Ridjasti trgovac pomisli. možda će i kuću prodati. U naglo se sve prodaje, mogla bi i kuća proći za jeftine novce. Tad se uspne uza stube i stupi pred Evicu:

— Čujem, da ste i kuću naumili prodati?

— Nijesam, odvrati Evica.

— Oprostite, čuo sam . . .

Trgovac podje k vratima, a Evica viknu za njim:

— Stanite. Što biste dali za kuću?

Trgovac se ogledne, zamisli, pa sračunavaše na prste, a onda ponudi svotu.

I djevojka se zamisli, a onda mu pruži ruku:

— Dobro je — kuća je vaša, a za koji dan pisaše Dorici:

Dorice moja!

Dugo sam čekala, da ga vidim . . . Vidjela sam ga, ali valjda je božja volja htjela, da ga nijesam prepoznala. Sad je mrtav . . .

Polazim u samostan; rekoše mi, da ne trebam ništa, nego zaboraviti svijet. Ta ja sam ga već davno zaboravila!

Pet tisuća poklanjam tebi i tvojoj djeci. Molite se često za njegovu dušu, kao što će se svedj moliti

Tvoja

Evica.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google